

Kuortanelainen väestökriisi

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos HISTORIAN LAITOS
Tekijä SANNA KOIVISTO	
Työn nimi KUORTANELAINEN VÄESTÖKRIISI	
Oppiaine SUOMEN HISTORIA	Työn laji PPO GRADU
Aika SYKSY 2000	Sivumäärä 75
<p>Vuodet 1808-1809 lukeutuvat Suomen historian kriisiaikoihin. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten vuosina 1808-1809 käyty Suomen sota vaikutti Etelä-Pohjanmaalla sijaitsevan Kuortaneen kunnan väkilukuun. Pelkkä lukumäärien ilmoittaminen ei kuitenkaan riitä vaan on etsittävä syitä siihen, miksi tiettyä aikana vallitsi tietynlainen tilanne ja miksi tilanne muuttui. Lisäksi on pyritty selvittämään miten yksityiset ihmiset sekä viranomaiset reagoivat poikkeuksellisiin olosuhteisiin.</p> <p>Kuortaneen väkiluku tippui vuosien 1808-1809 aikana 13 prosenttia sotaa edeltävältä tasolta. Kuolleisuus oli huipussaan ensimmäisenä sotavuonna, jolloin menehtyi 221 kuortanelaista. Yleisin kuolinsyy oli punatauti, joka saapui paikkakunnalle sotaväen mukana kesällä 1808. Tauti tarttui helposti huonojen vuosien ja armeijan (sekä oman että venäjän armeijan) muonituksen köyhdyttämiin kuortanelaisiin. Venäläisten sotilaiden tekemät ryöstöt sekä paikkakunnalla käydyt taistelut saivat monet ihmiset myös jättämään kotinsa ja pakenemaan metsiin. Pakomatka saattoi myös kasvattaa tartunnan riskiä, sillä metsissä ihmiset asuivat hyvin epähygieenisissä oloissa. Venäläisten tekemien ryöstöjen vuoksi myös monet menettivät kotinsa, ja täten asuinolot saattoivat jatkua pitkäänkin epävakaina.</p> <p>Toisena sotavuonna kuolleisuus laski. Hallinto alkoi toimia ja Kuortaneelle saatiin taloudellisia avustuksia. Väestökriisiin voidaan kuitenkin katsoa jatkuneen myös toisena sotavuonna, sillä syntyvyys tippui normaalitasoa alemmaksi. Vuonna 1809 syntyi vain 24 lasta kun sotaa edeltävinä vuosina syntyvyden keskiarvo oli 59.</p> <p>Suurimpana syynä kuolleisuuden nousuun voidaan pitää Kuortaneen keskeistä sijaintia. Alueen halkoi maantie, jota pitkin paikkakunnalle saapuivat sotajoukot tuoden mukanaan taloudellisia rasituksia, taisteluita ja tauteja, jotka tarttuivat heikosti ravittuihin kuortanelaisiin.</p>	
Asiasanat: KUORTANE, SUOMEN SOTA, VÄESTÖKRIISI	
Säilytyspaikka: HISTORIAN LAITOS	
Muuta tietoja: osoite Hynnäläntie 115, 63130 MÄYRY	

Kuortanelainen väestökräisi 1808-1809

1. Johdanto

1.1 Tutkimuskysymykset ja aikaisempi tutkimus.....	1
1.2 Lähteet.....	5

2. Väestökräisiä edeltänyt aika

2.1 Venäläisen hallinnon organisoituminen.....	7
2.2 Taloudelliset vaikeudet.....	18

3. Kuolema niittää satoaan (heinäkuusta lokakuuhun vuonna 1808)

3.1 Kuortaneella käydyt taistelut.....	28
3.2 Sotilaiden mukanaan tuomat taloudelliset rasitukset.....	32
3.3 Sodanaikainen rikollisuus.....	46
3.4 Punatautiepidemia.....	51

4. Epidemian annettua periksi syntyvyys laski

4.1 Hallinnon toimivuus mahdollisti avunsaannin.....	60
4.2 Syntyvyys alhaalla.....	68

5. Väestökräisin kokonaiskuva.....

71

Liitteet

Lähteet

1. Johdanto

1.1. Tutkimuskysymykset ja aikaisempi tutkimus

Vuosina 1808-1809 käyty Suomen sota oli seurausta Ranskan keisarin Napoleon I:n sekä Venäjän keisarin Aleksanteri I:n yrityksestä painostaa Ruotsi-Suomi lopettamaan kaupankäynti Englannin kanssa. Englanti oli Ranskan vastustaja, mutta samalla se oli Ruotsi-Suomen tärkeä kauppakumppani. Venäjältä oli puolestaan tullut Ranskan liittolainen kesällä 1807 solmitun Tilsitin sopimuksen jälkeen, ja sen tehtävänä oli suostutella Ruotsi-Suomi Englannin vastaiseen kauppasaartoon. Kun Ruotsi ei taipunut, marssivat Venäjän armeijan joukot rajan yli 21. helmikuuta 1808.

Vuodet 1808-1809 lukeutuvat Suomen historian kriisiaikoihin. Kriisi määritellään yleensä häiriötilaksi, jonka aikana yksittäisen ihmisen elämä vaikeutuu ja yhteiskunnan perustoiminnot joutuvat niin vaikeiden tehtävien eteen, ettei niistä enää asianmukaisesti selviydytä. Yksityisen ihmisen osalta tämä tarkoittaa arkipäiväiseen elämään liittyvien vaikeuksien kärjistymistä. Yksilö saattoi joutua lähtemään liikkeelle kodistaan, joko kerjuulle tai sotaa pakoona, ja hänellä oli normaalioloja suurempi riski sairastua. Kriisiajalle on tyypillistä myös se, etteivät ihmiset kykene huolehtimaan heille lankeavista velvollisuuksista, joita yhteiskunta heiltä vaatii. Kriiseihin liittyy myös kuolleisuuden kasvu sekä avioituneisuuden ja syntyvyyden lasku. Kriisin tuntomerkkeihin kuuluu myös sen äkillisyys ja sen onkin usein laukaissut jokin yhteiskunnan ulkopuolelta tai sisältä tuleva tekijä. Kuitenkin tulee ottaa huomioon, että kriisin taustalla on usein myös jokin pitkäaikaisempi prosessi.¹

Kriisi voi ilmetä monella yhteiskunnan sektorilla. Se voi olla esimerkiksi poliittinen-, taloudellinen- tai väestökriisi. Tämän tutkimuksen kohteena on nimenomaan väestökriisi. Myös muihin yhteiskunnassa ilmeneviin häiriötiloihin on kuitenkin kiinnitettävä huomiota, sillä kriisiaikoja tarkasteltaessa on syytä selvittää, mitkä yhteiskunnallisen toiminnan komponentit (esim. hallinto, talous ja politiikka) ovat

¹ Soikkanen 1991, 11-13.

tilanteeseen vaikuttaneet. Kriisiajan yhteiskunnasta pystytään luomaan monipuolisempi kuva ottamalla huomioon kaikki eri tekijät.²

Suuret yhteiskunnalliset muutokset voidaan nähdä väestöllisten muutosten kautta.³ Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, millaiseksi vuosien 1808-1809 kriisi muodostui Kuortaneella ja miten se vaikutti väkilukuun. Pelkkien väkilukujen ilmoittaminen ei kuitenkaan riitä, vaan on etsittävä syitä siihen, miksi tiettyinä aikoina vallitsi tietynlainen tilanne ja miksi tilanne muuttui. Väkimäärän muutoksiin vaikuttavat monet yhteiskunnalliset ja taloudelliset tekijät.⁴ Tutkimuksen tarkoituksena onkin selvittää, mitkä seikat vaikuttivat väkiluvun muutokseen.

Selityksiä väkimäärän muutokselle etsitään taloudellisen tilanteen muuttumisesta sodan aikana. Koska kriisiä edeltää usein pitkä kehityskulku⁵, on taloudellisia oloja tutkittava myös sotaa edeltäviltä vuosilta. Sotaa edeltävän ajan osalta nojaututaan kuitenkin pääasiassa tutkimuskirjallisuuteen. Taloudellisen tilanteen lisäksi myös hallinnon organisoituminen ja toimintakyky ovat tutkimuksen kohteena, sillä kuolleisuuden kasvua ei saisi tarkastella liikaa vain biologisin perustein. Kuolleisuuden kasvun selittämistä pelkästään biologisiin perustein on kritisoinut intialaissyntyinen taloustieteilijä Amartya Sen, joka on sitä mieltä, että nälänhätään vaikuttaa myös yhteiskunnallis-taloudellinen jakomekanismi. Ongelmana ei aina ole elintarvikkeiden niukkuus, vaan niiden katoaminen muiden kuin niitä eniten tarvitsevien tarpeisiin.⁶ On selvää, että hallinnon toimivuus ja poliittinen tahto vaikuttavat siihen, miten ihmisiä pystytään auttamaan sodan aikana. Hallinnon toimivuuteen liittyy myös sodan aikainen rikollisuus, joka on myös tutkimuksen kohteena.

Epidemiat liittyvät kriisiaikoina sekä kuolleisuuden kasvuun että syntyvyyden laskuun. Taloudellisten edellytysten lisäksi myös ihmisten liikkuvuus sekä hygieeniset olosuhteet vaikuttavat epidemioiden leviämiseen. Tästä syystä myös kuortanelaisten asuinolot ovat tutkimuksen kohteena. Ja vaikka varsinaiset sotatapahtumat eivät olekaan tutkimuksen

² Pitkänen 1987, 6-9.

³ Haapala 1989, 54.

⁴ Haimi 1987, 3-4.

⁵ Soikkanen 1991, 13.

kohteena, on armeijoiden liikkumiseen kiinnitettävä huomiota, sillä se vaikutti niin taloudelliseen tilanteeseen, asuinoloihin kuin myös epidemioiden yleisyyteen.

Paitsi kriisin syitä tarkastellaan tutkimuksessa myös yksityisten ihmisten reagointia kriisiin sekä pyrkimystä hallita häiriötilaa. Tällainen tarkastelutapa liittyy sosiaalishistoriassa viime aikoina yleistyneeseen uuteen tutkimusotteeseen ja sen taustalla piilevään uuteen ihmiskäsitykseen. Tämän käsityksen mukaan myös tavallinen ihminen asettaa tavoitteita ja etsii selviämiskeinoja kulloistenkin rakenteiden ja mahdollisuuksien puitteissa. Ihminen ei siis jättäydy vallitsevien olosuhteiden ja muutosprosessien armoille.⁷ Asuinolot ovatkin tutkimuksen kohteena myös siitä syystä, että eräs tapa asennoitua häiriötilaan on lähteä etsimään ravintoa muualta. Muita yleisiä keinoja ovat viranomaisten puoleen kääntyminen ja joukkoliikkeen synty.⁸ Tutkimuksessa pyritään myös arvioimaan sitä, miten julkisen vallan ja yksittäisten ihmisten reagointi vaikutti tilanteeseen.

Väestöllä tarkoitetaan yleensä kaikkia jonkun tietyn alueen asukkaita. Väestöllä on kuitenkin myös yleisempi merkitys. Se voi tarkoittaa myös ihmisryhmää, jota yhdistää jokin tietty ominaisuus.⁹ Tässä tutkimuksessa alueeksi on rajattu Kuortaneen seurakunta ja väestöryhmäksi siellä asuva siviiliväestö. Kuortanelaiset ruotusotilaat tai muuten sodan aikana paikkakunnan ulkopuolella asuvat on siis rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

Vuonna 1799 Kuortane irrotettiin Lapuasta ja muodostettiin emäseurakunnaksi, johon liitettiin myös Alavus kappelina. Vaikka Alavus alistettiin Kuortaneeseen myös hallinnollisesti 30 vuodeksi¹⁰, kattaa tutkimus vain Kuortaneen seurakunnan alueen. Ajallisesti tutkimuksen rajaaminen on sen sijaan hankalampaa, sillä vaikka tarkoitus on tutkia sodan aiheuttamaa väestökriisiä, on silti pohdittava hieman myös sen vaikutuksia sodan jälkeen ja sitä miten nopeasti tilanne palasi entiselleen.

Tutkimus edustaa mikrohistoriallista tutkimusta, eikä sen tuloksia voida pitää kovinkaan yleispätevinä. Sosiaalishistorian tutkija Daniel Radgers on kuitenkin sanonut, että

⁶ Pekkarinen 1987, 60.

⁷ Soikkanen 1991, 12.

⁸ Soikkanen 1991, 29.

⁹ Koskinen, Mertelin, Notkola, Notkola & Pitkänen 1994, 11.

mikrohistoria voi olla avain tiettyyn aikakauteen olematta kuitenkaan edustava.¹¹ Tällaisten vähemmän tutkittujen kriisiaikojen tutkiminen on tärkeää myös siksi, että kriisiaikojen tutkimus on maassamme keskittynyt 1696-1697 suurten kuolonvuosien sekä 1867-1868 suurten nälkävuosien tarkasteluun. Ainoastaan kaikkein pahimpiin katovuosiin keskittyminen voi kuitenkin luoda menneisyydestä virheellisen kuvan, jonka mukaan pienemmät ja ajallisesti rajatummat kriisit olisivat olleet agraariyhteiskunnassa normaaliin elämänmenoon kuulunut ilmiö.¹²

Suomen sotaa on perinteisesti tutkittu joko poliittisia tai sotilaallisia seikkoja silmällä pitäen. Tällä tapaa eniten huomiota ovat saaneet sotilaalliset uroteot sekä taistelujen kuvaukset. Nykyään sotaa on alettu kuitenkin tutkia koko väestöön vaikuttavana tapahtumana.¹³ Kun sotaa lähestytään väestökriisin kannalta, saadaan sen vaikutuksista huomattavasti laajempi kuva, sillä myöskään agraarisen ajan sota ei vaatinut ainoastaan sotilaallisia ponnistuksia vaan kosketti syvältä koko yhteiskuntaa.

Koska tarkoitus on lähestyä Suomen sotaa nimenomaan väestökriisin näkökulmasta, on tutkimuksessa suurena apuna olleet katovuosia käsittelevät tutkimukset. Suuria kuolonvuosia ovat väestöhistorialliselta kannalta tutkineet Kari Pitkänen ja Oiva Turpeinen, joista jälkimmäinen on käsitellyt erityisesti myös 1810-luvun vaihteen kriisiaikoja. Sosiaalishistoriallista tutkimusta edustaa puolestaan Antti Häkkisen, Vappu Ikosen, Kari Pitkäsen sekä Hannu Soikkasen toimittama teos ”Miekalla, nälällä, rutolla”-kriisit historiassa.

Kuortaneen ja Etelä-Pohjanmaan vaiheista Suomen sodassa on kirjoittanut Aulis J. Alanen, joka on kirjoittanut myös tätä aikaa käsittelevän Etelä-Pohjanmaan maakuntahistorian. Heikki Klemetti on puolestaan kirjoittanut teoksen Kuortaneen vaiheita, jossa käsitellään hiukan myös sodan aikaa. Vertailupohjaa tutkimukselle ovat antaneet myös naapurikuntien (erityisesti Alavuden) sekä eräiden muiden paikkakuntien paikallishistoriat.

¹⁰ Alanen 1968, 27.

¹¹ Davis 1996, 14.

¹² Kauranen 1999, 17.

¹³ esim. Laitinen 1999.

1.2 Lähteet

Tutkimuksen ongelmana voidaan pitää sitä, että Kuortaneen kirkonarkistosta puuttuvat haudattujen luettelot vuosilta 1792-1809. Vuoden 1808 kohdalla ilmenee katkos myös kastettujen luettelon kohdalla. Syntyneiden ja kuolleiden lukumäärän selvittämiseen joudutaankin käyttämään Kuortaneen kirkonarkiston virastoarkistosta löytyviä väkilukutaulukoita, sillä niissä ei ilmene samanlaista katkosta sotavuosien osalta.

Syntyneiden ja kuolleiden lukumäärien lisäksi Vaasan maakunta-arkistossa sijaitsevat väkilukutaulukot ilmoittavat myös kuolinsyyn. Niiden avulla voidaan myös selvittää, miten paljon mistäkin ikäluokasta ihmisiä kuoli eri tauteihin. Lisäksi taulukkojen avulla pystytään selvittämään kuolleisuuden kuukausittainen vaihtelu. Tämä auttaa selvittämään sitä, missä vaiheessa kriisi oli pahimmillaan. Väkilukutaulukkojen ongelma on kuitenkin se, ettei niissä ilmoiteta kuolleiden nimiä. Tämän vuoksi ei voida tutkia kuolleisuuden alueellisia eroja Kuortaneen eri kylien välillä.

Taloudellisten olojen kehitystä, hallinnon organisoitumista sekä asuinoloja voidaan selvittää Buxhoevdenin siviilikanslian kokoelman avulla. Kokoelman keskeisimmät osat on julkaistu kaksiosaisessa teoksessa *Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808*. Kenraali Friedrich von Buxhoevden oli Venäjän armeijan ylipäällikkö maan hyökätessä Suomeen. Sodanjohdon lisäksi hänen tehtäviinsä kuului maan siviilihallinto. Buxhoevdenin päämajassa oli sotilaskansliasta erikseen siviilikanslia, jonka avulla hän valvoi lääninhallitusten, hovioikeuksien ja tuomiokapitulien toimintaa helmikuusta 1808 tammikuuhun 1809. Siviilikanslia ratkaisi ne asiat, jotka olivat ennen kuuluneet hallitsijalle tai keskusvirastolle Tukholmassa. Sen tärkein tehtävä oli saada suomalaiset tukemaan venäläisten sodankäyntiä. Kokoelmaan kuuluu myös keisarillisen komitean asiakirjat. Keisarillinen komitea toimi vuonna 1808 heinäkuusta joulukuuhun ja sen tehtävä oli tutkia sotilaita, virkamiehiä tai maan asukkaita vastaan tehtyjen valitusten todenperäisyyttä. Syystalvella 1808 annettiin suomalaisille mahdollisuus korvausanomusten tekoon.

Buxhoevdenin kokoelma sisältää myös Kuortaneelta tulleet korvaushakemukset. Hakemukset sisältävät tarkan luettelon vahingoista, joita venäläinen sotaväki yhteisölle aiheutti.

Kuortaneen henkikirjoja on käytetty apuna eroteltaessa kuortanelaisten hakemuksia muista samassa niteessä olevista naapurikuntien (Alajärvi, Alavus & Töysä) hakemuksista. Kuitenkin myös henkikirjat ovat vuodelta 1808 kadoksissa, joten tässä yhteydessä jouduttiin käyttämään vuoden 1807 henkikirjoja. Vertailemalla sotaa edeltäneitä ja sodan jälkeisiä henkikirjoja on myös tutkittu tilojen autioitumista sodan seurauksena.

Buxhoevdenin kokoelmasta ei sen sijaan ole juuri apua paikallishallintoa tutkittaessa, sillä Kuortaneen nimismiehen kirjeitä ei sieltä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta löydy. Jotain tietoa alueen oloista antaa Korsholman itäisen voutikunnan kruununvouti Limatius, joka raportoi maaherralle Kuortaneen tilanteesta. Nimismiehen toimia on vaikea selvittää myös siitä syystä, että Kuortaneen nimismiehen arkistossa ei ole säilynyt tuolta ajalta muuta kuin sakkoluettelon otteita.

Paikallishallinnon toimintakykyä valottavat sen sijaan sodan aikaiset ja sen jälkeiset kärjäpöytäkirjat sekä pitäjänkokousten pöytäkirjat, jotka ovat säilyneet vuodesta 1809 alkaen. Hallinnollisten seikkojen lisäksi kyseisistä lähteistä voi selvittää myös taloudellisia oloja, sillä käräjillä käsiteltiin venäläisten tekemiä vahinkoja. Ylimääräisillä käräjillä 29.12.1808 suurin osa pitäjäläisistä ilmoitti virallisesti kärsimänsä vahingot. Korvauksia jätettiin kuitenkin aina vuoteen 1813 saakka, jolloin valitusten teko-aika päättyi.¹⁴ Kärjäpöytäkirjoja on käytetty myös sodan aikaisen rikollisuuden tutkimukseen.

Perinteisten lähderyhmien lisäksi tutkimuksessa käytetään sota-aikaa koskevia kansantarinoita. Paikallisten lehtien lisäksi kansantarinoita on taltioituna SKS:n kansanrunousarkistossa Helsingissä sekä Väinö Tuomaalan arkistossa Seinäjoen Maakuntakirjastossa. Tarinat eivät luonnollisestikaan sellaisenaan kelpaa luotettaviksi todisteiksi vaan niiden antamaa tietoa on vertailtava muihin lähteisiin.

¹⁴ Klemetti 1932, 204.

2. Väestökriisiä edeltänyt aika

2.1 Venäläisen hallinnon organisoituminen

Venäjän ja Ranskan välillä 9.7.1807 solmitun Tilsitin sopimuksen mukaan Venäjän tehtävä oli painostaa Ruotsi-Suomi mukaan Englannin vastaiseen kauppasaartoon. Aleksanteri I:n tehtävä ei ollut helppo, sillä Ruotsin kuningas Kustaa IV Aadolf oli Napoleonin ja Ranskan leppymätön vihollinen, eikä Ruotsin painostaminen onnistunut rauhanomaisin keinoin. Venäjän asema alkoi käydä tukalaksi, sillä Napoleon painosti sitä noudattamaan Tilsitissä tehtyä sopimusta. Marraskuussa 1807 Venäjä antoi sodanjulistuksen Englannille, mutta Ruotsi pysyi ongelmallisena ja Englannin vastaisesta kauppasaarrosta puuttui tärkeä linkki.

Sota Ruotsia vastaan ei olisi kuulunut Aleksanteri I:n suunnitelmiin, sillä tsaarivaltakunta oli enemmänkin kiinnostunut lounaisista laajennussuunnitelmista. Venäjän hallitsija pyrki viimeiseen asti välttämään sotaa. Tämä näkyy myös siinä, että jo valmiiksi kirjoitetun sodanjulistuksen lähettämistä Tukholmaan lykättiin kuukaudella. Kun uhkaukset ja hämäykset eivät tuottaneet tulosta, määräsi tsaari joulukuussa 1807 kreivi Buxhoevidenin Suomen rajalle sijoitettujen venäläisjoukkojen ylipäälliköksi. Tilanteen kärjistyminen sai vihdoinkin helmikuun 1808 alussa myös Ruotsin varautumaan sodan syttymiseen. Venäjä ryhtyi siis liittolaisvelvollisuutensa täyttääkseen sotaisiin pakotteisiin Ruotsi vastaan, ei valloitusotaan.

Sota alkoi kun venäläiset joukot ylittivät Ruotsi-Suomen rajan 21. helmikuuta 1808. Jo ennen sodan puhkeamista olivat suomalaiset tietoisia Pohjolassa vallitsevasta jännitystilasta. Ennen sodan syttymistä oli Vaasan läänin maaherralle annettu käsky huolehtia maanteiden kunnosta, ja kuningas kehotti suomalaisia liittymään armeijaan. Lopullinen varmuus sodan uhasta saatiin 10. helmikuuta, kun maaherra lähetti kaikkiin

pitäjiin kuulutuksen, jossa hän ilmoitti, että rykmentit asetetaan viipymättä liikekannalle. Samalla hän kehotti ihmisiä varustamaan sotaväkeä.¹⁵

Venäläisten aloitettua hyökkäyksensä antoi kenraaliluutnantti Carl Nathanael af Klercker käskyn perääntyä tarpeen vaatiessa Hämeenlinnan seudulle, jossa ryhdyttäisiin taisteluun. Klerckerillä oli vastuu Suomen puolustuksen järjestämisestä ylipäällikkö Wilhelm Mauritz Klingsporin ollessa Tukholmassa. Klingspor saapui Suomeen 1. maaliskuuta ja otti sodanjohdon käsiinsä muuttaen samalla suunnitelmia. Klingspor määräsi, että perääntymistä oli jatkettava Pohjanmaalle saakka. Vetäytyminen muuttui paikoin paniikinomaiseksi ja maata luovutettiin venäläisille taistelematta.

Buxhoevdenin johtamat joukot saapuivat suomalaisten jättämään Hämeenlinnaan 6. maaliskuuta. Osa joukoista lähti seuraamaan Pohjanmaalle perääntyviä ruotsalais-suomalaisia joukkoja (sotilaat pääosin suomalaisia) ja osa ryhtyi valtaamaan Etelä-Suomen rannikkoa. Sotaa käytiin myös Savossa, jossa venäläisten hyökkäys alkoi viikkoa myöhemmin kuin etelässä eli 28. helmikuuta. Myös siellä Ruotsi-Suomen joukot perääntyivät nopeasti. Eversti J.A. Cronstedtin komentava Savon prikaati saapui Ouluun jo 29. maaliskuuta venäläiset kintereillään.

Ruotsi-Suomen armeijan pääjoukot marssivat Hämeenlinnasta kohti pohjoista kahtena osastona. Pääosasto, jonka mukana Klingspor kulki, eteni Porin, Vaasan ja Uudenkaarlepyyn kautta. Eversti C.J. Adlercreutzin komennossa oleva osasto matkasi puolestaan Tampereen, Jalasjärven, Kurikan, Ilmajoen, Seinäjoen ja Lapuan kautta Uuteenkaarlepyyhyn liittyäkseen siellä pääjoukkoihin. Uudestakaarlepyystä jatkettiin matkaa edelleen kohti pohjoista.

Venäläisten joukkojen hyökätessä Suomeen katkesi maan hallinnollinen yhteys Ruotsiin. Aluksi keskusvirastot yrittivät kyllä hoitaa tehtäviään, mutta ennen pitkää se kävi mahdottomaksi. Hallinnon hoito vallatuilla alueilla vaatikin keskusjohdon muodostamista, mutta alavirastot pysyivät pääsääntöisesti entisellään.¹⁶ Venäläiset lupasivat julistuksessa 18. helmikuuta pitää virkamiehet (paitsi ruotsalaiset) viroissaan ja

¹⁵ Alanen 1948, 620-623.

¹⁶ Rauhala 1910, 101-102.

vakuuttivat muutenkin säilyttävänsä asukkaiden etuoikeudet.¹⁷ Sodan alkaessa annetussa julistuksessa luvattiin myös säilyttää luterilainen uskonto ja eri säätyjen privilegiot sekä kutsua vanhojen lakien mukaiset maapäivät koolle. Julistus synnytti niin Suomessa kuin ulkomaillakin sellaisen käsityksen, että Venäjä aikoi Ruotsin toiminnasta riippumatta pysyvästi pitää maan hallussaan. Toisaalta lupaukset taas rauhoittivat suomalaista sivistyneistöä. Pyrkimys maan hallussapitoon sai vahvistuksen maaliskuun lopulla, kun keisari antoi suostumuksensa julistukseen, jossa Suomi ilmoitettiin yhdistetyksi keisarikuntaan.¹⁸

Maaherrat ja suurin osa heidän alaisistaan jäivätkin paikoilleen ja hoitivat parhaansa mukaan tehtäviään uusissa olosuhteissa valloittajien käskyjä noudattaen. Samoin tuomarit ja hovioikeus saivat käskyn jatkaa keskeyttämättä tehtäviensä hoitoa.¹⁹ Myöhemmin hovioikeuden nimi määrättiin muutettavaksi kuninkaallisesta hovioikeudesta keisarilliseksi hovioikeudeksi.²⁰ Hallinnon toimivuuden kanalta oli tärkeää, että maan vakinaiset virat jäivät oman maan miehille eivätkä joutuneet vieraiden käsiin, kuten oli käynyt aikaisemmin ison- ja pikkuvihan aikana.

Keskustelussa hallintotavasta voitolle pääsi katsontatapa, jonka mukaan sodan aikana myös siviilihallinnon ylijohdo kuului olla ylipäällikön käsissä. Armeija ylipäällikkö Buxhoevden oli siis ylin käskijä myös hallintoasioissa. Hallinnollisen toiminnan keskuksiksi muodostui hänen siviilikansliansa, joka aloitti yhteydenpidon alavirkamiesten kanssa sitä mukaan kun alueet joutuivat venäläisten valtaan.²¹

Joissain tapauksissa yhteydenotto venäläisten ja suomalaisten kesken tapahtui kuitenkin jo ennemmin kuin venäläiset olivat vallanneet alueen. Tämä koski erityisesti maaherroja, piispoja ja oikeuslaitosten ylimpiä edustajia. Näin tapahtui myös Vaasan läänin kohdalla. Buxhoevdenin ensimmäinen kirje Vaasan läänin maaherralle Vanbergille on kirjoitettu jo 29. helmikuuta 1808, vaikka venäläinen sotaväki saapui läänin alueella vasta

¹⁷ Schauman 1890, 7-8.

¹⁸ Jutikkala & Pirinen 1999, 254-255.

¹⁹ SHK I, Buxhoevden Vaasan hovioikeudelle 30.3.1808, 22. (samanlaiset kirjeet aikaisemmin myös Turun hovioikeudelle)

²⁰ SHK I, Buxhoevden Turun-, Hämeen-, Kyminkartanon- ja Vaasan läänin maaherroille 25.5.1808, 120.

²¹ Rauhala 1910, 104-105.

maaliskuun lopulla. Kirjeessään Buxhoevden antoi määräyksen makasiinien perustamisesta ja niihin kerättävistä tarvikkeista.²² Vaikka Buxhoevdenin käskyillä ei aina ollutkaan käytännön vaikutusta, voitiin niihin kuitenkin myöhemmin vedota. Käskyillä oli myös ilmeinen hämäämistarkoitus. Niiden avulla pyrittiin uskottelemaan viranomaisille, että maa oli venäläisten hallussa.²³

Hämäämistarkoituksesta huolimatta ensimmäinen yhteydenotto venäläisiin Vaasan läänistä tapahtui kuitenkin vasta Ruotsi-Suomen armeijan vetäytyttyä läänin alueelta. Huhtikuun alussa kirjoitetussa kirjeessä Vanberg viittasi aiemmin Buxhoevdeniltä saamaansa kirjeeseen ja kertoi noudattaneensa annettua käskyä.²⁴ Vaasan läänin hallinnon alistamisen venäläisten valtaan voidaan katsoa alkaneen tästä.

Vaikka venäläisen keskushallinnon oli alunperin tarkoitus korvata Ruotsin keskusvirastot, ei se kuitenkaan toiminut samalla tavalla. Buxhoevden sai ratkaista hallitsijalle kuuluvia asioita, mutta toisaalta hänen kansliansa ei ottanut käsiteltäväkseen kaikkia niitä asioita, jotka olivat ennen kuuluneet keskusvirastoille. Hallintoyhteistyö oli varsin sekava, eikä kaikkiin viranomaisten kysymyksiin hallinnon järjestämisestä osattu vastata. Lisäksi on muistettava, että sotilaallisten tarpeiden tyydyttäminen oli aina etusijalla ja siviilikanslian toiminta oli riippuvaista sotilaallisesta tilanteesta.

Buxhoevdenin lisäksi kanslian henkilökunnasta on syytä mainita myös kaksi muuta tärkeää henkilöä. Siviilikanslian päälliköksi nimitettiin entinen Anjalanliiton mies, Kustaa Ladau, joka saattoi antaa omissa nimissään käskyjä ja ilmoituksia joistakin vähäpätöisistä asioista vedoten kuitenkin aina silloinkin ylipäällikön määräykseen. Entinen Viipurin siviilikuvernööri Emine puolestaan osallistui hallintoon liikkumalla paikkakunnilla ilmoittamassa paikallisviranomaisille Buxhoevdenin käskyjä tai panemassa itse toimeen hänen määräyksiään. Myös Emine saattoi päättää joistain vähemmän tärkeistä asioista itse. Hänen puoleensa kääntyivät usein sekä viranomaiset että yksityiset henkilöt kirjeineen ja

²² SHK I, Buxhoevden Vanbergille 29.2.1808, 9.

²³ Osmonsalo 1947, 145.

²⁴ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 1.4.1808, 23.

anomuksineen. Vaikka siis muutkin saivat antaa määräyksiä Buxhoevdenin nimissä, voidaan hänen kuitenkin katsoa päättäneen kaikkein tärkeimmistä asioista itse.²⁵

Siviilikanslia huolehti hallitsijan nimissä annettujen julistusten julkaisemisesta ja lähetti määräyksiä paikallisviranomaisille. Eniten kirjeitä saapui maaherralle. Maaherran tehtävänä oli usein viestittää kansliasta saapuneita käskyjä eteenpäin tai raportoida Buxhoevdenin kansliaan paikallisista oloista. Maaherran tehtäviin kuului siis toisaalta edistää kansan parasta, mutta toisaalta samanaikaisesti myös valvoa uusien vallanpitäjien etua. Huhtikuusta kesäkuuhun (1808) pitivät maaherra ja Buxhoevden tiiviisti yhteyttä toisiinsa. Kesällä hallinnollinen yhteys kuitenkin katkesi omien joukkojen miehittäessä läänin uudelleen. Vanbergin viimeinen kirje Buxhoevdenille on kirjattu 23. kesäkuuta. Sen sijaan Buxhoevden kirjoitti maaherralle säännöllisesti aina heinäkuun 21. päivään saakka.²⁶

Kruununvoudit ja nimismiehet puolestaan raportoivat maaherralle alueidensa oloista. Hyvä esimerkki tästä on Vanbergin toukokuussa Buxhoevdenille lähettämä selonteko läänin tilasta. Kirjeessä mukana olleista liitteistä selviää, miten maaherra toimi välikätenä paikallishallinnon ja keskushallinnon välissä. Hän esitti alemmilta virkamiehiltä saamansa selonteot ylipäällikölle, joten siviilikanslia oli jo huhtikuun alussa tietoinen esimerkiksi Kuortaneen huonosta taloudellisesta tilanteesta.²⁷ Tämän lisäksi maaherra piti yhteyttä myös moniin Venäjän sotaväessä toimiviin henkilöihin.²⁸

Koska siviilikanslia oli riippuvainen sotatilan vaatimuksista, ei se pystynyt toimintamuodoissaan noudattamaan säännönmukaisuutta. Tätä epäsäännöllisyyttä kuvaa esimerkiksi se, että siviilikanslian päällikön lisäksi valtuutettiin myös muutamat sotapäälliköt antamaan siviiliviranomaisille sotatarpeiden hankkimista koskevia määräyksiä. Myös alavirkamiehille annettiin kiireellisissä tapauksissa määräyksiä ohi esimiesten, joille vaan myöhemmin saatettiin lähettää ilmoitus annetusta määräyksestä.²⁹

Kuortane kuului Korsholman itäiseen voutikuntaan. Voutikunta jakaantui Viitasaaren, Saarijärven, Laukaan, Keuruun ja Kuortaneen nimismiespiireihin. Nimismiehet

²⁵ Rauhala 1910, 106-110.

²⁶ SHK II:2, Vanberg Buxhoevdenille 23.6.1808, 339-340.

²⁷ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 1.4.1808, 23-26.

²⁸ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 3.5.1808, 142-159.

raportoivat alueidensa oloista kruununvoudille tai suoraan maaherralle.³⁰ Toisin kuin edeltäjänsä, eivät sodanaikaiset nimismies ja kruununvouti kumpikaan kuitenkaan asuneet Kuortaneella. Nimismies Elfstrand asui Alajärvellä (Kuortaneen naapurikunta) ja kruununvouti Limatius niinkin kaukana kuin Laukaalla (noin 180 km Kuortaneelta).³¹

Kuortaneen nimismiehen kirjeitä ei ole säilynyt kuin muutama. Maaliskuussa 1808 nimismies Elfstrand raportoi maaherralle kuljetusten järjestämisestä.³² Saman vuoden marraskuussa hän laati kuortanelaiden nimissä kirjeen, jossa valiteltiin paikkakunnan huonoa tilaa.³³ On mahdollista, että muut mahdolliset kirjeet ovat joko kadonneet tai sitten nimismies oli sodan aikana estynyt tehtäviensä hoidosta. Jotain kautta maaherra kuitenkin sai tietoja myös Kuortaneelta, koska hän oli tietoinen siellä vallitsevista huonoista olosuhteista. Lokakuussa 1808 kruununvouti Limatius raportoi maaherralle, että yhteydet Kuortaneelle olivat olleet poikki kesäkuusta alkaen.³⁴ Ilmeisesti siis tähän saakka hallinnolliset yhteydet kruununvoudin ja nimismiehen välillä olivat toimineet, vaikka niistä ei olekaan säilynytään todisteita. Myös kruununvouti Limatiuksen ja maaherra Vanbergin yhteydet katkesivat heinäkuun alussa ja alkoivat toimia vasta marraskuussa 1808.³⁵

Nimismiesten lisäksi myös jotkut kirkkoherrat ja papit pitivät yhteyttä maaherraan ja jopa suoraan Buxhoevdeniin.³⁶ Sota-aikana Kuortaneen kirkkoherrana toimi Karl Fredrik Stenbäck, joka oli ennen Kuortaneelle siirtymistään toiminut Alahärmän kappalaisena. Hänen apulaisenaan toimi Karl Fredrik Lilius, joka kuitenkin muutti ensimmäisen sotavuoden aikana pois paikkakunnalta. Kuortaneen osalta ei papiston sodan aikaisesta toiminnasta kuitenkaan voida kertoa juuri mitään, sillä kaikki kirkolliset asiakirjat kyseisiltä vuosilta ovat kadoksissa.³⁷

²⁹ Rauhala 1910, 110-111.

³⁰ esim. SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 5.5.1808, 159-160.

³¹ Alanen 1948, 397 ja 403 & Maikkula 1971, 38.

³² KA. BK E33. Elfstrand Vanbergille 30.3.1808.

³³ KA. BK E35. Muutamilta kuortanelaisilta Buxhoevdenille 2.11.1808, 237-238.

³⁴ SHK II:2, Limatius Vanbergille 25.10.1808, 276-279.

³⁵ Maikkula 1971, 39.

³⁶ esim. SHK II:1, Vanberg Knorringille 9.12.1808, 509-510.

³⁷ Klemetti 1932, 194 & Simojoki 1986, 5.

Venäläisen hallinnon otteen vahvistamiseksi vaadittiin maan asukkailta valan vannominen keisarille. Se nähtiin keinona vakuuttautua siitä, että olot pysyvät rauhallisina, sillä valan vannomisen jälkeen jokaista oman armeijan avustuspuuhissa tavattua henkilöä voitaisiin kohdella kapinoitsijana keisaria vastaan. 11. toukokuuta 1808 annettiin kuulutus, jossa kerrottiin maaherroille valaa koskevat ohjeet. Valaan velvollisiksi katsottiin kaikki aateliset miespuoliset henkilöt sekä kaikki upseerit ja siviilivirkamiehet. Vain todellinen sairaus kelpasi syyksi olla saapumatta valanvannontapäivänä läänin hallintokeskukseen. Viikkoa myöhemmin piti sitten maaseurakunnissa kirkkoherrojen vannottaa vala kirkonmenojen jälkeen muulla papistolla, säätyläisillä ja virkamiehillä, kuten nimismiehellä ja alemmilla kruununpalvelijoilla sekä lopuksi talonpojilla. Valavelvollisia olivat kaikki 15-vuotta täyttäneet ja valan vannoneista oli laadittava luettelo.³⁸

Valan vannomista vaadittiin ajankohtana, jolloin Vaasan läänissä olot alkoivat olla jo varsin levottomat, sillä Ruotsi-Suomen armeija oli aloittanut etenemisen kohti etelää. Ensimmäinen taistelukosketus venäläisiin saatiin Pyhäjoen seudulla 16.4. Kaksi päivää myöhemmin käytiin Siikajoella sodan ensimmäinen varsinainen taistelu, jossa Ruotsi-Suomen joukot saavuttivat voiton. Saavutetussa voitossa ei sinänsä ollut kehumista, sillä se saavutettiin kolminkertaisella ylivoimalla, mutta sen sanotaan olleen psykologisesti tärkeä voitto, sillä se nostatti armeija moraalialla. Sodan luonteen kääntymistä vahvisti edelleen runsasta viikkoa myöhemmin Revonlahdella saavutettu voitto. Toukokuussa Klingsporin joukot aloittivat venäläisten takaisin työntämisen, samalla kun eversti Johan August Sandelsin johtama Savon prikaati alkoi tunkeutua kohti Kuopiota. Tällä tavoin Sandels sitoi joukkoja Kuopion seudulle ja esti niiden marssin Pohjanmaalle. Suomalaisten eteneminen oli aluksi varsin hidasta, mutta kesän kuluessa he valtasivat suuren osa Savoia ja koko Pohjanmaan.

Maaherran kirjeistä selviää, että levottomuuksia oli erityisesti itäisessä voutikunnassa, jossa ihmiset ryöstelivät muonavarastoja. Läänissä liikkuvat huhut oman armeijan läheisyydestä ja Viaporin takaisinvaltaamisesta olivat maaherran mukaan syynä tähän. Syynä levottomuuksiin hän piti myös nälkää sekä sitä, että ihmiset uskoivat valan

³⁸ Schauman 1890, 32-39.

vannomisella olevan onnettomia seurauksia.³⁹ On vaikea sanoa, oliko levottomuuksia keväällä 1808 myös Kuortaneella, sillä kruununvouti Limatius mainitsi kirjeessä erityisesti vain Saarijärven ja Laukaan seudut.⁴⁰ Myöskään sodan jälkeiset kärjäpöytäkirjat eivät käsittele rikoksia, jotka koskisivat kevättä 1808. Ainoastaan maaliskuussa varastettiin eräältä isännältä rahaa kotoa, mutta tämänkään tapauksen yhteydessä ei puhuta sodasta mitään.⁴¹

Myöhemmin Buxhoevden antoi kuitenkin uudet ohjeet valan vannomisesta. Vedoten ylivoimaisiin kustannuksiin, keliriksoon ja muihin matkustamisesta koituihin vaikeuksiin hän ei enää vaatinut rahvasta saapumaan kirkkoihin valan vannontaa varten. Buxhoevden totesi valan olevan yhtä pätevä kun se vannottiin pitäjien edustajien välityksellä. Ainoastaan virkamiehet, siltavoudit sekä laamanni- ja kihlakunnanoikeuden lautamiehet vannoisivat valan kirkossa. Talollisilta vala oli tarkoitus ottaa vastaisuudessa kärjillä olojen rauhoituttua. Syynä tähän muutoksen oli ehkä se, että ylipääällikkö saattoi pelätä väenkokouksia levottomina aikoina. Näin kehoitettiin toimimaan vain niissä kihla- ja laamannikunnissa, jotka vielä olivat venäläisten hallussa.⁴²

Maaherra Vanberg oli kuitenkin ehtinyt jo toimittaa varhaisemmat ohjeet valan vannomisesta lääninsä virkamiehille. Kirjeissä tilaisuus oli määrätty pidettäväksi Vaasassa 5.6.1808 ja maaseudulla viikko myöhemmin. Tähän tehtiin kuitenkin vielä muutos, ja valan vannominen siirrettiin pidettäväksi viikko aikaisemmin. Ilmeisesti tahdottiin kiirehtiä ennen kuin Ruotsi-Suomen armeijan joukot valtaisivat läänin. Itäisen voutikunnan kruununvouti Limatius sai kirjeen 1. kesäkuuta, mutta alueen sotatoimet sekä yleinen rauhattomuus estivät valan vannomisen. Alueelta saapuikin valan vannontatilaisuuteen vain Laukaan kirkkoherra ja kappalainen.

Myöskään Kuortaneelta ei saapunut ketään Vaasaan vannomaan valaa. Maaherra ilmoitti kuitenkin kesäkuussa Buxhoevdenille, että oli määrännyt itäisen

³⁹ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 31.5.1808, 247-249.

⁴⁰ SHK II:1, Limatius Vanbergille 23.5.1808, 249-259.

⁴¹ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat. Talvikäräjät 1809, §41.

⁴² Osmonsalo 1947, 230-233.

voutikunnan viranomaiset niin pian kuin mahdollista vannomaan vala seudun kirkoissa.⁴³ Seitsemäs kesäkuuta oli kihlakunnantuomari Grönlund määrännyt, että valan vannomisen olisi tapahduttava Kuortaneella Salmen talossa (kestikievari) 2.7.1808.⁴⁴ Muutamaa tapausta lukuun ottamatta kuortanelaisten valan vannomisesta ei ole kuitenkaan säilynyt tietoa.⁴⁵ Kuortaneella mahdollisesti pidetystä valanvannonnasta ei ole tietoa, mutta muutaman kuortanelaisen nimi löytyy Lapualla 4.7.1808 laaditusta uskollisuudenvalasta. Vala on laadittu suomenkielellä ja sen alla on usean miehen puumerkki. Pääasiassa miehet ovat Lapualta, mutta kahden kotipaikkakunnaksi on merkitty Kuortane.⁴⁶

Pääarmeija oli viettänyt hiljaiseloa aina kesäkuun puoliväliin asti Himangan ja Siikajoen suunnalla ja valmistautunut samalla valtaamaan alueita takaisin. Ruotsista saatu apu ei tuonut toivottua tulosta, mutta se kuitenkin satoi venäläisiä joukkoja, ja etenemisensä aloittanut pääarmeija sai Adlerzreutzin johdolla voiton Lapualla käydyssä taistelussa (14.7.1808). Heinäkuun alussa ennen Lapuan taistelua olivat venäläiset joukot perääntyneet Lapualle ja osa Kuortaneelle asti. Vala vannottiin Lapualla siis venäläisten sotilaiden läsnäollessa, joten on mahdollista, että myös Kuortaneella kyseinen tilaisuus järjestettiin, vaikka siitä ei olekaan säilynyt todisteita. On kuitenkin selvää, että oman armeijan lähestyessä uudelleen eivät paikkakuntalaisten halut vanna valaa olleet korkealla. Valan vannoneet saattoivat näyttää maanpettureilta. Monissa läänin seurakunnissa, joissa tilaisuus järjestettiin, seurakuntalaiset kieltäytyivät valasta.⁴⁷

Nimismiehen lisäksi paikallishallintoa edustivat myös käräjät ja pitäjänkokoukset. Vaasan hovioikeuden perustamisen yhteydessä vuonna 1776 (vahvistettiin 1777) tuomiokunnat järjestettiin uudelleen, ja tässä yhteydessä Alavuden, Kuortaneen ja Alajärven kappelit erotettiin omaksi kärjäkunnaksi. Aluksi kärjäkunta kuului Pohjanmaan eteläiseen tuomiokuntaan, mutta vuonna 1804 se jaettiin Korsholman

⁴³ Maikkula 1971, 83.

⁴⁴ KA. BK E38. Limatius Vanbergille 9.6.1808.

⁴⁵ Osmonsalo 1947, 249-250.

⁴⁶ KA. BK E38. Lapualla 4.7.1808 laadittu uskollisuudenvala.

⁴⁷ Alanen 1948, 634.

pohjoiseen ja eteläiseen tuomikuntaan, ja tässä yhteydessä Alavuden, Kuortaneen ja Alajärven kärjäkunta siirrettiin Pohjanmaan keskiseen aliseen tuomiokuntaan.⁴⁸

Maaseudulla kärjiä pidettiin yleensä kolmesti vuodessa, mutta mikäli kolmia kärjiä ei tarvittu, saattoi tuomari harkintansa mukaan pitää vain kahdet kärjät.⁴⁹ Kaksien käräjien systeemi oli vakiintunut myös Kuortaneelle. Vuoden 1808 helmikuussa pidettiin talvikärjät⁵⁰ ja vakiintuneen käytännön mukaan seuraavat kärjät olisi määrä pitää vasta syyskuussa. Kuten edellä todettiin, valan vannomista varten määrättiin pidettäväksi ylimääräiset kärjät heinäkuun alussa, mutta niistä ei ole säilynyt tietoa. Paikallishallintoa ei siis ainakaan pyritty sodan aikana romuttamaan, vaan sitä pyrittiin hyödyntämään järjestyksen ylläpitämiseksi.

Sodanaikaisista pitäjänkokouksista ei sen sijaan ole tietoa, sillä pitäjänkokousten pöytäkirjat ovat säilyneet vasta vuoden 1809 alusta. Ainakaan kaikkialla Suomessa ei sota kuitenkaan lamaannuttanut paikallista itsehallintoa, vaan esimerkiksi pitäjänkokouksia pidettiin sotavuosina sellaisillakin paikkakunnilla, jotka toimivat sotanäyttämöinä.⁵¹

Vaikka sota-ajan hallinnon organisoinnissa ilmenikin paljon epäkohtia, toimi se ainakin sodan alkuaikoina verraten hyvin. Esimerkkinä tästä voidaan pitää sitä, että keskushallinto oli tietoinen Vaasan läänissä vallitsevasta huonosta tilanteesta ja alueelle myönnettiin helpotuksia.⁵² Tämä on hyvä esimerkki myös siitä, että vaikka hallinnon päällimmäinen huoli olikin sodankäynti, pyrki se myöskin selvästi lievittämään siviiliväestön kärsimyksiä. Heti lääniin saavuttuaan levittivät venäläiset Buxhoevdenin julistuksia, joissa tämä ilmoitti valloittajien tulevan ystävinä, minkä vuoksi suomalaisten ei tarvitsisi jättää kotejaan vaan heidän tulisi pysyä paikoillaan ja jatkaa työtään.⁵³

⁴⁸ Alkio 1954, 181-188.

⁴⁹ Pitkänen 1995, 35-36.

⁵⁰ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1808.

⁵¹ Maikkula 1971, 45.

⁵² SHK I, Buxhoevden Vanbergille 10.4. 1808, 50 & SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 27.4.1808, 121-122 & SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 3.5.1808, 142-150.

⁵³ Alanen 1948, 627.

Jossain päin maakuntaa ihmiset kuitenkin pakenivat venäläisiä metsiin jo keväällä 1808. Myös Vanberg raportoi tästä Buxhoevdenille tehdessään selkoa siitä, miten venäläinen hallinto oli vaikuttanut elämää.⁵⁴ Jo aikaisemmin (maaliskuun lopulla) Vanberg oli antanut julistuksen, jossa hän kehotti kaikkia niitä, jotka olivat hevosten, karjan ja muun omaisuuden kanssa paenneet metsiin tai muihin paikkoihin, palaamaan kotiin.⁵⁵

Kuortaneen osalta ei ole säilynyt kansantarinoita kummempia todisteita siitä, että ihmiset olisivat keväällä 1808 paenneet kotoaan. Kuortanelainen kirjailija Kaarlo Korpela (1859-1928) on keräillyt lukuisia kansatarinoita. Kirjailijan pojanpoika julkaisi Kuortanesseuran joulussa vuonna 1991 sikermän isoisänsä muistiinpanoja. Suomen sodan ajalta kirjailija oli haastatellut isoisänsä, joka oli sodan syttyessä 17-vuotias. Lahden talossa syntyneen isoisän mukaan sodan kauhun levitessä paikkakunnalle oli ainakin nuorisojoukossa ilmennyt aluksi uhmaa, jota vanhemmat ihmiset olivat hillinneet ja vähitellen oli poikajoukkokin alkanut laatia pakosuunnitelmaa. Tarina ei kuitenkaan kerro toteutettiin ko pakosuunnitelma.⁵⁶

Alanen on sitä mieltä, että vaikka venäläiset suhtautuivat siviileihin varsin suopeasti, olivat paikkakuntakohtaiset erot suuria. Esimerkiksi Kuortaneen naapurikunnissa Lapualla ja Alavudella venäläisiä aluksi pakoiltiin.⁵⁷ Kuortaneen kanssa samaan kihlakuntaan kuuluneella Alajärvellä puolestaan ei sodan alkuvaiheessa paettu kodeistaan.⁵⁸ Karstulan (Kuortaneelta noin 80 km itään) paikallishistoriassa kerrotaan, että asukkaat ottivat miehittäjän rauhallisesti vastaan, ja että alkuaikoina miehittäjät eivät käyttäytyneet väkivaltaisesti vaikka suhtautuivatkin suomalaisiin ylimielisesti.⁵⁹

⁵⁴ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 3.5.1808, 142-150.

⁵⁵ BK E32, Vanbergin julistus, 23.

⁵⁶ Korpela 1991, 18-27.

⁵⁷ Alanen 1948, 627-628.

⁵⁸ Rantatupa 1983, 827.

⁵⁹ Roiko-Jokela 1998, 353.

2.2 Taloudelliset vaikeudet

Miltei kaikkiin kriiseihin liittyy pitkä kehityskulku, joka on pohjustanut kriisiä.⁶⁰ Taloudellisten resurssien heikkenemistä voidaan tässä tapauksessa pitää kriisin pohjustajana. Vaikka jotkut tutkijat ovatkin sitä mieltä, että kuolleisuus riippuu ensi sijassa tauti tilanteesta,⁶¹ ja vaikka Euroopan historiassa on myös kriisejä, jossa taudit ovat yksin saaneet aikaan suuren lisäyksen kuolleisuuteen, näkevät toiset taas asian siten, että vaikka tauti vie lopullisesti kuolemaan, on sen taustalle huono ravitsemustilanne. Tunnetun englantilaisen väestöhistorian tutkijan M.W. Flinnin mielestä nälänhädän ja kulkutautien liittyessä yhteen niiden erottaminen on pikemminkin leikkiä sanoilla kuin kahden erillisen tekijän erottamista toisistaan. Nälkä ja taudit liittyvät toisiinsa, sillä ravinnonpuute heikentää vastustuskykyä ja lisää liikkuvuutta.⁶² Tämän takia on perusteltua tutustua niihin taloudellisiin edellytyksiin, joilla Kuortane otti vastaan sotajoukot.

Maaherra Vanbergin mukaan sato oli ollut heikko kolmena sotaa edeltäneenä vuonna, ja viimeisenä sotaa edeltäneenä vuonna kauran kato oli ollut melkein täydellinen. Maaherra mainitsi kadon koskeneen erityisesti suurinta osaa itäistä voutikuntaa. Läänin huonosta taloudellisesta tilanteesta jo ennen sotaa kertoo myös se, että sinne oli tuotu vilja-avustuksia myös ns. normaaleinakin vuosina.⁶³ On kuitenkin mahdollista, että maaherra saattoi liioitella kuvaillessaan voutikunnan huonoa tilaa. Kuortaneen kohdalla eivät huonot sadot ainakaan sotaa edeltävinä vuosina kohottaneet kuolleisuutta. Sen sijaan vuosien 1803 ja 1804 kohonneet kuolinluvut (katso Kuvio 1, s.19) viittaavat siihen, että kato olisi koetellut paikkakuntaa tuolloin.

Väkilukutaulukon kuolinmäärien luotettavuutta ei voi tarkistaa muista lähteistä. Haudattujen luettelosta puuttuvat tiedot vuosien 1792-1809 osalta, joten vertailu siihen ei onnistu. Sodan jälkeiseltä ajalta näitä kahta lähdettä voidaan vertailla, ja luvut

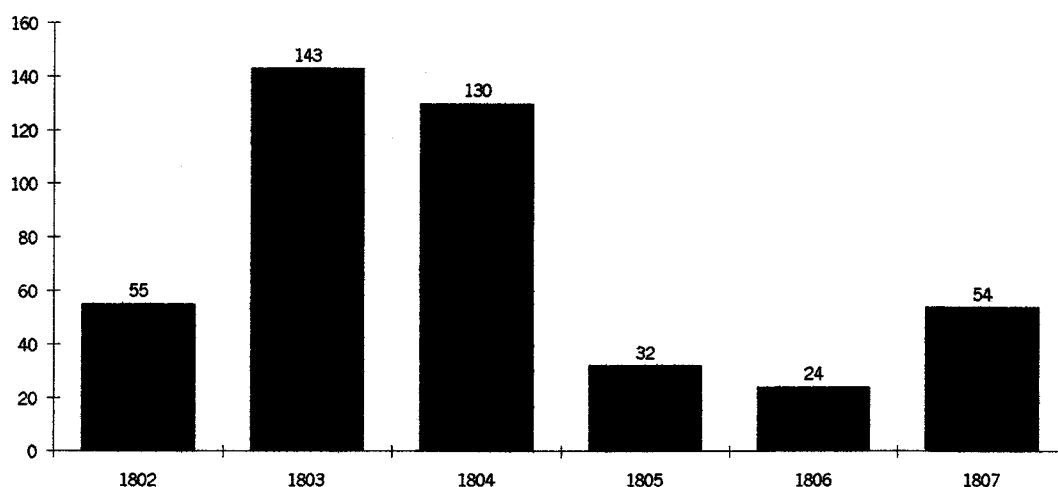
⁶⁰ Soikkanen 1991, 13.

⁶¹ Jutikkala 1980, 157-158.

⁶² Soikkanen 1991, 19-20.

⁶³ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 1.4.1808, 23-26.

täsmäävät hyvin, vain muutamassa tapauksessa on yhden poikkeama.⁶⁴ Molempien lähdesarjojen hoidosta huolehti luultavasti kuitenkin sama henkilö, joten siinä mielessä luvut eivät ole vertailukelpoisia. Väkilukutaulukkoja käytettäessä on huomioitava myös se, että jossain tapauksessa lukuihin saattaa sisältyä myös muita kappeleita.⁶⁵ Kuortaneen tapauksessa ei ole kuitenkaan tätä vaaraa, sillä Alavuden, Töysän ja Kuortaneen yhteiset luvut on ilmoitettu erikseen.⁶⁶

Kuvio 1. Absoluuttinen kuolleisuus Kuortaneella 1802-1807.⁶⁷

Sodan alkuvaiheessa jo ennestään köyhää maakuntaa rasitti oman armeijan perääntyminen sen halki maaliskuussa 1808, jolloin läänissä jouduttiin osallistumaan armeijan huoltoon ja kuljetuksiin. Armeijan tuoma rasitus käy ilmi samasta kirjeessä, jossa maaherran kertoo huonojen vuosien köyhdyttäneen aluetta. Vanbergin mukaan armeija oli tyhjentänyt läänin viljasta ja rehusta ja lisäksi laitumet olivat huonossa kunnossa.⁶⁸ Maakunnan asukkaat joutuivat osallistumaan perääntyvän armeijan muonittamiseen ja

⁶⁴ vertaa VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 17-49 & <http://www.genealogia.fi/hiski/6f59a5> (haudatut 1809-1823).

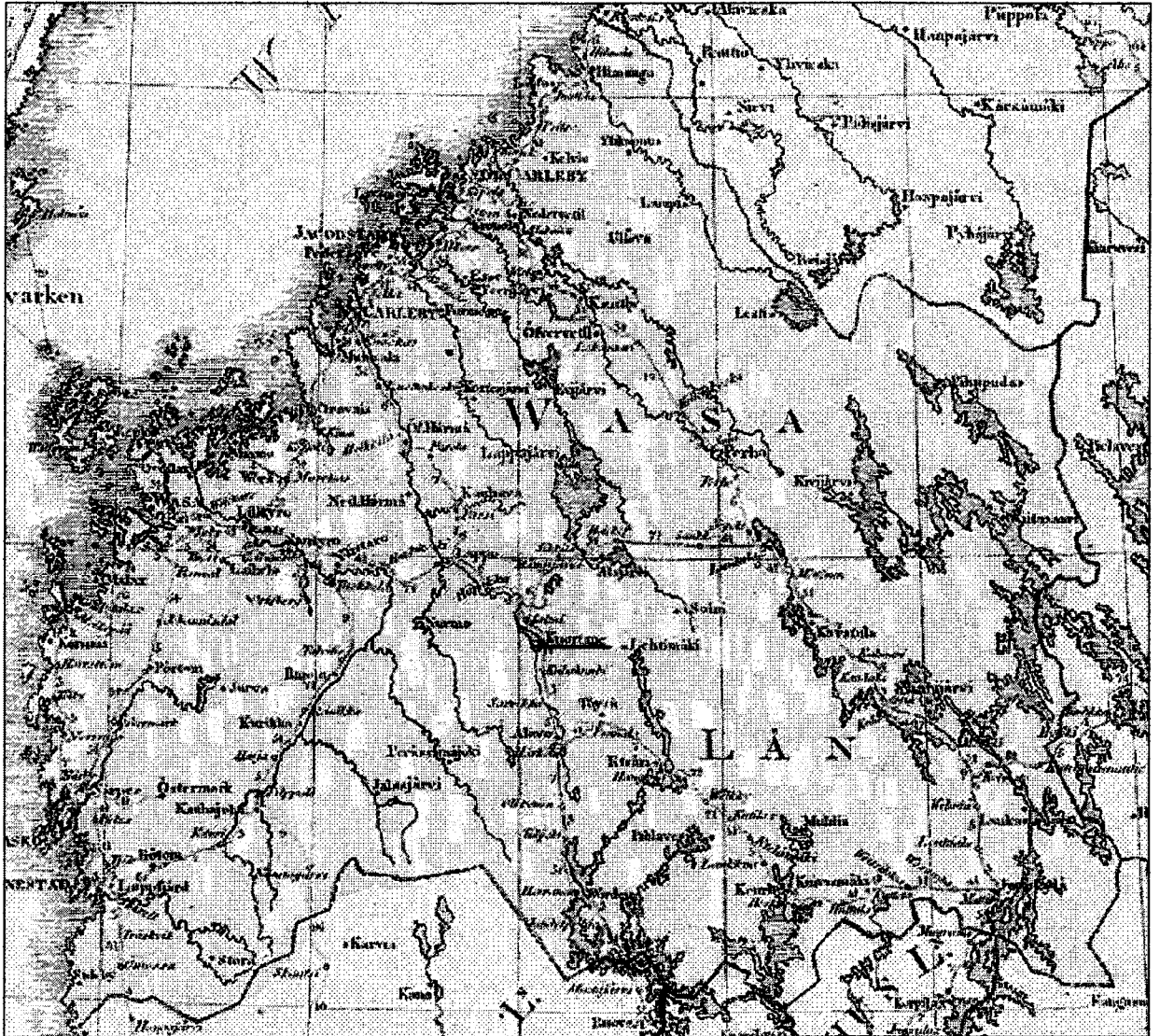
⁶⁵ Cederberg 1916, 68.

⁶⁶ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 53.

⁶⁷ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 1-29.

⁶⁸ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdénille 1.4.1808, 23-26.

kyydityksiin, ja eteläpohjalaisten miesten kerrotaan joutuneen seuraamaan armeijaa aina Siikajoelle asti.⁶⁹

Kartta 1. Kuortaneen läpi kulkevat maantiet. Lähde: L.G. Hermelin kartta vuodelta 1798.

Kuortaneelta ei ole säilynyt tietoa siitä, miten paikkakuntalaiset joutuivat osallistumaan oman armeijan huoltoon. Tuskin he tältä velvollisuudelta kuitenkaan

⁶⁹ Alanen 1948, 625.

välttyivät Kuortaneen keskeisen sijainnin vuoksi. Kuortane sijaitsi kahden merkittävän maantien risteyksessä (katso Kartta 1, sivu 20). Ruovesi-Uusikaarlepyy tie halkaisi Kuortaneen etelä-pohjoissuunnassa ja tältä tieltä pääsi kääntymään Lintulahteen vievälle tielle, jota pitkin pääsi jatkamaan edelleen Kuopioon. Kuortaneen keskeistä asemaa kuvaa myös se, että Salmella sijaitsi Korsholman kihlakunnan makasiini sekä vuonna 1790 perustettu armeijan kenttämakasiini.⁷⁰

Buxhoevden noudatti tuolle ajalle tyypillistä huoltotekniikkaa. Hänen tarkoituksena oli tyydyttää armeijan muonantarve vallatuilta alueilta suoritetuilla hankinnoilla. Tämä käy ilmi Buxhoevdenin helmikuun lopulla antamasta julistuksesta. Julistuksessa Buxhoevden lupasi, että viljaa ja rehua koskevat hankintatilaukset tultaisiin hyväksymään venäläisten ja suomalaisten yhteisin sopimuksin ja toimituksista maksettaisiin korvaus. Hän määräsi myös entisten viljamakasiinien lisäksi perustettavaksi uusia makasiineja.⁷¹ Rehun ja viljan kokoamispaikoille saatettiin määrätä myös muonakomisseja, joita kehoitettiin kohtelemaan talonpoikia oikeamielisesti ja ystävällisesti. Joissain tapauksissa paikalle saatettiin määrätä myös kruununpalvelija selittämään luovutusten luonnetta. Useimmiten tällä tavalla saatiin korvatuksi kruunuveroja, mikä tarkoitti sitä, ettei venäläisten tarvinnut maksaa tarvikkeista.⁷²

Elintarvike- ja rehutilaukset tehtiin lääneittäin. Hankintoja koskevat ohjeet annettiin maaherroille jo maaliskuun alkupuolella. Maaherrojen tärkeimmäksi tehtäväksi tulikin saada muonan- ja rehunhankinnat sekä niiden kuljetukset järjestymään.⁷³ Kuten aiemmin ilmeni, määräys hankinnoista annettiin Vanbergille jo ennen kuin lääni oli edes venäläisten hallussa. Aluksi Buxhoevden vakuutti, että elintarvikkeita vaadittaisiin vain siihen saakka, kunnes huolto rajan takaa saataisiin järjestymään. Hän puolusteli hankintoja myös sillä, etteivät sotilaallisiin operaatioihin osallistumattomat maan asukkaat ja erityisesti teiden varsilla asuvat joutuisi kärsimään pakko-otoista.⁷⁴

⁷⁰ Ala-Kulju 1968, 81.

⁷¹ SHK I, Buxhoevdenin julistus Suomen kansalle 18.2.1808, 580-581.

⁷² Astala 1967, 243.

⁷³ Astala 1967, 241-242.

⁷⁴ SHK I, Buxhoevden von Troilille 10.3.1808 sekä Buxhoevden Vanbergille, Vibeliukselle ja Langelle 12.3.1808, 6-10.

Vanberg totteli käskyä, ja jo ensimmäisessä kirjeessään Buxhoevdenille maaherra kertoi antaneensa määräyksen rakentaa makasiineja sekä kerätä niihin viljaa ja heinää. Kirjeen liitteestä ilmenee, että Vanberg oli määrännyt makasiinit perustettavaksi Koivistoon (Saarijärvellä), Kuortaneelle, Kristiinankaupunkiin, Vaasaan, Uuteenkaarlepyyhyn sekä Kokkolaan.⁷⁵ Kuortaneelle perustettu makasiini ei suinkaan ollut alueen ainut makasiini. Joidenkin tietojen mukaan myös uusi makasiini olisi rakennettu Salmelle.⁷⁶ Asiasta ei kuitenkaan ole varmuutta, sillä esimerkiksi Salmen taisteluja esittävään karttaan ei ole merkitty yhtään makasiinia (katso liitteet 3&4).

Vanberg määräsi, miten paljon miltäkin alueelta oli kuhunkin makasiiniin muonaa toimitettava. Kuortaneelle Vanberg määräsi kerättäväksi viljaa ja heinää Alavuden ja Kuortaneen lisäksi myös Alajärveltä. Ruista oli hankittava 180 tynnyriä 13 kappa, ohraryynejä 20 tynnyriä 5 kappa, kauraa 343 tynnyriä 24 kappa sekä heinää 2 750 leiviskää. Verrattaessa Kuortaneen makasiinia muihin maakunnan makasiineihin, määrättiin sinne toimitettavaksi huomattavasti vähemmän elintarvikkeita kuin muille paikkakunnille. On kuitenkin huomioitava, että myös alue, jolta hankinnat suoritettiin, oli Kuortaneen kohdalla muita pienempi.⁷⁷ Makasiinin perustaminen Kuortaneelle kuvastaa paikkakunnan keskeistä asemaa myös venäläismiehityksen aikana.

Vaikka elintarvikkeiden hankinnan oli tarkoitus tapahtua virallista kautta ja valvonnan alaisuudessa, ei näin kuitenkaan aina ollut. Venäläiset sotilaat saapuivat paikkakunnalle jo maaliskuussa 1808, ennen kuin omat joukot aloittivat Lapualta marssin kohti pohjoista ja ennen kuin hallinnolliset suhteet oli saatu kuntoon. Oleskellessaan paikkakunnalla he hankkivat itse tarvitsevansa ravinnon. Tarina Kuortaneelta kertoo venäläisten sotilaiden saapuneen erääseen taloon ja aterioineen suureen nälkäänsä. Tämän jälkeen he syöttivät hevosensa ja jatkoivat matkaansa eteenpäin.⁷⁸

Edellä on viitattu kirjeeseen, jossa Vanberg kertoo antaneen määräyksen makasiinien perustamisesta ja jossa hän kuvailee läänin huonoa taloudellista tilaa vedoten

⁷⁵ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 1.4.1808, 23-26.

⁷⁶ esim. Laukkonen 1989, 143.

⁷⁷ Alanen 1948, 630 & 694. (Vilja- ja rehumäärät nykymittoihin muutettuna: tynnyri (viljamittana)=32 kappa=146,4 litraa sekä leiviskä 8,5 kiloa.)

jo aiemmin esiin tulleisiin taloudellisiin rasitteisiin. Tässä samassa kirjeessä hän myös kyseenalaistaa sen, pystyvätkö ihmiset toimittamaan vaadittuja määriä elintarvikkeita makasiineihin.⁷⁹ Ainakaan kaikkialla itäisessä voutikunnassa eivät luovutukset sujuneet suunnitellulla tavalla, ja maaherra joutui useampaan otteeseen kyselemään Limatiukselta, miten muonanhankinta edistyy.⁸⁰ On vaikea sanoa, miten paljon elintarvikkeita todellisuudessa luovutettiin. Virallisten maaherran kautta organisoitujen luovutusten lisäksi venäläiset sotilaat harrastivat myös yksityisiä pakko-ottoja, joista ei ole välttämättä säilynyt todisteita.⁸¹

Elintarvikkeiden luovuttamisen lisäksi toisen raskaan taakan muodostivat armeijan vaatimat kuljetukset. Toimiva kuljetusjärjestelmä oli armeijan operoinnin onnistumisen tärkeä edellytys. Heti saavuttuaan Suomeen olivat venäläiset sotilaat alkaneet vaatia talonpojilta kuljetusvelvollisuutta. Maan lakien mukaan maaseudun kruunun- ja verotilojen oli velvollisuus osallistua kruunun tavarakuljetuksiin ja luovutettava tähän tarkoitukseen hevosia ja ajoneuvoja. Myös rässi-tilojen tuli osallistua kuljetuksiin yhtenäisellä osuudella sodan aikana ja äärimmäisen hädän hetkellä. Tällä tavoin pystyttiin myös kyydityksiä perustelemaan. Buxhoevden määräsi kuitenkin, että kyydityksistä oli suoritettava myös rahallinen korvaus, joka oli 12 killinkiä peninkulmalta.⁸² Myös kyyditysten järjestelemistä Buxhoevden hoiti maaherran kautta. Tämäkin oli kuitenkin aluksi varsin mielivaltaista.

Kuortanelaiset joutuivat osallistumaan Venäjän sotaväen kyydityksiin jo varsin varhaisessa vaiheessa. Maaliskuun lopussa laaditussa kirjeessä nimismies kertoo paikkakuntalaisten joutuneen osallistumaan jo tuossa vaiheessa pariinkin otteeseen venäläisten kyydityksiin. Kirjeestä ei kuitenkaan selviä, että miten pitkiksi kuortanelaiden kyyditykset olivat muodostuneet.⁸³

⁷⁸ Ala-Kulju 1968, 71 & Korpela 1991, 24.

⁷⁹ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 1.4.1808, 23-26.

⁸⁰ Maikkula 1971, 49.

⁸¹ Alanen 1948, 628.

⁸² Astala 1967, 241-242 & Maikkula 1971, 55-56.

⁸³ KA. BK E33. Elfstrand Vanbergille 30.3.1808.

Jo oman armeijan kyyditsemisestä väsyneet miehet kokivat kuljetuksiin osallistumisen raskaaksi. Myöskään korvauksia ei lupauksista huolimatta läheskään aina maksettu.⁸⁴ Huhtikuussa 1808 Saarijärven nimismies valitti, ettei paikkakuntalaisille ole maksettu kuljetuksista mitään.⁸⁵ Myös kuortanelaiset kokivat kyyditysvelvollisuuden raskaaksi. Tämä ilmenee muutaman kuortanelaisen talonpojan Buxhoevdenille marraskuussa 1808 laatimasta anomuksesta, jossa kuljetusvelvollisuus mainitaan yhdeksi raskaimmista sodan mukanaan tuomista velvollisuuksista. Kirjeen laati nimismies, mutta hänen lisäksi siihen osallistuivat Gabriel Kokkila, Elias Kulju sekä Matti Salmi.⁸⁶

Kuljetusmatkat saattoivat muotoutua hyvinkin pitkiksi. Huhtikuussa maaherra kirjoitti kruunuvouti Limatiukselle, että seuraavan kahden kuukauden ajan oli muona toimitettava Rautalammin makasiiniin (Kuortaneelta matkaa noin 180 km), mistä se edelleen lähetettäisiin joukoille pohjoiseen. Tätä vasten oli itäisestä voutikunnasta toimitettava hevosia.⁸⁷ Mahdollisesti siis myös kuortanelaiset joutuivat osallistumaan tähän urakkaan.

Kevään kuluessa alkoi kuljetusten yhteydessä ilmetä levottomuuksia. Huhtikuun lopulla Vanberg raportoi Buxhoevdenille, että olot ovat muuten pysyneet rauhallisina, mutta kuljetusten yhteydessä oli ilmennyt levottomuuksia ja rahvas oli ollut halutonta osallistumaan kuljetuksiin.⁸⁸ Maaherra antoi kuitenkin kruunuvoudeille sellaiset ohjeet, että mikäli talonpojat eivät vapaaehtoisesti luovuta hevosia, on ne otettava väkisin. Lisäksi niskoittelijat on määrättävä vastaamaan teoistaan käräjille.⁸⁹ Kuortaneen kohdalla ei levottomuuksista ole säilynyt kansantarinoita kummempia todisteita.

Perimätietojen mukaan Kuortaneella kuljetusten yhteydessä ilmeni niskurointia. Kaksi kuortanelaista isäntää olivat joutuneet osallistumaan Kokkolan seudulle asti suuntautuneeseen kuljetukseen. Yön turvin he kuitenkin karkasivat Korteesjärven,

⁸⁴ Alanen 1948, 628-629.

⁸⁵ Maikkula 1971, 58.

⁸⁶ BK E32, muutama kuortanelainen Buxhoevdenille 2.11.1808, 237-238.

⁸⁷ BK E32, Vanberg Holmille ja Limatiukselle 19.4.1808, 26-27.

⁸⁸ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 29.4.1808, 128-129.

⁸⁹ SHK II:1, Vanberg Holmille 19.4.1808, 151 (hänen piti raportoida Limatiukselle).

Evijärven ja Lappajärven kautta takaisin Kuortaneelle.⁹⁰ Toisen tarinan mukaan suomalaiset kyyditsivät venäläiset keskelle suomalaisjoukkoa. Tästä syntyi tietenkin tappelu ja kyyditysmiehet pakenivat paikalta. Tarinan mukaan yksi tähän ”urotekoon” osallistuneista oli Mustapään isäntä Kuortaneelta.⁹¹ Ottamatta kantaa tarinoiden todenperäisyyteen, voidaan niitäkin kuitenkin kiistatta pitää todisteena siitä, että kuortanelaiset pitivät kyyditysvolvollisuutta raskaana.

Vaikka Kuortaneen levottomuuksista ei olekaan virallista tietoa, ilmeni niitä kuitenkin keväällä 1808 muualla Kuortaneen nimismiespiirissä. Naapurikunnassa Alavudella surmattiin venäläinen sotilas. Alavuden eteläpuolella, Sapsalammin ja Virtain Liedenpohjan välillä tapettiin venäläinen kuriiri.⁹² Perimätiedon mukaan murhan olisivat suorittaneet kaksi kuriirille oppaaksi lähtenyttä alavutelaista renkiä.⁹³

Taloudellinen tilanne paheni kevään kuluessa. Huhtikuun puolessavälissä Vanberg kirjoitti Buxhoevdenille, että nälänhätä alkoi jo näkyä läänin itäosissa, ja erityisesti hän mainitsee Laukaan, Saarijärven, Alajärven, Kuortaneen ja Pedersören. Vanberg pyysikin Buxhoevdeniä ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin, ettei tilanne enää tästä pahenisi.⁹⁴

Buxhoevden ryhtyikin toimenpiteisiin tilanteen parantamiseksi. Hän kehotti joko osittain tai kokonaan lopettamaan armeijalle tarkoitetun viljan ja rehun vastaanoton. Vaasassa oleskeleva sotaneuvos Hove, joka vastasi armeijan hankinnoista, ei kuitenkaan suostunut siihen, että muonan hankinta olisi kokonaan lopetettu, mutta määriä kuitenkin alennettiin. Aluksi oli määrätty, että vilja ja rehu oli suoritettava talojen manttaaliluvun mukaan. Tämä tarkoitti sitä, että Vaasan läänissä yksi täysi talo joutui toimittamaan tynnyrin ja 24 kappaan ruista, kuusi ja puoli kappaan ohraa, tynnyrin ja 28,5 kappaan kauraa

⁹⁰ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Heikki Alamaäry.

⁹¹ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Vappu Mustapää.

⁹² SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 23.5.1808, 225-228.

⁹³ Kojonen 1963, 546.

⁹⁴ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 14.4.1808, 65-66.

sekä 25 leiviskää heinää. Nyt määrää alennettiin siten, että yksi talo toimitti 26 kappaa ruista, 22 kappaa kauraa tai ohraa ja neljä ja puoli lispunaa heinää.⁹⁵

Buxhoevdenin myöntämistä helpotuksista huolimatta tilanne itäisessä voutikunnassa pysyi pahana. Kruununvouti Limatius ehdotti Vanbergille, että elintarvikkeiden keruusta olisi luovuttava, sillä niitä ei pystytty ilman pakko-ottoja keräämään. Limatiuksen mukaan eräät asukkaat olivat alkaneet vaeltaa ympäriinsä etsien ravintoa. Tämänkin kruununvouti näki kuitenkin turhaksi, sillä ihmiset eivät kyenneet toisiaan auttamaan ja yleisesti oli jouduttu turvautumaan hätäravintoon. Karjaa ja hevosia oli kuollut ravinnon puutteessa, eikä taloilla ollut juurikaan siemeniä kevätkylvöä varten. Limatius pyysikin maaherraa hankkimaan seudulle viljaa ja kylvösiementä, etteivät seudut autioituisi. Vanberg raportoi tilanteesta Buxhoevdenille ja kertoi myös kuolleisuuden alkaneen kasvaa. Tilanteen parantamiseksi hän ehdotti, että venäläiset alkaisivat suorittaa maksuja elintarvikkeista ja kyydityksistä.⁹⁶

Limatiuksen kirjeestä on vaikea päätellä sitä, koskivatko hänen kuvaukset myös Kuortanetta. Hän puhuu yleisesti koko voutikunnasta, mutta erityisesti hän mainitsee jälleen vain Saarijärven ja Laukaan seudut. On kuitenkin mahdollista, että hän oli tietoinen vielä toukokuussa myös voutikunnan läntisestä osasta, sillä kuten edellä on tullut ilmi, Limatius kertoi yhteyksien Kuortaneelle katkenneen vasta kesäkuussa 1808.

Huhtikuussa keisari oli luvannut vilja-avustuksia Suomeen. Vanberg oli sitä mieltä, että vilja tulisi kuljettaa Pietarista meritse satamiin, sillä hän epäili, etteivät kuljetukset mitse onnistuisi. Satamista pitäjäläiset voisivat itse noutaa tarvitsemansa viljan. Kuortanelaisten oli määrä noutaa vilja Helsingistä saakka.⁹⁷ Ei ole kuitenkaan olemassa mitään todisteita siitä, että tuo vilja-avustus olisi saapunut Kuortaneelle saakka. On hyvin todennäköistä, ettei pitäjistä löytynyt tarvittavaa määrää hevosia vilja-avustuksia

⁹⁵ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 3.5.1808, 142-151 & Maikkula 1971, 49.

⁹⁶ KA. BK E32, Limatius Vanbergille 2.5.1808, 79-81 & SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 9.5.1808, 183-186.

⁹⁷ SHK II:1, Vanberg Buxhoevdenille 16.5.1808, 207-211.

noutamaan. Keski-Suomen osalta tämä ei ainakaan toteutunut, sillä viljan tuonti ei onnistunut kuljetusvaikeuksien vuoksi.⁹⁸

Hädänalaisten seutujen auttaminen nousi esiin siis jo varsin varhaisessa vaiheessa elintarviketilanteen heikentyessä. Hädänalaisten auttaminen on nähty osaksi valloitusta, sillä sen avulla pyrittiin hankkimaan kansalaisten myötätuntoa. Vaikka virkavallalla oli tarkoitus auttaa siviiliväestöä, ei tämä kuitenkaan suuremmassa määrin onnistunut niin kauan kuin Suomessa käytiin varsinaisia taisteluita. Vasta syksyllä 1808 solmitun aselevon jälkeen alkoi avustustoiminta pelata paremmin.⁹⁹

Joissain osissa itäistä voutikuntaa venäläiset aloittivat talojen ryöstelyn jo keväällä 1808. Näin tapahtui esimerkiksi Karstulassa.¹⁰⁰ Kuortanelaiset sen sijaan ilmoittivat vuoden lopulla laadituissa korvaushakemuksissa venäläisten ryöstelyn tapahtuneen vasta heinä- elo ja syyskuussa.¹⁰¹ Tästä voisi päätellä sen, etteivät olot olleet Kuortaneella yhtä levottomat kuin voutikunnan itäisemmissä osissa.

Sotaa edeltävistä huonoista vuosista ja sotaväen mukanaan tuomista rasisitteista huolimatta ei kuolleisuus Kuortaneella, toisin kuin esim. Keski-Suomessa¹⁰², noussut keväällä 1808. Punatauti oli yleisin kuolinsyy vuonna 1808, mutta vuoden ensimmäisellä puoliskolla punatautiin menehtyi vain kaksi kuortanelaista, eikä kuolleisuus muutenkaan ollut normaalitasoa korkeammalla.¹⁰³ Tämän voidaan katsoa johtuneen siitä, että venäläisten kehittämä hallintosysteemi toimi verraten hyvin. Keskushallinto oli tietoinen alueen oloista, eikä venäläisten tarkoitus ollut autioittaa valloittamia seutuja, vaan alueelle myönnettiin helpotuksia. Keväällä tilanne pysyi vakaana osaksi myös sen vuoksi, etteivät sotajoukkojen liikehännän pääväylät vielä silloin kulkeneet Kuortaneen kautta, eikä se toiminut sotatoimialueena. Olot olivat muutenkin varsin rauhalliset, eivätkä verraten harvat paikkakunnalla oleskelleet venäläiset ryöstelleet talonpoikia.

⁹⁸ Maikkula 1971, 92.

⁹⁹ Turpeinen 1991, 19.

¹⁰⁰ Roiko-Jokela 1998, 353.

¹⁰¹ KA. BK E62. Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen. Kuortane, Alajärvi.

¹⁰² Maikkula 1971, 93.

¹⁰³ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 15-16.

3. Kuolema niittää satoaan (heinäkuusta lokakuuhun vuonna 1808)

3.1 Kuortaneella käydyt taistelut

Vaasan läänin hallinnollinen yhteys katkesi kesäkuun loppupuolella Ruotsi-Suomen joukkojen edetessä läänin alueella. Maaherra Vanberg hoiti tehtävänsä loppuun saakka ja antoi vielä 21. kesäkuuta kuulutuksen, jossa hän koetti saada papistoa ja virkamiehistöä vannomaan vala keisarille. Suomalaisten joukkojen saavuttua Vaasaan entinen maaherra kuitenkin syrjäytettiin ja hän joutui vastaamaan oikeudessa venäläismielisyydestään. Vanbergin seuraajaksi nimettiin Klingsporin määräämä laamanni N. Fr. v. Schoultz. Hän alkoi hallita lääniä antamalla ensimmäisen kuulutuksen jo 12. heinäkuuta. 19. heinäkuuta hän antoi jopa kuulutuksen nostoväen asettamisesta. Ainakin joissain osissa lääniä haluttiin myös vannoa vala uudelleen Ruotsin kuninkaalle. Esimerkiksi Kokkolassa pyydettiin Klingsporilta lupaa siihen.¹⁰⁴

Kuortaneelle eivät Ruotsi-Suomen joukot kuitenkaan vielä kesäkuun lopussa ehtineet, vaan heinäkuun alussa alkoi paikkakunnalle virrata yhä enenevässä määrin venäläisiä sotilaita. Heinäkuun alussa Ruotsi-Suomen armeijan edetessä kohti etelää päätti kenraaliluutnantti N.N. Rajevski vetää joukkonsa pois Vaasasta suojellakseen Keski-Suomea. Hän keskitti joukkonsa Lapualle, jonne ne saapuvat heinäkuun alussa. Osa sotilaista jatkoi vielä perääntymistä Kuortaneelle.¹⁰⁵

Heinäkuun puolivälissä käytiin taisteluja Kuortaneen pohjoispuolella Lapualla. 14. heinäkuuta Klingspor joukkoineen hyökkäsi Lapualle, ja taistelu päättyi Ruotsi-Suomen armeijan voittoon. Nyt loputkin venäläisjoukot alkoivat perääntyä Ruovesi-Uusikaarlepyy tietä kohti etelää ja Ruotsi-Suomen armeijan vetäytymisretkellä

¹⁰⁴ Osmonsalo 1947, 265, 269-270, 298 & 306.

¹⁰⁵ esim. Lehtinen 1963, 622.

sivuunjääneestä tiestä muodostui nyt yksi pääväylä. Kenraalimajuri Rajevskin johtamat joukot perääntyivät Salmelle jo 16. heinäkuuta ja jatkoivat sieltä edelleen Alavudelle.

Venäläisen sotaväen läpimarssia seurasi pienen aikailun jälkeen Ruotsi-Suomen joukot. Armeija miehitti heinäkuun 21. päivän vastaisena yönä eversti A.F. Palmfeltin johdolla Salmen ja 23. heinäkuuta Ruonan. Etenemistä etelään ei kuitenkaan jatkettu, vaikka Rajevski joutui elintarvikkeiden puutteen vuoksi jättämään asemansa Alavudella ja vetäytymään kohti Keski-Suomea. Myöhemmin venäläiset onnistuivat palaamaan miehittämättömälle Alavudelle.¹⁰⁶

Välillä venäläiset tekivät Alavudelta päin tiedusteluja Kuortaneelle. Näin tapahtui esimerkiksi 28. heinäkuuta ja 9. elokuuta, jolloin tiedusteluosasto vieraili Sarvikkaassa, jota vartioi Turun läänin rykmentti eversti Pamfeltin johdolla. Klemetin mukaan venäläisten tiedusteluosasto onnistui kuitenkin pelästyttää heidät pakenemaan Ruonalle. Kojosen mukaan turkulaispataljoona pakeni puolestaan Alavudelta saakka. Alavudella oli ollut suomalaismiehitys jonkin aikaa, sillä tiedustelupartio oli saanut selville, että venäläisten pääjoukot olivat poistuneet sieltä. Venäläisten palattua turkulaispataljoona kuitenkin perääntyi Sarvikkaan kautta Ruonalle.¹⁰⁷

Turkulaispataljoonan paon jälkeen Klingspor lähetti savolaispataljoonan etenemään kohti Alavutta, mutta se ei päässyt Sarvikasta pidemmälle ja palasi Kuhalammelle odottamaan muita. Taisteluja käytiin välillä kuitenkin myös Kuortaneen eteläpuolella, esimerkiksi Alavudella taisteltiin 17. elokuuta. Ruotsi-Suomen armeija marssikin Kuortaneen läpi elokuun loppupuolella. Pääarmeija eteni Lapualta Sarvikkaaseen 16. elokuuta. Sarvikkaassa vietetyn yön jälkeen armeija jatkoi matkaansa seuraavana päivänä Alavudelle saakka.

Alavuden taistelu oli vielä voitokas, mutta sitten suomalaisten sotaonni kääntyi. Fieandtin joukot kärsivät tappion Karstulassa, ja Ruotsi-Suomen joukot lähtivät uudelleen perääntymään, sillä saarto uhkasi. Oli peräännyttävä Kuortaneelle, jossa Karstulasta tuleva tie yhtyi Lapualle vievään tiehen. 22. ja 23. päivänä elokuuta joukot

¹⁰⁶ Osmonsalo & Viljanen 1949, 726.

¹⁰⁷ Kojonen 1963, 548-549 & Klemetti 1932, 197.

marssivat jälleen takaisin Kuortaneelle. Venäläinen sotaväki seurasi heitä pian perässä, ja itse sotatapahtumat saavuttivat Kuortaneen.

Kuortaneelle perääntynyt armeija alkoi varustautua taistelua varten. Varustautumista Ruonalla johti kenraalimajuri Gripenberg, joka määräsi niin tykkien kuin joukkojenkin sijoittumisesta. (Liitteet 1&2) Nurminiemeen sijoitettiin kuusitykkinen patteri kuusinaulaisia, sillanpäähän kolminaulainen tykkipatteri ja pitkin rintamaa Ruonan sillalta Kauppiin ja edelleen Takalaan rakennettiin risumurroksia, joihin sijoitettiin sinne tänne tykkeitä. Kuopiontiellä oli vielä neljän kuusinaulaisen tykin muodostama patteri ja murroksia. Joukot puolestaan oli sijoitettu siten, että Nurminiemen oikealla siivellä oli neljä pataljoonaa hämäläisiä ja uusmaalaisia, keskustassa kaksi turkulaista pataljoonaa ja vasemmalla siivellä viisi pataljoonaa savolaisia ja kaksi karjalaista jääkärijoukkoa. Sotavoimien vahvuus oli noin 5000-5500 miestä. Lisäksi Salmelle oli jätetty noin tuhat ruotsalaista sotilasta suojaamaan Länsirannan kautta mahdollisesti tapahtuvaa saarroseritystä. Menkijärvelle oli asetettu pataljoona karjalaisia puolestaan vartioimaan Kuopion tietä.¹⁰⁸

Venäläiset joukot lähtivät etenemään noin 9000 miehen vahvuutena Alavudelta elokuun 31. päivänä. Kuhan kohdassa syntyi ensimmäinen välikohtaus, kun sinne sijoitetut turkulainen ja uusmaalainen pataljoona ottivat vihollisen vastaan, mutta joutuivat perääntymään Ruonalle. Ruonan sillan eteläisessä päässä he vielä pidättelivät venäläisiä ennen kuin perääntyivät sillan pohjoispuolelle. Silta sytytettiin palamaan, mutta sen sytyttäjistä ei olla yksimielisiä. Osa sotaa käsittelevistä teoksista kertoo, että venäläiset polttivat sillan ja osa on sitä mieltä, että sen polttivat Ruotsi-Suomen sotajoukot.

Yöllä venäläiset joukot saapuivat Kamenskin johdolla Ruonalle ja ryhtyivät heti varustamaan asemaansa. Pääpatteri sijoitettiin Mustapään pellolle ja Hietaniemeen kuljetettiin pari tykkiä. Aamun sarastaessa venäläisten pääjoukot ryhtyivät kenraali Rajevskin johdolla kiertämään Mustapään taitse suomalaisten selustaan Lappakankaan kautta. Vaikea maasto hidasti kulkua, ja puolenpäivän maissa ensimmäiset joukot saapuivat Sippolaan, jonne jätettiin tykit ja pari pataljoonaa miehiä. Muut pyrkivät Herojan

¹⁰⁸ Alanen 1980, 124 (Tykkien ja joukkojen sijoittaminen).

kautta Kaupin tielle. Samoihin aikoihin aloitti venäläinen Mustapään patteri tulen, mihin Ruotsi-Suomen joukot vastasivat Nurminiemeltä. Pahinta tuhoa kuitenkin aiheutti Hietaniemeen sijoitettu venäläinen patteri.

Myöhään iltapäivällä venäläisten hyökkäys tapahtui Lappakankaalta käsin. Venäläiset hyökkäsivät ilman tykkitulen tukea suomalaisia joukkoja ja tykkejä vastaan mutta joutuivat lopulta perääntymään asemiinsa Lappakankaalle, josta Ruonan vasemmalle siivelle sijoitetut savolaisjoukot ajoivat venäläisiä Herojalle saakka. Heroja saatiin vallattua, mutta Sippola pysyi venäläisten hallussa. Venäläisten käydessä vastahyökkäykseen suomalaisten oli peräännyttävä. Illan pimetessä taistelu taukosi itsestään.¹⁰⁹

Vihollishyökkäys onnistuttiin torjumaan, mutta taistelu oli verinen. Venäläiset lähtivät paluumatkalle Alavudelle, mutta silloin heidät yllätti tieto siitä, että Ruotsi-Suomen joukot olivat jättäneet asemansa. Armeijan vetäytymispäätökseen vaikutti se, että oli saatu hälyttäviä tietoja venäläisvoimien lähestymisestä. Tiedot olivat kuitenkin liioiteltuja. Perääntymispäätökseen saattoi vaikuttaa myös armeijan heikentynyt terveys- ja huoltotilanne. Ruonan taistelusta muodostui yksi sodan käännekohdista, sillä eräät tutkijat ovat sitä mieltä, että Etelä-Pohjanmaan puolustus luhistui siihen.

Seuraavana päivänä (2.9.1808) perääntyvä armeija taisteli Salmella. (Liitteet 3&4) Salmella rintamalinja oli muodostettu siten, että sen oikea sivusta nojasi Kuortaneenjärven Seurus-lahteen, mutta vasen sivusta roikkui ikään kuin ilmassa. Puolustus oli keskittynyt Jylhän talon luona oleviin kenttävarustuksiin. Armeija tahtoi kuitenkin puolustaa myös tärkeää Kuopioon menevän tien risteystä (Lintulahti), joten Adlercreutz lähetti aina osaston kerralleen etenemään kohti Ruonaa. Tunteja kestäneen taistelun jälkeen joukot vetäytyivät kuitenkin Salmelle asemiin. Venäläisten onnistui vallata asemat ja suomalaiset aloittivat perääntymisen kohti Lapuaa.¹¹⁰ Venäläiset sen sijaan majailivat taistelun jälkeen vielä viikonpäivät Salmella ennen kuin jatkoivat etenemistään kohti pohjoista.¹¹¹

¹⁰⁹ Alanen 1980, 124-126(Taistelujen kuvaus).

¹¹⁰ Alanen 1948, s 623-678 & Alanen 1980 122-129 (Taistelujen kuvaus).

¹¹¹ esim. Danielson-Kalmari 1908, 28.

Kuortaneen alueella käydyt taistelut olivat sodan lopputuloksen kannalta varsin merkittäviä ja hyvin verisiä. Omalta puolelta joutui 174 vangiksi, loukkaantui 396 ja menehtyi 106 sotilasta. Venäjän puolelta vangiksi joutui 53 sotilasta, loukkaantuneita oli 663 ja kuolleita 129. Kuortaneen taistelujen kohdalle ei kuitenkaan ole mainintoja kuolleista siviileistä, vaan menetykset koskevat ainoastaan sotilaita.¹¹²

3.2 Sotilaiden mukanaan tuomat taloudelliset rasitukset

Kesä 1808 oli kuortanelaisten kannalta raskasta aikaa. Molempien maiden sotajoukot marssivat alueen läpi kahteen kertaan vaatien muonitusta ja muita palveluita. Heinä- ja elokuussa venäläisillä ilmeni huoltovaikeuksia, ja venäläiset sotilaat anastivat eläimiä, muonaa ja muuta omaisuutta paikkakunnan taloista. Sotilaiden anastama omaisuus selviää niistä korvaushakemuksista, joita kuortanelaiset joulukuun lopulla (1808) pidetyillä käräjillä Buxhoevdenin antaman ohjeen mukaan laativat. Nämä korvaushakemukset antavat runsaasti tietoa siitä, mitä kuortanelaiset sodan aikana menettivät. Vahingonkorvaushakemukset tuli allekirjoittaa ja lautakunnan tuli ne tarkastaa tutkittuaan vahinkojen todenperäisyys, jonka jälkeen ne tuli toimittaa Buxhoevdenille.

Vaikka venäläisten pakko-ottoja usein ryöstöiksi nimitettiin, ei niihin sinänsä tarvinnut liittyä ryöstelyn halua, sillä niistä oli luvattu maksaa korvaus. Aasukkaat luonnollisesti yrittivät kuitenkin suojella omaisuuttaan, ja täten pakko-otot saivat ryöstelyn luonteen. Lisäksi voidaan kiistatta sanoa, että joissain tapauksissa oli kyse selvästä ryöstelystä.¹¹³ Kuortaneelta anastetun tavaran perusteella voidaan ainakin sanoa, ettei niitä kaikkia suinkaan viety sotaväen tarpeisiin.

Vaikka hakemukset tuli tehdä valan velvoittamina, on silti syytä epäillä, että vahingoissa saatettiin liioitella parempien korvausten toivossa. Kuortanelaisten esittämät

¹¹² Sveriges krig åren 1808 och 1809 1910, osa V, 240-243.

¹¹³ Kallio 1972, 509.

suuret anomukset ovat nimittäin ristiriidassa sen seikan kanssa, että jo keväällä oli maaherran mukaan alueella nähty nälkää. Kuortanelaisten korvaushakemuksiin aikaisemmin tutustuneet Alanen ja Klemetti ovatkin sitä mieltä, että korvaushakemuksissa liioiteltiin.¹¹⁴ Venäläisten syyksi saatettiin panna myös omien joukkojen aiheuttamia vahinkoja. Paikkakunnan kokonaisuudessaan kärsimät vahingot saattoivat siis hyvinkin nousta niin korkealla kuin korvaushakemuksissa ilmoitettiin, vaikka venäläistä sotaväkeä ei ehkä voida syyttää kaikesta.

Kuortanelaiset jättivät joulukuussa pidetyillä käräjillä 145 hakemusta. Kuortanelaisten talojen erottaminen muista samaan kärjäkunnan taloista ei kuitenkaan ollut aivan mutkatonta. Suurimmassa osassa oli selvästi ilmoitettu hakijan nimi ja se mistä pitäjästä hän oli kotoisin. Aina ei kuitenkaan ollut näin, vaan hakemuksen yhteydessä saattoi olla vain esimerkiksi etunimet¹¹⁵ tai sukunimet tai pelkästään talon nimi¹¹⁶. Joskus on taasen vain ilmoitettu, että eräästä talosta, mutta kuortanelaisten lautamiesten nimet alla antavat olettaa, että kysymyksessä on kuortanelainen tila¹¹⁷. Lisäksi muutama kuortanelainen isäntä löytyi myös listalta, joka koostui pääasiassa vain alavutelaisista ja töysäläisistä¹¹⁸. Vertailemalla nimiä henkikirjoihin uskon kuitenkin saavuttaneeni vaaditun tarkkuuden. On kuitenkin mahdollista, että joitain sellaisia kuortanelaisia on saattanut jäädä huomaamatta, jotka esiintyvät yhteishakemuksissa pelkillä etunimillään.

Joulukuussa pidettyjen käräjien jälkeen korvaushakemuksia voitiin jättää myös ns. normaaleilla käräjillä sodan jälkeen. Vuoden 1810 talvikäräjillä käsiteltiin kolme hakemusta¹¹⁹ ja syyskäräjillä yksi¹²⁰. Seuraavana vuonna käsiteltiin yksi korvaushakemus¹²¹ ja lisäksi kolme taloa anoivat vielä erikseen palo-apua, sillä venäläiset olivat polttaneet

¹¹⁴ Alanen 1946, 686 & Klemetti 1932, 208.

¹¹⁵ esim. KA. BK E62, 126.

¹¹⁶ esim. KA. BK E62, 65.

¹¹⁷ esim. KA. BK E62, 49.

¹¹⁸ esim. KA. BK E62. Juhan Isotalon hakemus (niteen loppupuolelle ei ole sivunumeroita).

¹¹⁹ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1810. Talvikäräjät §75, §133 & §136.

¹²⁰ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1810. Syyskäräjät §90.

¹²¹ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1811. Talvikäräjät §44.

heidän talot ja navetat¹²². He olivat kuitenkin ilmoittaneet kärsimänsä vahingot jo aikaisemminkin ylimääräisillä käräjillä¹²³. Hakemusten kokonaismääräksi saadaan siis 150.

Hakemukset ovat keskenään varsin erilaisia. Osiin on merkitty tarkka luettelo varastetusta omaisuudesta. Esimerkki tällaisesta varsin tarkasta hakemuksesta on Erik Rantalan laatima hakemus. Siinä mainitaan tarkalleen varastetut vilja- ja heinämäärät sekä eläimet. Lisäksi jokainen vaatekappale, koru ja työkalu on mainittu erikseen¹²⁴. Jotkut (esim. Matti Mäenpään hakemus) hakemukset ovat puolestaan hyvin ylimalkaisia. Mainitaan vain, minkä arvosta vietiin esimerkiksi eläimiä tai vaatteita, mutta niitä ei sen tarkemmin ole eritelty¹²⁵. Tämän vuoksi on lähes mahdotonta laskea esimerkiksi sitä, miten paljon vietiin juuri lehmä tai vaikkapa kauraa. Anastettujen viljamäärien yhteenlaskua hankaloittaa myös se, että toiset ovat ilmoittaneet vain paljonko viljaa vietiin ja toiset taas vaativat korvausta sen mukaan, mikä viljamäärän arvo olisi ollut jos se olisi kylvetty maahan¹²⁶.

Myös hakemusten laatijoiden suhteen ilmeni monenlaista käytäntöä. Korvaushakemuksia saattoivat laatia talojen isännät. Joissain hakemuksissa on isännän hakemuksessa mukana myös torppareiden tai palkollisten kärsimät vahingot. Esimerkiksi Matti Nisulan laatimassa korvaushakemuksessa ilmoitetaan myös hänen torpparin kärsimät vahingot¹²⁷. Torpparit ja palkolliset saattoivat hakea korvauksia kuitenkin myös itsenäisesti. Itsenäisen hakemuksen laati esimerkiksi Herojan renki Johan Josepinpoika¹²⁸. Myös joku muu saattoi hakea korvausta mikäli asianomainen ei siihen itse pystynyt. Vuoden 1811 käräjillä esimerkiksi lautamies Gabriel Kokkila haki korvausta sodan vuoksi orvoksi jääneelle lapselle, jonka huoltajaksi hänet oli määrätty¹²⁹.

¹²² VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1811. Talvikäräjät §1.

¹²³ KA. BK E62, 457, 510-512 & 518-519.

¹²⁴ KA. BK E62, 273-275.

¹²⁵ KA. BK E62, 177.

¹²⁶ KA. BK E62, 65.

¹²⁷ KA. BK E62, 179.

¹²⁸ KA. BK E62, 105.

¹²⁹ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1811. Syyskäräjät §44.

Myös ajankohdan ilmoittaminen vaihtelee hakemusten kesken. Kaikkiin korvaushakemuksiin ei ole merkitty päivää, jolloin omaisuus vietiin. Puoleen hakemuksista on merkitty vain, että ryöstely tapahtui kesällä 1808. Loppuihin on merkitty ainakin kuukausi koska se tapahtui. Osiin hakemuksista on merkitty jopa tarkat päivämäärät, koska venäläiset olivat talossa vierailleet ja mitä he olivat milläkin kertaa vieneet.

Ryöstely alkoi heti heinäkuun alussa venäläissotilaiden vetäytyttyä Lapualta Kuortaneelle. Ryöstettyjen talojen sijainnista voidaan päätellä, että venäläiset sotilaat eivät vielä tuossa vaiheessa liikkuneet kovinkaan laajasti ympäri Kuortanetta, vaan ryöstöt keskittyivät Kuortaneen pohjoispuolelle (Katso Kartta 2, s.36). Kirkonkylällä Hallilassa venäläiset vierailivat ensimmäisen kerran jo 4.7.1808 ja vielä toisen kerran myöhemmin syyskuussa¹³⁰. 5. ja 6. heinäkuuta venäläiset ehtivät Salmelle Kontteliin¹³¹ sekä Länsirannalle Honkolan taloon¹³². Vielä ennen Lapuan taistelua ehtivät venäläiset ryöstää Salmen talon torpan¹³³ sekä Hiironniemen talon Ruonalla¹³⁴. Samana päivänä kun Lapualla taisteltiin tyhjästi Kuortaneella kirkonkylän tienoilla Rasinperän torppaa¹³⁵.

Lapuan taistelun jälkeen venäläisten lähtiessä perääntymään kohti etelää, alkoivat anastukset laajemmalti koskettaa koko pitäjää. Sekä Leppälän talossa että torpassa vierailtiin 15. ja 16. heinäkuuta¹³⁶ ja samoihin aikoihin ilmoitettiin venäläisten vierailleen Kaarangan talossa asti¹³⁷. Ruonalla sijaitseva Etelämäki ja Kirkonkylältä hiukan Mäyryyn päin sijaitseva Haavisto puolestaan ryöstettiin ensimmäisen kerran 16. ja 17. heinäkuuta¹³⁸ eli samoihin aikoihin kun venäläisten pääjoukot marssivat Kuortaneen läpi kohti Alavutta.

¹³⁰ KA. BK E62, 403-404.

¹³¹ KA. BK E62, 569-570.

¹³² KA. BK E62, 207.

¹³³ KA. BK E62, 329.

¹³⁴ KA. BK E62, 516-517.

¹³⁵ KA. BK E62, 587.

¹³⁶ KA. BK E62, 577 & 579-580.

¹³⁷ KA. BK E62, 55.

¹³⁸ KA. BK E62, 323-324 & 469.

Kartta 2. Kuortanelaisia tiloja. Lähde: L.G. Hermelinin kartta vuodelta 1798.

Heinäkuulle päivätyistä ryöstöistä ainoastaan yksi on merkitty tapahtuneen tuon läpimarssin jälkeen. Salmella sijainnut Jylhän talo ilmoitettiin ryöstetyksi ensimmäisen kerran 24. heinäkuuta. Kysymyksessä ei ollut mikään pikkunäpistely, sillä tuona päivänä menetetyin omaisuuden arvoksi määriteltiin yli 480 riksiä. Talosta oli viety mm. 24 tynnyriä ruista, kahdeksan tynnyriä kauraa ja kymmenen tynnyriä perunoita¹³⁹. Tämä tuntuu hiukan oudolta, sillä tuohon aikaan olivat Ruotsi-Suomen joukot jo miehittäneet sekä Salmen että Ruonan. Vaikka venäläiset tekivätkin partioretkiä Alavudelta Kuortaneelle, niin tuskin nämä retket enää tässä vaiheessa Salmelle saakka suuntautuivat.

Jossain vaiheessa heinäkuuta vierailivat venäläiset myös Länsirannan ja Mäyryn taloissa. Esimerkiksi Alamäyryn ja Rasulan taloissa vierailtiin heinäkuun aikana¹⁴⁰. Ylijoella ryöstetyistä taloista puuttuu sen sijaan mainimat siitä, koska venäläiset ovat siellä vierailleet, mutta luultavasti tien varressa sijainneita taloja tyhjennettiin venäläisten marssiessa kohti etelää ja tehdessä tiedusteluretkiä. Sen sijaan esimerkiksi Ruismäki, joka sijaitsi hiukan kauempana Ruovesi-Uusikaarlepyy tiestä, sai vielä tässä vaiheessa olla ryöstöiltä rauhassa.

Elokuun alkupuolella omat joukot liikkivat Kuortaneella yhä enenevin määrin, eikä ryöstöjä ole juurikaan kuun alkupuolelle kirjattu. Elokuun loppupuolella Ruotsi-Suomen pääarmeijan marssiessa Alavudelta takasin Ruonalle sitä seurannut venäläinen sotaväki aloitti ryöstelyn uudelleen toden teolla ympäri Kuortanetta. Kuortaneella käytyjen taistelujen yhteydessä (1.9-2.9) venäläiset vierailivat ainakin 22 talossa ja tämän lisäksi 13 hakemuksessa on ilmoitettu ryöstöjen tapahtuneet syyskuun alussa ja 15 ilmoittaa ryöstöjen tapahtuneen syyskuun aikana. Kaikki syyskuulle ilmoitetut ryöstöt tapahtuivat varmasti kuitenkin kuun alkupuolella, sillä noin viikko Lapuan taistelujen jälkeen ainakin suurin osa venäläistä sotaväkeä poistui paikkakunnalta.

Samaan aikaan kun Kuortanella käytiin taisteluja venäläiset ryöstivät Ruonan kylässä ainakin molemmat Herojan talot¹⁴¹, entisen nimismiehen talon (Takala)¹⁴²,

¹³⁹ KA. BK E62, 431-433.

¹⁴⁰ KA. BK E62, 217 & 582-530.

¹⁴¹ KA. BK E62, 510-512 & 518-519.

¹⁴² KA. BK E62, 579-583.

Hiironniemen talon¹⁴³, Maunukselan talon¹⁴⁴, sekä Etelämäen talon¹⁴⁵. Myös monessa Länsirannalla sijainneessa talossa vierailtiin taistelujen aikaan. Ainakin Honkolan talo,¹⁴⁶ Rasulan talo ja torppa¹⁴⁷, Puodinkedon talo¹⁴⁸ sekä Seppälän torpat¹⁴⁹ saivat kutsumattomia vieraita. Venäläisten vilkas liikehdintä taistelujen aikana Länsirannalla selittyy sillä, että heidän hyökätessä Ruonalle oli pieni joukko sotilaita lähetetty kiertämään Länsirannan kautta suomalaisten selustaan. Perimätiedon mukaan sotilaille oppaaksi lähtenyt isäntä eksytti joukon Länsirannan soille.¹⁵⁰

Monet Ruovesi-Uusikaarlepyy tien varrella olleet talot tyhjenettiin venäläisten marssiessa kohti Ruonaa. Venäläiset vierailivat Korpelan talossa¹⁵¹, Kuhalammen talossa¹⁵², Hallilan talossa¹⁵³, Myllymäen talossa¹⁵⁴ sekä Rasinperässä¹⁵⁵. Taistelujen lomassa tehtiin retkiä kuitenkin myös syrjäisempiin paikkoihin. Myös Kaarangan,¹⁵⁶ Leppälän¹⁵⁷, ja Rajalan taloissa¹⁵⁸ ehdittiin vierailla taistelujen lomassa. Syyskuun alussa ryöstely kattoi siis koko pitäjän alueen, eivätkä syrjäisimmätkään seudut saaneet enää elää rauhassa. Venäläiset vierailivat sekä Ruismäen että Märijärven taloissa saakka¹⁵⁹.

Venäläisten aiheuttamien vahinkojen summaaminen on hyvin vaikeaa. Tämä johtuu edellä ilmi tulleiden seikkojen lisäksi myös siitä, että varsinkaan myöhemmin käräjillä tehdyissä anomuksissa ei edes selvästi ilmoiteta, minkä arvoista venäläisten

¹⁴³ KA. BK E62, 516-517.

¹⁴⁴ KA. BK E62, 193.

¹⁴⁵ KA. BK E62, 323-324.

¹⁴⁶ KA. BK E62, 207.

¹⁴⁷ KA. BK E62, 313-315 & 528-530.

¹⁴⁸ KA. BK E62, 295-296.

¹⁴⁹ KA. BK E62, 552 & 583.

¹⁵⁰ esim. SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Kustaa Uusi-Kokkila.

¹⁵¹ KA. BK E62, 550.

¹⁵² KA. BK E62, 461 & 554.

¹⁵³ KA. BK E62, 423-424.

¹⁵⁴ KA. BK E62, 459.

¹⁵⁵ KA. BK E62, 587.

¹⁵⁶ KA. BK E62, 467.

¹⁵⁷ KA. BK E62, 579-580.

¹⁵⁸ KA. BK E62, 409-410.

¹⁵⁹ KA. BK E62, 143, 147 & 249

anastama tavara on ollut. Jos kuitenkin laskee yhteen kaikki ne summat, jotka anomuksissa on ilmoitettu, tulee loppusummaksi noin 45 000 riksiä. Summa on kuitenkin noin 15 000 riksiä pienempi kuin mitä aikaisemmin on ilmoitettu.¹⁶⁰

On myös syytä olettaa, etteivät kaikki venäläisten ryöstelyn kohteeksi joutuneet henkilöt tehneet vahingoistaan korvaushakemusta. Esimerkiksi Sarvikkaan talosta ei tällaista hakemusta tehty, vaikka venäläisen sotaväen kerrotaan pitäneen sitä leiripaikkanaan, josta käsin he ryöstelivät Alavuden ja Kuortaneen taloja. On myös muutamia tiloja, jotka henkikirjojen mukaan autioituivat vuonna 1808.¹⁶¹ On syytä olettaa, että sota-aika köyhdytti taloja, vaikka korvaushakemuksia ei olekaan tehty. Tietenkin on myös mahdollista, että talot köyhtyivät muustakin syystä ja täten hakemusta ei ole tehty.

Vaikka venäläiset liikkuvat ympäri pitäjää, kärsivät sen eri osat kuitenkin hyvin erilailla. Kuten jo aikaisemmin on tullut ilmi, ryöstöt keskittyivät pitkälti Ruovesi-Uusikaarlepyy-tien varrella sijaitseviin kyliin. (Kylien sijainti Kartassa 3, s.40) Ehdottomasti suurin taakka lankesi Ruonan talojen kohdalle (Tässä tapauksessa Ruonaan katsotaan kuuluvaksi myös Heroja, Haarajärvi sekä Porraslampi). Kokonaisvahingot nousivat siellä yli 12 000 riksiin. Tämä selittyy pitkälti Ruonalla käydyillä taisteluilla. Taistelujen vuoksi alueella liikkui runsaasti sotilaita ja kuten taisteluja esittävästä kartasta ilmenee, joutuivat monet talot rintamalinjalle.

Ruonan kylän taloista suurimmat vahingot kärsivät Ruonan¹⁶², Mustapään¹⁶³ ja Herojan talot¹⁶⁴. Kaikissa näissä vahingot nousivat yli 800 riksiin. Yhteistä näille taloille on myös se, että kaikista taloista (kuten myös muutamista muista Ruonan taloista), tuhottiin rakennuksia. Eniten rakennuksia tuhottiin Herojalla. Rakennukset poltettiin kokonaan 1. ja 2. päivän välisenä yönä, eli samaan aikaan kun taistelu Ruonalla päättyi.

¹⁶⁰ Alanen 1948, 685-686. On vaikeaa selvittää, mistä näin suuri ero johtuu. Se ei selity yksinomaan sillä, että muutamasta hakemuksesta puuttuu vahinkojen suuruus. Ehkä Alasella on ollut käytössä joitain sellaisia hakemuksia, joita en ole kyennyt löytämään tai sitten hänen esittämä lukumäärä perustuu enemmän arvioiden varaan.

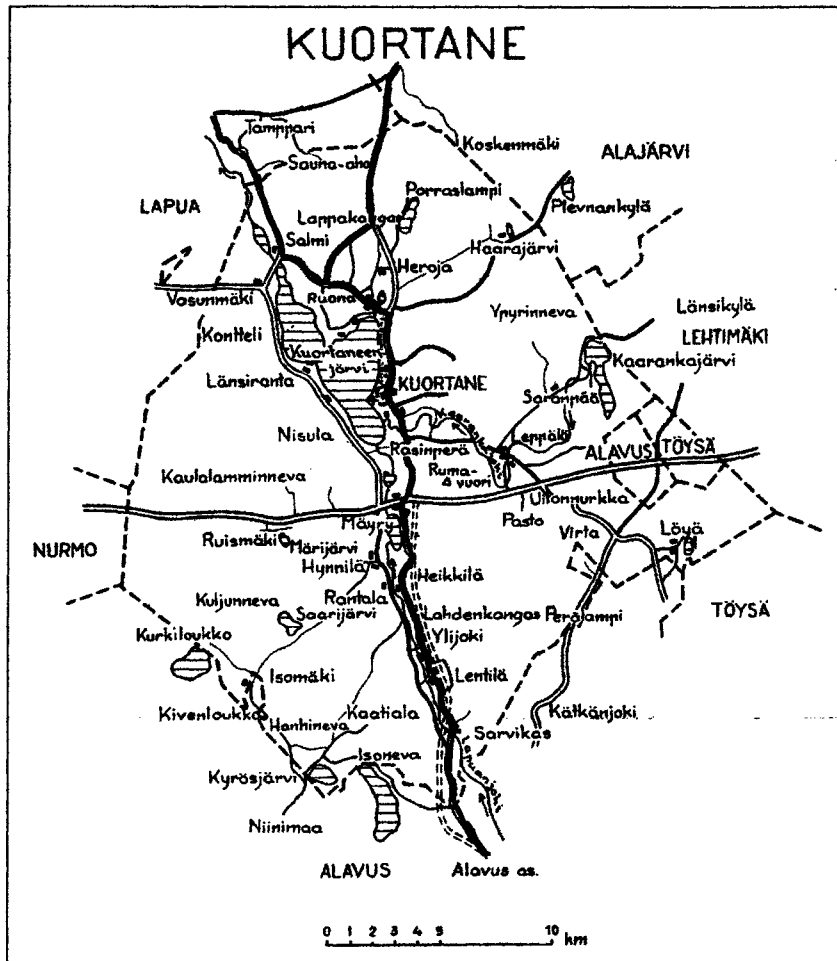
¹⁶¹ Kuortaneen kirjasto. Henkikirjat. Kuortane 1807 & 1808.

¹⁶² KA. BK E62, 494-496.

¹⁶³ KA. BK E62, 187.

¹⁶⁴ KA. BK E62, 518-519 & 510-512.

Kyläläisten mukaan juuri venäläiset polttivat rakennukset, mutta syytä tähän ei tiedetty.¹⁶⁵ Kyseessä ei välttämättä kuitenkaan ollut mikään tuhopoltto, vaan rakennuksia on saattanut tuhoutua jo päivällä Herojalla käytyjen kovien taistelujen yhteydessä. Erään kansantarinan mukaan venäläiset kokosivat kaatuneiden ruumiit Herojan taloon ja polttivat talon salatakseen tappionsa.¹⁶⁶ Tästä poltossa tuskin kuitenkaan oli kyse.

Kartta 3. Kuortanelaisia paikannimiä. Lähde: Kyrönmaa XIV. Kuortaneen kirja. (Karttaan vahvistettu Suomen sodan aikaiset tärkeimmät tiet)

¹⁶⁵ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1812. Talvikäräjät §1.

Muita Ruonan taloja ei ainakaan korvaushakemusten mukaan tuhottu yhtä perusteellisesti kuin Herojan talot. Monista taloista hävisi kuitenkin aittoja ja latoja. Rakennusten tuhoamisessa ei kuitenkaan ollut kysymys pelkästään pahanteosta. Venäläisten kerrotaan hajottaneet rakennuksia esimerkiksi Mustapään talossa, koska heidän oli rakennettava Ruonalle uusi silta, jota pitkin he pääsisivät etenemään.¹⁶⁷ Luultavasti monien muidenkin rakennusten hajottamisen kohdalla oli kyse tästä samasta tarpeesta. Joissain tapauksissa on kuitenkin ollut kyse selvästä pahateostakin. Selvään ilkevaltaan viitta esimerkiksi se, että pappilasta hävitettiin viisi ovea ja lukot, kymmenen ikkunaa sekä muurit kolmesta huoneesta. Hävityksen seurauksena pappila muuttuikin asuinkelvottomaksi¹⁶⁸. Muurit hävitettiin myös muutamista muista taloista, mikä tarkoitti sitä, että talven tullen talot muuttuivat asuinkelvottomiksi.

Ruonan jälkeen seuraavaksi suurimmat korvausanomukset osuivat toisen taistelupaikan eli Salmen kylän kohdalle (Vasunmäki ja Kontteli kuuluvat myös Salmeen). Vahingot siellä jäivät kuitenkin noin puolta pienemmiksi kuin Ruonalla. Huomattavaa on kuitenkin se, että Salmella vahingot jakautuivat vain 11 talon kesken, kun Ruonalla vierailtiin 41 talossa. Salmella siis talo kohtaiset vahingot olivat suuret. Tämä näkyy hyvin seuraavalla sivulla olevasta taulukosta, johon on listattu Kuortaneen kymmenen suurinta korvaushakemusta. Salmella asuneen Matti Salmen ilmoittamat vahingot olivat koko pitäjän suurimmat, yli 1600 riksiä. Viljaa ja heinää häneltä vietiin yli 800 riksin arvosta, muuta omaisuutta 650 riksin arvosta ja lisäksi rakennuksia poltettiin tai tuhottiin muuten.

¹⁶⁶ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Heikki Ala-Mäyry.

¹⁶⁷ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Vappu Mustapää.

Anomuksen laatija	Summa	Kylä
Matti Salmi	1634	Salmi
Siimon Palomäki	1421	Ylijoki
Anders Petäjaniemi	1360	Salmi
Henrik Salmi	1137	Salmi
Matti Koskela	1031	Mäyry
Johan Ruona	911	Ruona
Kustaa Heikkilä	941	Mäyry
Johan Mustapää	911	Ruona
Johan Heroja	899	Ruona
Israel Hallila	899	Kirkonkylä

Taulukko 1. Kuortaneen suurimmat korvaushakemukset.¹⁶⁹

Ruonan ja Salmen lisäksi vahingot jakautuivat melko tasaisesti muiden pääteiden varsilla sijaitsevien kylien kesken. Ylijoki (tähän katsotaan kuuluvaksi myös Sarvikas, Kaatiala ja Lentilä), Mäyry (tähän katsotaan kuuluvaksi Rantala, Heikkilä sekä Ruismäki ja Märijärvi) ja Kirkonkylä (myös Rasinperä) vaativat jokainen noin 6000 riksin korvausta. Ylijoella suurimmat anomukset laativat Palomäen¹⁷⁰, Lahden¹⁷¹ ja Kahran¹⁷² talot, joissa kaikissa summa nousi yli 800 riksiin. Mäyryssä suurimmat vahingot näyttää puolestaan kärsineen Koskelan¹⁷³ ja Heikkilän¹⁷⁴ talot, joissa vahingot nousivat 1000 riksin tietämiin. Ylijoella ja Mäyryssä ei korvaushakemusten mukaan rakennuksia poltettu. Erään tarinan mukaan venäläiset olisivat kuitenkin polttaneet Sarvikkaan talon¹⁷⁵. Palosta

¹⁶⁸ KA. BK E62, 597-598 & Klemetti 1932, 206.

¹⁶⁹ KA. BK E62.

¹⁷⁰ KA. BK E62, irtopaperi.

¹⁷¹ KA. BK E62, irtopaperi.

¹⁷² KA. BK E62, irtopaperi.

¹⁷³ KA. BK E62, 522-523.

¹⁷⁴ KA. BK E62, 229.

¹⁷⁵ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Siimon Kokkila.

on kuitenkin myös sellainen tieto, että se syttyi vahingossa kun omat joukot polttivat Sarvikkaan sillan¹⁷⁶.

Kirkonkylällä suurin hakemus on laadittu Hallilan talossa. Siellä vahingot nousivat melkein 900 rikkiin¹⁷⁷. Kirkonkylällä venäläiset myös polttivat rakennuksia. Ainakin Johan Myllymäeltä poltettiin sekä asuinrakennus että ulkorakennuksia 3. syyskuuta¹⁷⁸. Kovia koki myös Sysilammen talo, joka sodan jälkeisissä henkikirjoissa merkittiin autioksi. Talon myyntiä koskevasta asiakirjasta käy ilmi, että talo on autoitunut sodan seurauksena¹⁷⁹. Venäläisten rosvoilun kohteeksi joutui myös Kuortaneen kirkko. Sieltä anastettiin tavaraa ja aiheutettiin muuten vahinkoa noin 400 riksin arvosta. Mukaan kelpasivat niin kirkossa säilytettävät tekstiilit kuin tinapikarit ja kynttilätelineet sekä jopa pala kattoa¹⁸⁰. Tarinoiden mukaan tässä yhteydessä katosivat myös Kuortaneen kirkonkirjat.¹⁸¹

Kuten aikaisemminkin on tullut ilmi, eivät syrjäisemmätkään seudut säästyneet ryöstelyltä. Länsirannalta (myös Nisula) anastettiin omaisuutta noin 3000 riksin ja Leppälänkylästä (myös Kaaranka) yli 1200 riksin arvosta. Länsirannalla suurimmat vahingot kärsittiin Puodinkedossa. Puodinkedon vahingot nousivat myös yli 800 rikkiin¹⁸². Talossa asui tuohon aikaan Kuortaneen silloinen henkikirjoittaja Johan Larick, ja talo oli suhteellisen varakas,¹⁸³ mikä näkyy myös siitä, että talosta anastettu tavara oli varsin monipuolista. Leppälän suurimmat vahingot nousivat Leppälän talossa noin 500 rikkiin¹⁸⁴.

Koska kuolleiden luettelo vuodelta 1808 on kadonnut, ei pystytä sanomaan, miten kuolleisuus jakautui pitäjän eri osien kesken, vaan täytyy tyytyä vain kuolleisuuden

¹⁷⁶ Korpela 1991, 24.

¹⁷⁷ KA. BK E62, 423-424.

¹⁷⁸ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1812. Talvikäräjät §1.

¹⁷⁹ Kuortaneen kirjasto. Henkikirjat. Kuortane 1809. & VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1809. Syyskäräjät §7.

¹⁸⁰ KA. BK E62, 597-598.

¹⁸¹ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Siimon Kokkila.

¹⁸² KA. BK E62, 291-293.

¹⁸³ Klemetti 1932, 164.

¹⁸⁴ KA. BK E62, 579-580.

kokonaisuutensa tarkasteluun. Tarkastelemalla jokaista kylää erikseen on kuitenkin pyritty osoittamaan, että sota kosketti siviilejä koko pitäjän alueella, eikä vain siellä missä varsinaiset taistelut käytiin.

Venäläisten anastama omaisuus käsitti pääasiassa viljaa, heinää, eläimiä sekä käyttötavaraa kuten esimerkiksi vaatteita ja astioita. Venäläisten mukaan lähtenyt omaisuus oli siis jokapäiväisen elämän kannalta välttämätöntä, ja se vaikeutti kuortanelaisten elämää vielä pitkään senkin jälkeen kun sotilaat olivat jatkaneet matkaansa kohti pohjoista. Elintarvikkeiden ja käyttötavaroiden lisäksi mukaan kelpasivat myös hiukan harvinaisemmat kapistukset kuten korut ja kirjat. Lisäksi muutamasta talosta vietiin myös rahaa.

Elintarvikkeiden lunastuksen lisäksi venäläiset vaativat ainakin kansantarinoiden mukaan kuortanelaisilta vielä kyyditysvelvollisuutta jatkaessaan matkaansa kohti pohjoista. Erään tällaisen tarinan mukaan 15 vuotias Anttilan torpparin poika pakotettiin venäläisten kuormaston ajajaksi. Hän seurasi kuormaston mukana aina Limingalle saakka, mistä hän onnistui karkaamaan, mutta ei uskaltanut kuitenkaan heti palata takaisin kotipaikkakunnalleen.¹⁸⁵

Oman rasituksensa sotilaiden oleskellessa paikkakunnalla antoi myös majoituksen järjestäminen. Sotilaiden majoitus perustui maassa voimassa oleviin säädöksiin. Vuoden 1791 marssijärjestyksen mukaan maaseudulla oli joukoille annettava yösiija niissä taloissa, jotka eivät sijainneet kovin kaukana tiestä tai joita ei muutoin oltu tästä velvollisuudesta vapautettu. Maaseudulla majoitusrasitus oli ensisijaisesti kruunun- ja verotilojen kannettavana, kun taas esimerkiksi verollepannut torpat, virkatalot, majatalot ja postitalot olivat tästä velvollisuudesta vapautetut.¹⁸⁶

Majoituspaikoista ei ole paljoa säilynyt tietoa. Suuria sotajoukkoja ei luultavasti kuitenkaan kokonaisuudessaan pystytty majoittamaan paikkakunnan taloihin. Ainakaan Keski-Suomessa ei rintamajoukkoja majoitettu yksityisiin taloihin, vaan

¹⁸⁵ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Simon Kokkila.

¹⁸⁶ Bonsdorff 1929, 254-255.

majoitusvelvollisuus koski lähinnä upseereja.¹⁸⁷ Näin saattoi olla asian laita myös Kuortaneella. Esimerkiksi ylipäällikkö K.J.Adlercreutz asui entisen nimismiehen talossa (Takala) ja venäläisten päämajan kerrotaan olleen Mustapään talossa Venäjän armeijan oleskellessa Ruonalla.¹⁸⁸ Myös Hynnisen talojen (sijaittivat Kuhan kohdalla Lapuanjoen länsipuolella) kerrotaan toimineen sotilaiden majoituspaikkana. Keski-Hynnilä (päärakennus nykyään Kuortaneen talomuseona) toimi päällystön majapaikkana ja muonituskeskuksena, ja paikkakuntalaisten kerrotaan käyneen talossa olleen ”susioven” kautta venäläisten kanssa kauppoja, joissa leipää oli vaihdettu venäläisten haluamiin tavaroihin.¹⁸⁹ Päällystön lisäksi saattoivat myös yksittäiset sotajoukot yöpyä taloissa. Tähän viittaa se, että monesta talosta ilmoitettiin omaisuus varastetuksi kahtena perättäisenä päivänä. Tämä saattaa viitata siihen, että venäläiset myös viettivät yönsä kyseissä talossa.

Venäläisten rosvoamisen lisäksi joutuivat kuortanelaiset huoltamaan kesän aikana myös omia joukkoja. Huolto velvollisuus selviää maaherran 15. elokuuta antaneesta kuulutuksesta. Lisäksi omat joukot leivottivat Kuortaneella parhaillaan leikkuukunnossa olevasta uutisviljasta leipää, sillä avustukset Ruotsista viipyivät.¹⁹⁰ Syynä Kuortaneen (ja koko Etelä-Pohjanmaan) köyhtymiseen onkin ehkä liiaksi katsottu olevan vain venäläisten aiheuttamat vahingot. Onkin syytä pitää mielessä, että myös Ruotsi-Suomen armeijan sotilaat oleskelivät paikkakunnalla varsin pitkää kesällä 1808 ja tarvitsivat elintarvikkeita ja majoituspaikkoja. Omien joukkojen vaatimista velvollisuuksista ei vain ole säilynyt yhtä selviä dokumentteja kuin venäläisten.

¹⁸⁷ Maikkula 1971, 66-67.

¹⁸⁸ Klemetti 1932, 189 & Seinäjoen maakuntakirjasto. Väinö Tuomaalan kokoelma. Kansio 43. Kertojana Heikki Mäki-Hallila. 1965.

¹⁸⁹ Ala-Kulju 1968, 80.

3.3 Sodanaikainen rikollisuus

Tutkittaessa sodan vaikutusta väkilukuun on tutkittava myös sodan aikaista rikollisuutta. On selvää, että henkirikokset vaikuttavat suoraan väkilukuun, mutta myös muuhun rikollisuuteen tulee kiinnittää huomiota, sillä rikollisuus luo turvattomuutta ja vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen esimerkiksi siten, että he saattavat paeta kotoaan. Kuva sodan aikaisesta rikollisuudesta Kuortaneella jää kuitenkin varsin hataraksi. Tässä törmätään samaan ongelmaan kuin historiallisessa kriminologiassa yleensäkin. Esteenä ehjän kokonaiskuvan hahmottamiselle on sekä tilastojen puute että ns. vähäpätöinen pikkurikollisuus, joka usein jää hämärän peittoon. Kokonaiskuvan kannalta tämä ns. pikkurikollisuus olisi kuitenkin hyvin oleellista. Agraarisessa yhteiskunnassa rikoksia saatettiin sovittaa oikeusasteen ulkopuolella. Osa rikoksista sovittiin pitäjän- ja kirkonkokouksissa, eikä niitä viety ollenkaan käräjille saakka. Aina rikoksista ei ole säilynyt kuitenkaan mitään todisteita, sillä rikokset saatettiin sopia myös ilman viranomaisia.¹⁹¹

Joillakin paikkakunnilla venäläiset sotilaat käyttäytyivät väkivaltaisesti siviiliväestöä kohtaan. Esimerkiksi Karstulassa venäläiset sotilaat ryöstelyn lisäksi myös pahoinpitelivät paikkakuntalaisia.¹⁹² Kuortaneella venäläisten väkivaltaisesta käytöksestä paikkakuntalaisia kohtaan kertovat vain kansantarinat. Ainakin Lahden isännän kerrotaan saaneen surmansa venäläisten luodista. Isäntä pakeni taloa ryöstämään saapuneita sotilaita avaimet mukanaan jokeen, jonne venäläiset hänet ampuivat.¹⁹³

Vaikka olot olivat hyvin epävakait, ei rikollisuus paikkakunnalla venäläisten tekemiä ryöstöjä lukuun ottamatta juurikaan noussut. Ainakaan sodan jälkeisillä käräjillä ei käsitelty juurikaan muita sodan aikaisia rikoksia kuin venäläisten sotilaiden tekemiä ryöstöjä. Venäläisten lisäksi saatettiin tavaroiden häviämisestä syyttä kuitenkin myös

¹⁹⁰ Osmonsalo 1947, 331-337.

¹⁹¹ Rakkolainen 1996, 13, Sirén 1996, 148 & Ylikangas 1973, 12.

¹⁹² Roiko-Jokela 1998, 354.

¹⁹³ Korpela 1991, 25.

kuortanelaisia. Anders Ruona syytti torppariaan siitä, että hänen paetessaan venäläisiä metsään torppari oli varastanut hänen omaisuuttaan.¹⁹⁴ Henri Kaatialalta puolestaan anastettiin kärryt, aisat ja langet hänen ollessa poissa kotoaan kyydityksen vuoksi. Sotilas Samuel Hopps puolestaan syytti Matti Märijärveä siitä, ettei hän ollut pitänyt sotilastorpasta huolta Hoppsin ollessa sodassa. Torpasta oli viety irtainta, josta ruotusotilas nyt palattuaan kotiin vaatii korvauksia.¹⁹⁵ Nämä olivat kuitenkin vain yksittäistapauksia.

Vaikka kriisiaika, kuten esimerkiksi 1860-luvun nälkävuodet, saattaakin nostaa rikollisuutta¹⁹⁶, on sotien sanottu miltei poikkeuksellisesti merkitsevän väkivaltarikollisuuden laskua. Vaasan hovioikeuden piirissä laaditussa selonteossa vuodelta 1835 ilmoitettiin hovioikeudelle alistettujen rikosten määrän vähentyneen sekä Kustaa III:n Venäjän sodan (1788-1790) että Suomen sodan aikana. Esimerkiksi henkirikoksia tuli sotavuosina 1808-1809 Etelä-Pohjanmaalla ilmi vain kuusi, joista vain yksi tapahtui vuonna 1808 (ei sisällä venäläisten sotilaiden tekemiä rikoksia).¹⁹⁷

Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että poikkeuksellisissa olosuhteissa sekä virallinen että epävirallinen kontrolli muuttuvat, eivätkä rikokset välttämättä tulleet ilmi. Myös arvomaailma saattoi muuttua, eikä kaikkia rikoksia pidetty sodan aikana yhtä pahoina kuin rauhan aikana. Tutkimusten mukaan sotien aikana osa väestöstä joutuu tavallista suuremman houkutuksen eteen tehdä rikoksia. Rikokset saattavat kuitenkin olla sen luonteisia, ettei niitä pidetä vakavina vaan suorastaan poikkeuksellisiin oloihin kuuluvana. Esimerkki tällaisesta ns. hyväksytystä rikoksesta ovat säännöstelyrikkomukset.¹⁹⁸

Vaikka siis kuortanelaiden sodan aikaisia rikoksia ei sodan jälkeen juuri käsiteltykään, ei tämä tarkoita sitä, että tarinat sotilaita surmanneista kuortanelaisista olisivat täysin mielikuvituksen tuotteita. Sodan päätyttyä rauhansopimuksen yhteydessä

¹⁹⁴ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden käräjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1810. Syyskäräjät §81.

¹⁹⁵ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden käräjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1810. Talvikäräjät §75.

¹⁹⁶ Häkkinen 1991, 185-186.

¹⁹⁷ Ylikangas 1976, 43.

¹⁹⁸ Kontula 1996, 18 & 31.

nimittäin päätettiin, ettei taisteluista irtaantuneiden venäläisten sotilaiden surmaamisesta rangaista, sillä näissä tapauksissa sotilaat olivat usein liikkuneet ryöstötarkoituksessa.¹⁹⁹ Tämä on hyvä esimerkki siitä, että rauhanaikana rangaistukseen johtanut rikos nähtiin poikkeuksellisiin olosuhteisiin kuuluvana asiana, eikä siitä jälkeenkään päin rangaistu. Eräänkin kuortanelaisen isännän kerrotaan tappaneen monta venäläistä sotilasta heidän yrittäessä etsiä metsistä kuortanelaisten piilopirttejä ryöstötarkoituksessa.²⁰⁰ Tällaista tekoa saatettiin pitää hyvinkin oikeutettuna ihmisten kärsiessä ravinnon puutteesta.

Myös Haarajärven isännän surmateosta liikkuu monta versiota. Tarinoiden perusrungon mukaan Haarajärven isäntä tuli käymään pakopaikastaan kotonaan ja tapasi siellä venäläisen sotilaan. Miesten välille syntyi tappelu, jonka seurauksena isäntä tappoi sotilaan ja heitti ruumiin järveen omistuen vielä paeta paikalle saapuvia kasakoita järven yli piilopaikkaansa.²⁰¹ Tässäkin tapauksessa oli kysymys omaisuuden puolustamisesta ja sotilaat olivat liikkeellä ryöstötarkoituksessa.

Kansantarinan mukaan myös Leppälässä surmattiin venäläinen sotilas vuonna 1808. Todisteena tästä on vain kiveen kaiverrettu kirjoitus ”Tässä on murhattu sotaherra v. 1808”. Kivi sijaitsee Kuortaneelta Töysään menevän tien lähetyvillä kytötien varressa. Tarinan mukaan venäläinen aliupseeri oli pakottanut erään Leppälän isännän opastamaan hänet Rantatöysään. Miesten välille oli syntynyt riitaa, jonka aiheena arvellaan olleen jonkun talon ryöstön. Leppälän isäntä peri kamppailussa voiton ja hautasi sotilaan suohon. Toisen tarinan mukaan kylästä lähti joku mies seuraamaan sotilasta ja kosti hänelle ryöstelyn. Tapaus tuli kyläläisten tietoon vasta vuosikymmeniä myöhemmin, kun viljelyksiä raivattiin ja suosta löytyi luuta.²⁰² Mikäli tarinan murha todella tapahtui, ajoittui se luultavasti kesän loppupuolelle, sillä tarinassa mainitut ryöstöt ajoittuivat pääasiassa heinäsyyskuulle.

Väkivaltarikollisuuden lisäksi kansantarinat kertovat venäläisiltä varastetusta omaisuudesta. Venäläisten syöttäessä Viitasaaren niityllä hevosiaan oli eräs Ylli-niminen

¹⁹⁹ Ylikangas 1976, 42.

²⁰⁰ Harju 1960, 21-22.

²⁰¹ esim. SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Frans Kärki 1947. Kertojana Elias Yli-Kokkila.

²⁰² Nurmi 1956, 24 & Ala-Kulju 1968, 75-76.

mies hypännyt hevosen selkään ja lähtenyt sillä ratsastamaan kohti Nurmoa, missä Ruotsi-Suomen joukot tarinan mukaan tuohon aikaan oleskelivat. Ylli tunki seudut ja tiet ja onnistui eksyttämään peräänsä lähteneen sotilaan ja vei hevoset suomalaisten sotilaiden käyttöön.²⁰³

Erään rikollisuuden muutosten selitysmallin (disfunktio-malli) mukaan rikollisuuden muutokset ovat seurausta yhteiskunnallisista oloista. Yleensä tämän mallin kannattajat tarkastelevat sotaa ja muita poikkeuksellisia olosuhteita vain yhtenä rikollisuuteen vaikuttavana tekijänä. Jotkut tutkijat ovat kuitenkin sitä miltä, että lyhyellä aikavälillä sota on kaikkein merkittävin rikollisuuden määrään vaikuttanut tekijä. Se vaikuttaa rikollisuuteen nimenomaan siten, että sodan aikana rikosten määrä laskee. Esiteollisessa yhteiskunnassa sodan tai esimerkiksi kuolovuosien jälkeen rikollisuus kuitenkin lisääntyi. Syynä tähän pidetään sitä, että sodan jälkeen yhteiskunnasta puuttuu sosiaalinen järjestys ja taloudellinen tilanne on yleensä vaikea. Myös taisteluista palaavien sotilaiden oli usein vaikeaa sopeutua rauhanajan yhteiskuntaan, jossa asioiden ratkaiseminen väkivallalla ei ollut sallittua.²⁰⁴ Koska sodan jälkeisen rikollisuuden vaikutus väkilukuun on kuitenkin varsin marginaalinen, ei tämä tutkimuksen puitteissa ole katsottu tarpeelliseksi perehtyä sodan jälkeiseen rikollisuuteen.

Kesän aikana talonpojat tarttuivat aseisiin Etelä-Pohjanmaalla, Ahvenanmaalla ja erityisesti Pohjois-Karjalassa, ja syntyi venäläisiä säikähdyttäneyt vastarintaliike, joka myös jonkun verran sitoi heidän voimiaan.²⁰⁵ Kuortaneelta ei kuitenkaan ole merkkejä siitä, että vastarintaan olisi noustu. Ruotsalainen tutkija Anders Persson on sitä mieltä, että ainakin Pohjois-Karjalassa taudit ja kato veivät pohjan pois sodan aikaiselta kapinaliikkeeltä.²⁰⁶ Tämä saattaa olla yksi syy siihen, miksi Kuortaneella ei noustu kapinaan, vaikka esimerkiksi noin sadan kilometrin päässä Kauhajoella talonpojat kapinoivat heinäkuussa 1808.²⁰⁷

²⁰³ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Elias Yli-Kokkila.

²⁰⁴ Rakkolainen 1996, 19-20.

²⁰⁵ Jutikkala & Pirinen 1999, 251.

²⁰⁶ Soikkanen 1991, 27.

²⁰⁷ Ruismäki 1987, 384-388.

Kapinointiin Kuortane liittyy kuitenkin sitä kautta, että Kuortaneella kapinallisia kuritettiin kesällä 1808. Ainakin Vaasassa ja Laihialla kapinoimaan ryhtyneitä kuljetettiin Kuortaneelle, missä he joutuivat ”venäläiseen kujanjuoksuun”. Kansantarinoiden mukaan heitä kuritettiin varsin julmalla tavalla. Kurituspaikkana oli Salmen kylässä sijaitseva ”piiskoomänty”, jossa oli perinteisesti pantu toimeen kuritusrangaistuksia. Kapinallisia rangaistiin niin perusteellisesti, että yhden kerrotaan jääneen raajarikoksi.²⁰⁸ Venäläisten harjoittaman kurituksen näkeminen varmasti myös osaltaan vähensi paikkakuntalaisten halua ryhtyä itse kapinoimaan.

Klemetti kertoo kuortanelaistaen laatineen anomuskirjelmän, jossa kerrotaan, että vaikka venäläiset olivatkin ryöstelleet pitäjää varsin häikäilemättömästi ja jopa pahoinpidelleet väestöä, ovat paikkakuntalaiset pysyneet rauhallisina. Kirjeen mukaan syynä venäläisten osoittamaan vihanpitoon oli se, että jossain muualla oli venäläisiä kohdeltu kaltoin ryöstämällä heidän kuormastojaan. Klemetin mukaan pitäjänkokouksessa 17.12.1809 oli kirjettä laatimaan valittu lautamies Gabriel Kokkila, talollinen Jaakko Mäenpää sekä lautamiehet Heikki Huutoniemi ja Juha Lamminmäki Töysästä.²⁰⁹ 26.11 pidetyssä kokouksessa heidät kyllä valittiin tekemään anomiskirje keisarille, mutta varsinaista kirjettä ei tämän tutkimuksen puitteissa ole valitettavasti kyetty löytämään.²¹⁰

Myöskään kansantarinoista ei ole löytynyt viitteitä kapinaan. Sen sijaan monessa tarinassa kerrotaan venäläisten sotilaiden olleen varsin lempeitä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran pitäjäkortistossa on monta eri versiota lapsirakkaasta venäläisestä sotilaasta. Joissain tarinoissa sotilas tapaa naisen ja lapsen pakomatkalta ja silittää lasta ja kehuu sitä kauniiksi, joissain tarinoissa talo jää tuhoamatta lapsen vuoksi ja eräässä tarinassa pakoreissulta palannut talonväki löytää perheen kuopuksen sotilaan sylistä. Konttelin talossa Salmella venäläiset sotilaat tekivät voileipiä nälkäisille lapsille.²¹¹

²⁰⁸ Alanen 1948,638-639 & Vehniä 1980, 27.

²⁰⁹ Klemetti 1932, 204.

²¹⁰ Alavuden kirkkoherranvirasto. Alavuden kirkonarkisto. Hallintoarkisto. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1809-1836. 26.11.1809.

²¹¹ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojina Elias Yli-Kokkila, Vappu Mustapää & Jenny Mustapää.

3.4 Punatautiepidermia

Sotajoukkoja vaivasi punatautiepidermia. Vaikka armeijan lääkintähuoltoon oli tehty parannuksia edellisten sotien jälkeen, ei Suomen sodan aikana armeijan terveydenhuolto sujunut läheskään suunnitelmien mukaan. Ruotsin sotavoimien saniteettiosastoa koskevan määräyksen mukaan sotilassairaalat olivat kahdenlaisia: pysyviä ja liikkuvia. Liikkuvat sairaalat vastaanottivat suoraan joukoista sairaita ja haavoittuneita. Koska kyseiset sairaalat seurasivat joukkoja, oli niitä pidettävä mahdollisimman liikkuvina, ja tämän vuoksi pidempiaikaiset sairaat siirrettiin pysyviin sairaaloihin. Sodan puhjettua systeemissä ilmeni kuitenkin aukkoja mm. lääkäripulan vuoksi. Ravinnon puute sekä huono vaatetus aiheuttivat useissa joukoissa lukuisia sairastumisia, mikä ehti kuormittaa omaa sairastarpeista ennen kuin sairaat ehdittiin siirtää sairaaloihin. Kuljetusvälineiden puutteen vuoksi ei sairaita aina edes pystytty siirtämään sairaaloihin, vaan usein joukkojen täytyi jättää sairaat seudulle, jossa lääkäriapua ei ollut saatavissa.²¹² Taudit raivosivat sotaväen keskuudessa siinä määrin, että kulkutautiepidermiot verottivat joukkoja varsinaisia sotatapahtumia enemmän.²¹³

Heinäkuun loppupuolella joukkojen oleskellessa Kuortaneella Klingspor raportoi kuninkaalle tilanteen olevan paha. Hän kertoo kuumuuden olevan sietämätöntä ja punataudin liikkuvan nopeasti. Hän toivoi voivansa hillitä tautia antamalla miehille ryypyn viinaa päivässä. Syyskuun alussa tautitilanne oli kuitenkin edelleen paha. Tämä käy ilmi mm. Adlercreutzin syyskuun alussa kirjoittamasta kirjeestä, jossa hän kertoo, että melkein kaikki päälliköt ovat sairaita ja tautiepidermia verottaa joukkojen kokoa.²¹⁴

Sotajoukkoja vaivannut punatauti oli Suomessa eniten väestötappiota aiheuttanut kulkutauti 1800-luvun alussa. Epidermiaksi asti se kehittyi yleensä juuri syksyllä sadevesien päästessä saastuttamaan kaivot. Sen leviämistä sotajoukkojen keskuudessa

²¹² Nyström 1926, 91-95.

²¹³ Soikkanen 1991, 18-26.

selittää se, että epähygieeniset olot lisäsivät tartuntojen määrää. Tauti tarttui herkästi saastuneiden talousvesien ja ravintoaineiden välityksellä, mutta sitä saattoivat levittää myös esimerkiksi kärpäset.²¹⁵

Ravintotilanne paikkakunnalla oli huono jo ennen sotajoukkojen saapumista sen alueelle. Elintarvikkeiden lunastukset ja oman armeijan muonitus köyhdyttivät paikkakuntaa edelleen. Nälkä lisäsi liikkuvuutta ja kun paikkakunnalle vielä saapui sotaväki, joka levitti tauteja, olivat suuren kuolleisuuden kaikki osatekijät koossa.²¹⁶

Tautien leviämistä edesauttoi lisäksi myös se, että kuortanelaiset pakenivat venäläisiä metsiin kesällä 1808. Kansantarinoiden mukaan kuortanelaiset pakenivat karjansa kanssa metsiin ja piilopaikkoihin vihollisen saapuessa Lapuan suunnasta. Tarinoiden mukaan ainoastaan kukot jätettiin kotiin, etteivät ne paljastaisi viholliselle olinpaikkaa. Vanhemmat ihmiset eivät sen sijaan pakoon lähteneet.²¹⁷

Kuortanelaisten pakopaikoista on säilynyt paljon perimätietoa. Kansantarinoiden lisäksi myös muutamat käräjöpöytäkirjamerkinnot puhuvat kuortanelaisten pakopaikoista. Herojan väki oli pakosalla Ruonan taistelujen aikaan, kun heidän talonsa poltettiin.²¹⁸ Kansantarinoiden mukaan tuo Herojalaisten pakopaikka oli nimeltään Pakosaunanmäki ja se sijaitsi Herojalta Haarajärveen päin, eivätkä venäläiset paikkaa löytäneet.²¹⁹

Myös muiden ruonalaisten pakopaikoista on säilynyt tietoa. Herojan väen lisäksi Mustapään väen kerrotaan paenneen Ypyrin mäelle²²⁰, kun Haapalasta ja Hiironniemestä puolestaan lähdettiin järven yli Länsirannan puolelle.²²¹ Myös Kokkilan

²¹⁴ Danielson-Kalmari 1896, 373-374, 439-442.

²¹⁵ Forsius 1986, 86.

²¹⁶ Soikkanen 1991, 26 & Jutikkala 1988, 70.

²¹⁷ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Anders Haavisto. 1947.

²¹⁸ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1812. Talvikäräjät §1.

²¹⁹ Seinäjoen maakuntakirjasto. Väinö Tuomaalan arkisto. Kansio 43. Kertojana Helmi Mäkelä. 1967.

²²⁰ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Vappu Mustapää.

²²¹ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Kreetta Haapala & Herman Haapala.

isännän kerrotaan olleen karjoineen pakosalla, mutta ei ole säilynyt tarkkaa tietoa siitä, missä tämä pakopaikka olisi ollut.²²²

Myllymäen isäntä oli myös pakosalla kun hänen talonsa poltettiin 3. syyskuuta.²²³ Samoin on säilynyt perimätietoa Kuhanpihaisten paosta metsiin. Pakopaikoiksi kelpasivat kaukaisilla tervahautoilla olevat hautasaunat.²²⁴ Yljoella sijaitsevasta Lahden talosta sen sijaan lähetettiin lapset ja naiset karjan kanssa Nurmon ja Lapuan sydänmaille venäläisten marssiessa elokuun lopulla kohti Kuortanetta. Samassa paikassa piileskeli useita perheitä kärsien vilua ja nälkää. Kaatiala talon väki majaili puolestaan Someron korven hautasaunalla.²²⁵ Myös Salmen kylässä oli kyläläisillä omat piilopaikkansa.²²⁶

Hämeenlinnan sairaalalääkäri S.M. Schjerfbeck lähetettiin Keski-Suomessa sijaitsevaan Laukaan pitäjään tutustumaan tilanteeseen, sillä kuolleisuus oli sielläkin poikkeuksellisen korkealla. Hän laati alueen tilanteesta raportin ja toimitti sen Buxhoevdenille. Vaikka Kuortaneen ja Laukaan välillä on etäisyyttä yli sata kilometriä, muistuttavat paikkakuntien vaiheet sodassa niin paljon toisiaan, että lääkärin antamia lausuntoja taudin leviämiseen vaikuttavista tekijöistä voidaan ainakin joissain osin soveltaa myös Kuortaneeseen. Venäläiset marssivat myös Laukaan läpi jo maaliskuussa 1808 ja toukokuun lopulla siellä käytiin varsinaisia taisteluita. Laukaakin sijaitsi tärkeän maantien varrella ja siitä muodostui venäläiselle sotaväelle tärkeä huoltopaikka, jossa sijaitsi makasiini. Myöskään laukaalaiset eivät säästyneet venäläisten ryöstelyltä.²²⁷

Schjerfbeckin esittämän raportin mukaan tautien leviämistä edesauttoi se, että ihmiset olivat jättäneet kotinsa ja paenneet erämaihin, missä he elivät hyvin ahtaasti säiden armoilla. Paikkakuntaa vaivasi myös elintarvikepula, minkä vuoksi oli ravinnoksi

²²² SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Kustaa Uusi-Kokkila.

²²³ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden käräjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1812. Talvikäräjät §1.

²²⁴ Ala-Kulju 1968, 77

²²⁵ Korpela 1991, 24-25.

²²⁶ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Siimon Kokkila.

²²⁷ Berndtson 1986, 426-434.

käytetty kelpaamattomia ja vahingollisia elintarvikkeita. Schjerbeckin mukaan myös suru ja pelko olivat vaikuttaneet ihmisten yleiskunnon heikkenemiseen ja yleinen siivottomuus oli helpottanut taudin leviämistä.

Scherfbeckin kirjeestä selviää, että Laukaalla suurin osa kuolintapauksista ajoittui kesän jälkeiseen aikaan. Epidemia oli vaivannut paikkakuntaa jo keväällä, mutta Vaasasta toimitetut lääkkeet olivat saaneet epidemian kuriin kesän ajaksi. Loppukesästä yhteydet Vaasan olivat kuitenkin katkenneet, eikä lääkkeitä oltu enää saatu, joten epidemia oli taas lähtenyt liikkeelle.²²⁸ Kuortaneen kohdalla ei kuitenkaan ole säilynyt mitään, mikä viittaisi siihen, että Kuortaneelle olisi toimitettu lääkkeitä missään vaiheessa.

Ihmiset käyttivät metsiin pakenemista eräänä keinona selviytyä poikkeuksellisista oloista. On kuitenkin vaikea sanoa, miten tämä vaikutti tilanteeseen, sillä kuten Scherfbeckin raportista ilmenee, epähygieeniset asuinolot pahensivat tautitilannetta. Toisaalta metsiin paenneet kuortanelaiset saattoivat olla tautiepidemian ulottumattomissa mutta toisaalta huono ravinto, epähygieeniset asuinolot sekä useiden perheiden ahtautuminen samaan piilopaikkaan lisäsivät riskiä sairastua. Moni kyllä saattoi pelastaa henkensä pakenemalla sotilaita, mutta myöhemmin hän saattoi menehtyä tautiin, jonka puhkeamista pakomatka oli edesauttanut.

Myös armeijan marssi läpi paikkakunnan nähtiin tautitilanteen kannalta huonona asiana. Vaasan lääninhallitukseen on tullut kirjeitä tuntemattomaksi jääneiltä kirkkoherroilta, jotka kertoivat, että kuolleisuus oli noussut rajusti kesän ja syksyn aikana. Yleisimmiksi kuolinsyiksi he mainitsivat punataudin ja lavantaudin, ja suurimpana syynä tähän he näkivät kunnollisen ravinnon puutteen. Piirilääkäri Hast määrättiin tutkimaan tilannetta epidemia-alueella, ja hän ainakin vaati alueelle toimitettavaksi lääkkeitä. Hänen mukaan kuolleisuutta pahensi ravinnon puutteen lisäksi myös se, että armeija oli marssinut alueen läpi.²²⁹ Vaikka tiedossa ei olekaan kohdistuivatko tutkimukset Kuortaneen alueeseen, vastaa piirilääkärin kertomus hyvin myös Kuortaneen tilannetta.

²²⁸ SHK II:2, Schjerbeck Buxhoevdénille 9.11.1808, 542-545.

²²⁹ SHK II:1, Vaasan läänin maaherralta Knorringille 9.12.1808, 509-510.

Sairastavien sotajoukkojen liikehdintä, huononeva ravintotilanne sekä ihmisten liikkuvuus vaikuttivat kaikki siihen, että punatauti alkoi Kuortaneella nostaa päätään heinäkuussa 1808. Punataudista muodostuikin yleisin kuolinsyy vuonna 1808. Kuolinsyistä 188 määriteltiin kuuluvaksi tähän ryhmään, mikä tarkoittaa 85 prosenttia kaikista sen vuoden kuolemantapauksista. Tämän suhteen Kuortane ei kuitenkaan muodostanut poikkeusta, sillä esimerkiksi Kurikassa (noin 60 kilometriä Kuortaneelta länsilounaaseen) kyseiseen tautiin menehtyi 70 prosenttia kuolleista, ja Alavuden 11 prosentin väestönvähennys selittyy myös punataudilla ja kuumeella.²³⁰

Oman lisänsä taudin leviämiseen saattoi antaa myös se, että syyskesä oli muutenkin otollista aikaa punataudin leviämislle kannalta. Heinäkuussa tautiryhmään punatauti tai ripuli kuoli vain neljä ihmistä, mutta elokuussa se vaati jo 24 ja syyskuussa 70 uhria.²³¹ Punatauti ja ripuli liittyvätkin toisiinsa, sillä ripuli on yksi punataudin oireista.²³²

Muita yleisiä kuolinsyitä vuonna 1808 olivat tunnistamaton sairaus (10) sekä kaikenlainen kuume (9). Myös näihin tauteihin menehtyneiden määrä alkoi kasvaa elokuussa.²³³ Kuumeenkin takana saattaa kuitenkin olla punatauti, sillä myös korkea kuume kuuluu taudinkuvaan. Kuolinsyiden luotettavuus olikin sen varassa, miten hyvin pappi tunnisti eri taudit omaisten kertomuksista.²³⁴ Punatauti oli kuitenkin varsin helposti tunnistettava tauti, sillä sen oireet olivat selvät. On kuitenkin mahdollista, että joskus saattoi käydä niin, että veristä ripulia, lavantautia tai pikkulavantautia pidettiin punatautina.²³⁵

Venäläiset sotilaat poistuivat paikkakunnalta pian Salmen taistelujen jälkeen. Sotilaiden marssiessa kohti pohjoista Vaasan lääni siirtyi jälleen venäläisten hallintaan. Punatautiepidemia ei kuitenkaan hellittänyt heti sotajoukkojen poistuttua paikkakunnalta. Kuten alla olevasta taulukosta näkyy, pysyi kuolleisuus korkealla vielä lokakuussakin, jolloin punatautiin menehtyi suunnilleen saman verran kuortanelaisia kuin syyskuussa.

²³⁰ Kakkuri 1985, 95.

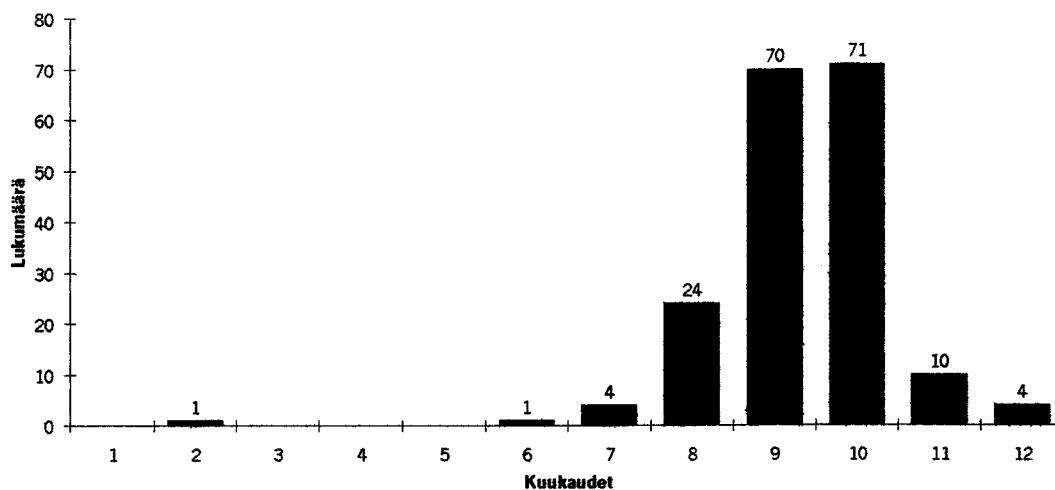
²³¹ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 15-16.

²³² Hirvisalo 1915, 1-3.

²³³ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, s 15-16.

²³⁴ Forsius 1986, 91.

²³⁵ Murama 1991, 27-28.

Kuvio 2. Punatautiin kuolleiden absoluuttinen määrä Kuortaneella 1808²³⁶.

Syynä kuolleisuuden pysymiseen korkealle vielä taistelujen siirtyessä muualle oli se, että elämä jatkui varsin hankalana vielä senkin jälkeen. Molempien armeijoiden oleskelu paikkakunnalla vuorotellen yhtäjaksoisesti noin kahden kuukauden ajan oli tyhjentänyt kuortanelaiden viljavarastot. Elintarviketilannetta pahensi vielä se, että maaherran mukaan ”halla, raekuurot ja muut syyt” olivat pienentäneet syksyn satoa.²³⁷ Pula ravinnosta siis jatkui.

Lisäksi venäläisten matkaan oli lähtenyt paljon sellaista, mikä hankaloitti jokapäiväistä elämää. Kuortaneen pitäjä (Kuortane, Alavus & Töysä) oli menettänyt yhteensä 249 hevosta, 710 lehmää, 1823 lammasta sekä 174 sikaa.²³⁸ Esimerkiksi hevosia olisi tarvittu niin sadonkorjuuseen kun myös syyskylvöjen tekoon. Tosin syyskylvöjen esteeksi saattoi muodostua sekin, että venäläiset olivat varastaneet myös kylvöön tarkoitettua siemeniä. Hevosten puute näkyy myös siinä, että käräjillä pohdittiin teiden

²³⁶ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 15-16.

²³⁷ SHK II:2, Vaasan lääninhallitukselta Buxhoevedenille 25.10.1808, 247-249.

²³⁸ Alavuden kirkkoherranvirasto. Alavuden kirkonarkisto. Hallintoarkisto. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1809-1836. 22.5.1809.

kunnossapidossa ja hollikyytien järjestämisessä ilmenneitä ongelmia, jotka johtuivat hevosten puutteesta.²³⁹

Myös muutamat talot olivat sodan seurauksena muuttuneet asuinkelvottomiksi. Epähygieeniset asuinolot saattoivat ainakin joidenkin yksilöiden kohdalla jatkua siis vielä pitkään varsinaisten taistelujen jälkeenkin. Pula elintarvikkeista sai varmasti monen lähtemään myös kerjuulle. Syksyn tapahtumista ei ole juurikaan säilynyt dokumentteja, mutta kuortanelaisten talonpoikien marraskuussa laatimasta kirjelmästä selviää kuitenkin sen verran, että monet olivat huonojen olosuhteiden takia joutuneet jättämään kotinsa ja muuttamaan muille seuduille. Punatauti-epidemia jatkuminen vielä lokakuussa puhuu sen puolesta, että liikkuvuus paikkakunnalla oli suurta. Kerjuusta on todisteena myös se, että ihmiset sodan jälkeisillä käreillä perivät takaisin toisilleen sodan aikana lainaamia elintarvikkeita tai muita avustuksia.²⁴⁰ Kerjuulle lähteminen on yksi ihmisen keino asennoitua kriisiin.²⁴¹ Tutkijat näkevät, että ainakin 1860-luvun nälkävuosien aikana ihmiset aseisiin nousemisen sijaan protestoivat nimenomaan kerjäämällä.²⁴²

Pula elintarvikkeista ajoi ihmiset kerjuulle. Mikäli apua jostain löytyi, saattoi kerjuulle lähteminen koitua monen pelastajaksi. Kuitenkin kerjuu, kuten myös metsiin pakeneminen, edesauttoivat tautien leviämistä, eikä apua varmasti löytynyt ihan läheltä, sillä myös Kuortaneen naapurikunnat olivat sodan köyhdyttämiä. Kun sairaat ja huonosti ravitut ihmiset lähtivät liikkeelle etsimään ravintoa, saattoi tämä vaikuttaa myös siten, että kuolleisuus nousi tämän johdosta korkeammalle kuin mitä se muuten olisi noussut.

Myös hallinnollisesti tilanne Kuortaneella oli varsin sekava vielä pitkään sotajoukkojen poistumisen jälkeen. Syyskuun loppupuolella alkoi yhteydenpito Buxhoevdenin ja lääninhallituksen kanssa uudelleen toimia samalla tapaa kuin keväällä. Kesällä nimitetyt virkamiehet olivat eronneet venäläisten tultua lääniin takasin ja loput oli erotettu. Tämä oli Buxhoevdenin mukaan johtanut siihen, että hallitsevien ja alamaisten

²³⁹ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden käräjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1809. Talvikäräjät 1809. §53 & §59.

²⁴⁰ esim. VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden käräjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1811. Talvikäräjät § 105.

²⁴¹ Soikkanen 1991, 27-29.

²⁴² Pitkänen 1987, 2.

suhteet olivat katkenneet, minkä seurauksena asukkaat hyvin haluttomasti täyttivät velvollisuuksiaan. Myös maaherra Scholtz oli poistunut virastaan venäläisten saavuttua lääniin ja lokakuun alussa Buxhoevden nimitti toimeen venäläisen kenraalimajuri von Knorringin.²⁴³ Lokakuussa Buxhoevden pyysi kuitenkin de Carnalia maaherraksi.²⁴⁴ Osmonsalon mukaan hän myös suostui maaherraksi, mutta hänen nimeään ei kuitenkaan näy Vaasan lääninhallituksesta saapuneissa kirjeissä vaan lääninhallituksen puolesta kirjeet ovat allekirjoittaneet Joh. Silfverberg ja Carl Sadelin.

Itäisestä voutikunnasta ei kuitenkaan oltu saatu tietoja sen jälkeen kun sotajoukot olivat marssineet voutikunnan kautta. Yhteydet lääninkanslian ja kruununvoudin välillä olivat olleet poikki heinäkuusta elokuuhun. Tuskin yhteydenpito olisi onnistunutkaan, sillä osan ajasta Vaasa oli ollut suomalaisten hallussa ja läänin itäosat venäläisten. Lokakuun alkupuolella, jolloin Vaasan läänin ylin hallinto oli alustavasti saatu järjestykseen, lähetettiin maakivalteri Elström tutkimaan voutikunnan tilaa. Vasta Laukaalla hän tapasi ensimmäisen virkailijan, kruununvouti Limatiuksen, joka valotti voutikunnan synkkää tilaa. Paluumatkallaan Elström tapasi myös Kuortaneen nimismiehen.

Elströmin mukaan tilanne itäisessä voutikunnassa oli vaikea. Osa ihmisistä oli muuttanut pois kotoaan, koska heiltä oli viety kaikki omaisuus karjaa ja hevosia myöden. Tiet alueella (myös Ruovesi-Uusikaarlepyy tie) olivat huonossa kunnossa ja vaativat korjausta. Kuortaneesta hän mainitsee sen verran, että siellä myös nimismies oli paennut taisteluja metsiin yhdessä paikkakuntalaisten kanssa ja että kuortanelaiset olivat saaneet kokea nöyryytystä venäläisten oleskellessa paikkakunnalla.²⁴⁵

Elströmin pyynnöstä myös Limatius laati raportin voutikuntansa tilasta. Maaherra Knorring halusi tietoja kuljetusten järjestämisestä, mutta Limatius arvelee niiden järjestämisen olevan hankalaa, sillä suurin osa hevosista oli jo aiemmin otettu kuljetuksiin tai sitten venäläiset olivat varastaneet ne kesän ja syksyn kuluessa. Limatius kertoo myös olevansa tietoinen Jyväskylästä saapuvasta kuljetuksesta mutta arvelee, ettei sen kuljetukseen löydy tarvittavaa määrää hevosia.

²⁴³ Osmonsalo 1947, 416 & 425 & Rauhala 1910, 105.

²⁴⁴ SKHI, Buxhoevden Carnalille 29.10.1808, 430.

Hän valittelee voutikunnan huonoa tilaa, mutta Kuortaneen tilannetta tämäkään kirje ei kuitenkaan valota. Kirjeestä nimittäin selviää, ettei Limatius ole saanut mitään tietoja Kuortaneesta, sillä yhteydet sinne olivat edelleen poikki. Kuitenkin hän arvelee, ettei Kuortane ole myöskään säästynyt sodan tuomilta raskuuksilta.²⁴⁶

Läänin huono tilanne tulee ilmi monessa muussakin yhteydessä. Sotaneuvos Hove laati lokakuussa venäläisten vallattua läänin uudelleen kantoluettelon kartoittaakseen alueen muonavarat. Itäisen voutikunnan pitäjiä kyseisessä luettelossa ei kuitenkaan mainita ollenkaan. Lisäksi Buxhoevdén kehottaa muiden läänien maaherroja ulottamaan kuljetukset mahdollisimman syväälle Vaasan lääniin, siellä vallitsevien kurjien olosuhteiden vuoksi.²⁴⁷

Myöskin ns. suomalaisen lähetyskunnan antama kuva Vaasan läänin tilasta puhuu saman kurjuuden puolesta kuin muutkin lähteet. Käsikyn mukaan säädyittäin valittu Suomen lähetyskunta oli saapunut lokakuun lopulla 1808 Pietariin tuomaan hallitsijalle ilmi suomalaisten toiveita.²⁴⁸ Eteläpohjalaisjäsenten mukaan erityisen paha tilanne oli juuri itäisessä voutikunnassa. He luonnehtivat tilannetta seuraavasti:

”ovat ihmisparat muuttaneet kodeistaan, jättäneet omaisuutensa ja korjaamattoman satonsa ja elävät nyt erämaissa nauttien luonnotonta ravintoa, mistä pian joutuisivat kuoleman uhriksi. Useat eivät ole uskaltaneet sieltä peltojansa kylvämään, toiset ovat nähneet kylvetyt peltonsa pilalle poljetuina, joten mitään vuodentuloa ei ole.”²⁴⁹

²⁴⁵ SHK II:2, Vaasan lääninhallitukselta Buxhoevdénille 3.11.1808, 272-279.

²⁴⁶ SHK II:2, Limatius Vaasan lääninhallitukselle 25.10.1808, 276-279.

²⁴⁷ SHK I, Buxhoevdén Vaasan lääninhallitukselle 3.10.1808, 369-372 & Buxhoevdén Vaasan lääninhallitukselle 17.10.1808, 398-399.

²⁴⁸ Rauhala 1910, 115.

4. Epidemian annettua periksi syntyvyys laski

4.1 Hallinnon toimivuus mahdollisti avunsaannin

Edellä esitetystä kuvioista (sivu 56) näkyy, että punatautiepideemia alkoi helpottaa marraskuussa. Marraskuussa se vaati enää kymmenen uhria ja joulukuussa neljä.²⁵⁰ Vaikka 85 prosenttia vuonna 1808 kuolleista menehtyi punatautiin, vaivasi se Kuortanetta varsin lyhyen ajan. Lyhyt ajanjakso teki kuitenkin suuren loven Kuortaneen väkilukuun. Elo- syys- ja lokakuun aikana kuoli punatautiin yhteensä 165²⁵¹ ihmistä, mikä tarkoittaa 73 prosenttia vuonna 1808 kuolleista.

Vaikka kuolleisuus loppuvuodesta laskikin, menehtyi ensimmäisenä sotavuonna 221 kuortanelaista. Vuoden 1808 kuolinmäärä on poikkeuksellisen suuri paitsi Kuortaneen mittakaavassa (katso Kuvio 3, s.61), myös verrattuna eräisiin muihin paikkakuntiin. Oiva Turpeinen on kartoittanut kuolleisuutta Suomen kaupungeissa vuosina 1808-1809 ja hänen esittämän taulukon mukaan ainoastaan kolmessa kaupungissa absoluuttiset kuolinluvut (Turku: 517, Hämeenlinna: 250 ja Oulu: 332) olivat vuonna 1808 Kuortanetta suuremmat.²⁵²

Väkilukutaulukkojen mukaan vuoden 1808 asukasmääräksi saadaan 1692 asukasta. Tällöin väkimäärä on laskettu vuoden 1805 väestörakennetaulukosta lisäämällä siihen vuosina 1806 ja 1807 syntyneet ja vähentämällä siitä samoina vuosina kuolleet.²⁵³ Tämäkään luku ei kuitenkaan ole tarkka, sillä siinä ei ole huomioitu muuttoliikettä. Tämän mukaan vuoden 1808 kuolinmäärä oli 13 % vuoden alun asukasmäärästä. Prosenttiosuus on siis yllättävän suuri, sillä kuolinluvut olivat kuitenkin kaupungeissa keskimääräistä suuremmat kuin maaseudulla. Maaseudulla tappio jäi kolmeen prosenttiin kun se kaupungissa kohosi lähelle neljää prosenttia.²⁵⁴ Kuortaneen tilannetta selittää kuitenkin se,

²⁴⁹ Alanen 1948, 684-685.

²⁵⁰ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 15-16.

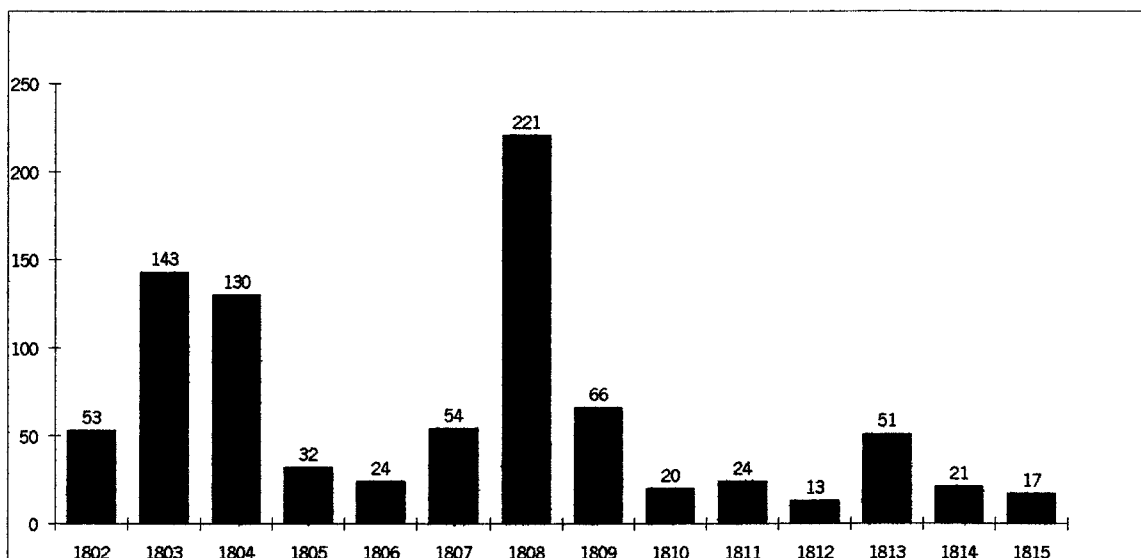
²⁵¹ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 15-16.

²⁵² Turpeinen 1987, 134-135.

²⁵³ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 9-15.

²⁵⁴ Turpeinen 1987, 127 & 134.

että maaseudulla suurimmat vahingot kohdistuivat nimenomaan niihin paikkakuntiin, jotka olivat sotatoimialueena.²⁵⁵

Kuvio 3. Absoluuttinen kuolleisuus Kuortaneella 1802-1815.

Marraskuussa kuolleisuus kääntyi laskuun. Yksi syy olosuhteiden paranemiseen syksyllä 1808 oli varmasti hallinnollisten suhteiden järjestäytyminen ja sitä kautta avun saaminen. Venäjän armeijan edetessä kohti pohjoista myös Buxhoevdén siirtyi Turusta Vaasan läänin ollakseen lähempänä sotajoukkoja. Lokakuun lopulla hän siirtyi aluksi Vaasaan²⁵⁶ ja jatkoi muutaman päivän kuluttua Kokkolaan²⁵⁷, missä hän oleskeli marraskuun loppupuolelle. Kokkolasta hän siirtyi Raaheen²⁵⁸ ja sieltä edelleen Ouluun.²⁵⁹ Oleskellessaan läänissä hän myös järjesteli sen hallintoa, ja marraskuun aikana saatiin hallinnolliset yhteydet solmittua eri virkaportaiden välille. Hallinnon järjestäytymisen myötä

²⁵⁵ Kakkuri 1985, 95.

²⁵⁶ SHK I, Buxhoevdén Munckille 27.10.1808, 423-424 (kirjoitettu Vaasasta).

²⁵⁷ SHK I, Buxhoevdén Baselierille 21.11.1808, 433 (kirjoitettu Kokkolasta).

²⁵⁸ SHK I, Buxhoevdén Kristiinankaupungin maistraattiin 21.11.1808, 494 (kirjoitettu Raahesta).

²⁵⁹ SHK I, Buxhoevdén Oulun lääninhallitukselle 4.12.1808, 518 (kirjoitettu Oulusta).

Buxhoevden tuli tietoisiksi itäisen voutikunnan huonosta tilasta²⁶⁰ ja alkoi toimia olosuhteiden parantamiseksi.

Marraskuussa 1808 Buxhoevden oli huolestunut Vaasan läänin itäosien terveysoloista Laukaalla levinneen kulkutaudin vuoksi. Buxhoevden antoikin maaherroille määräyksen, jonka mukaan heidän oli raportoitava Buxhoevdenille mahdollisista kulkutautiepidemioista, että voitaisiin ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin.²⁶¹ Ei ole kuitenkaan säilynyt viitteitä siihen, että Kuortaneella riehunut tautiepidemia olisi saatu kuriin lääkkeiden avulla, mutta sekin on kuitenkin mahdollista.

Itäinen voutikunta sai marraskuussa vapautuksen kyyditysten järjestämisestä. Kruununvouti Limatius raportoi lokakuun lopulla lääninhallitukselle, ettei alueelta ollut enää saatavana hevosia. Maaherra määräsi kaksi lähettiä avustamaan voutia hevosten hankinnasta ja pyysi, että Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra käskisi Vaasan läänin rajapitäjiä avustamaan kuljetuksissa Lintulahdelle saakka. Vaasan läänin pohjoinen voutikunta puolestaan huolehtisi kuormastojen kuljetuksesta Lintulahdelta pohjoiseen. Buxhoevden hyväksyi maaherran suunnitelman.²⁶² Tämä ainakin teoriassa tarkoitti sitä, että itäinen voutikunta vapautui kuljetusvelvollisuudesta. Huomattavaa on myös se, ettei venäläisten huoltoreitti enää tässä vaiheessa kulkenut Kuortaneen kautta.

Talonpoikien kuljetusvelvollisuutta oli jo aikaisemminkin helpotettu. Lokakuun loppupuolella Buxhoevden oli määrännyt, että armeijan oli omilla hevosillaan kuljetettava muona 34 virstan päähän ja vasta sen jälkeen se sai käyttöönsä siviilien hevosia. Samassa yhteydessä myös hevostilausten kontrollia tiukennettiin.²⁶³ Eri asia on tietenkin se, miten tämä vaikutti käytännön tasolla. Loppusyksy toi myös muita helpotuksia tullessaan, sillä myös armeijan ponnistelut vähenivät kun 19. marraskuuta solmittiin Olkijoella aselepo ja Ruotsi-Suomen armeija poistui Suomen alueelta 13.12. mennessä.

²⁶⁰ SHK I, Buxhoevden Vaasan lääninhallitukselle 14.11.1808, 479-481.

²⁶¹ SHK I, Buxhoevden maaherroille Munck, Troil ja Lode sekä Vaasan lääninhallitukselle 9.11.1808, 463-464.

²⁶² SHK II:2, Limatius Vaasan lääninhallitukselle 25.10.1808, 276-279 & Vaasan lääninhallitukselta Buxhoevdenille 3.11.1808, 272-275 & SHK I, Buxhoevden Vaasan lääninhallitukselle 13.11.1808, 481.

²⁶³ SHK I, Buxhoevden maaherroille Munck ja Lode 17.10.1808, 398-399 ja Buxhoevden maaherroille v. Troil ja Lode sekä Vaasan lääninhallitukselle 7.11.1808, 454-455.

Loppuvuodesta myös keskushallinto koki muutoksia. Buxhoevden joutui epäsuosioon ja ylipäälliköksi valittiin kenraali Knorring. Samalla G.M. Sprengtportenista tuli siviilihallinnon ylin johtohenkilö kenraalikuvernöörin ominaisuudessa. Ennen viran vastaanottamista Sprengtporten oli laatinut keisarille muistion, jossa hän toi ilmi ajatuksensa siitä, miten hallinto Suomessa tulisi järjestää. Hän ehdotti, että oli tarpeen perustaa väliaikainen hallitus. Sen puheenjohtajana toimisi kenraalikuvernööri ja jäseninä ”taitavuudestaan, isänmaallisuudestaan ja Venäjän yhdistymisen harrastuksestaan tunnettuja Suomen kansalaisia”, ja sen oli määrä ratkaista asiat viimeisenä instanssina ja tehdä tiliä keisarille kaikesta tekemisistään. Hallitukseen kuului 12 jäsentä ja sillä oli yleinen hallitusvalta maassa. Kenraalikuvernöörin nimitti keisari ja kenraalikuvernööri edusti korkeinta valtaa. Ehdotukseen tehtiin pieniä muutoksia, minkä jälkeen Keisari hyväksyi sen joulukuun alussa 1808.

Sprengtporten ilmoitti kiertokirjeellä nimityksestään. Samalla hän huomautti, että keisari oli tietoinen niistä epäkohdista, joita oli ilmennyt yleisissä oikeudenhoitoasioissa sen vuoksi, että siviilijohto oli jätetty komentavalle kenraalille. Tämä oli ollut välttämätöntä sotatilan vuoksi, mutta nyt maan jouduttua venäläisille oli siviilihallinto erotettu sotilashallinnosta. Lisäksi hän ilmoitti, että keisari on määrännyt pidettäväksi valtiopäivät, joiden ajankohdasta ilmoitettaisiin myöhemmin.

Joulukuussa 1808 annettiin myös ohje kirkollisten asioiden järjestämisestä. Sen mukaan kirkolliset asiat tuli käsitellä entisellä tavalla ja ne piti lähettää hallitsijalle kenraalikuvernöörin kautta. Samoin myös oikeudenhoitoa selvennettiin. Tammikuussa 1809 määrättiin Hämeenlinnaan perustettavaksi ylituomioistuim, jonka piti tuomita kaikissa ennen Tukholmassa olleelle korkeimmalle tuomioistuimelle kuuluneissa asioissa. Ne asiat, jotka olivat myös Ruotsin vallan aikana vaatineet kuninkaan päätöksen, piti edelleen ohjata hallitsijalle.²⁶⁴

Rauhalan mukaan kenraalikuvernöörin valta oli monissa suhteissa suurempi kuin Ruotsin keskusvirastoilla mutta pienempi kuin Buxhoevdenillä. Kenraalikuvernööri hoiti asioiden kulkua pääpiirteittäin samoin kuin Buxhoevdenin siviilikanslia: sieltä

²⁶⁴ Rauhala 1910, 112-121 & 127-129.

annettiin määräykset alemmille virkamiehille ja päätökset asianomaisille tehdyistä valituksista ja anomuksista. Se vaati samoin virkamiehiltä lausuntoja tai selityksiä ja muistutti heitä tehtävien suorittamisesta sekä antoi valta- ja erokirjan virkamiehille ja senkin toiminnot koskivat lähes kaikkia hallinnon aloja. Vaikka kenraalikuvernöörin kanslian toiminnassa ei ollutkaan havaittavissa selvää säännöttömyyttä, ei sekään pystynyt toimimaan säännöllisissä olosuhteissa toimivan viraston tavoin. Melkoinen osa myös sen toiminnasta kohdistui sotaväen tarpeiden tyydyttämiseen, väkivaltaisuuksien ehkäisemiseen ja muihin sotatilasta johtuviin seikkoihin.

Kun hallinnolliset yhteydet saatiin jälleen kuntoon, alkoi marraskuun aikana hallinto myös paikallistasolla pelata. Joulukuussa istuttujen käräjien lisäksi muutamat kuortanelaiset talonpojat laativat yhdessä nimismiehen kanssa Buxhoevdénille kirjeen. Kirjeessä kuvailtiin sodan aiheuttamia vahinkoja. Raskaaksi koettiin kuljetuksiin osallistumisen lisäksi venäläisten sotilaiden tekemät ryöstöt. Monia taloja oli tyhjänetty, eikä kaikilla ollut edes vaatteita päälle. Joidenkin kohdalla kärsimykset olivat nousseet niin suuriksi, että ihmiset olivat joutuneet muuttamaan muille seuduille. Tämän seurauksena talot olivat jääneet autioiksi.²⁶⁵

Kuortanelaiset tekivät yksittäisten korvausanomusten lisäksi siis myös yhteisiä kirjelmiä, jossa toivottiin apua paikkakunnalle. Virkavallan apuun turvautuminen on yksi keino asennoitua kriisiin.²⁶⁶ Se tuotti myös tulosta, sillä ennen rauhantekoa keväällä 1809 Kuortaneen pitäjän asukkaat saivat keisarin nimissä luvattuja vilja-avustuksia. Kysymys avustuksista oli esillä jo vuoden 1808 toukokuussa nälänhädän vaivatessa aluetta, mutta vasta vuoden päästä niiden hankinta onnistui.

Kuortaneen pitäjän avustusosuus oli 500 tynnyriä ruista ja 730 tynnyriä kauraa. Vilja oli noudettava Tampereen kruununmakasiinista. Vilja kuljetettiin veneillä Tampereelta Virroille. Vaikka hevosista oli puutetta, määrättiin 60 miestä Kuortaneelta, 60 miestä Alavudelta sekä 40 miestä Töysästä noutamaan viljaa Virroilta. Värikki Willskman

²⁶⁵ KA. BK E35, Muutamalta kuortanelaiselta Buxhoevdénille 2.11.1808, 237-238.

²⁶⁶ Soikkanen 1991, 27-29.

määrättiin johtamaan kuljetuksia, ja jokaisen miehen päiväpalkaksi määrättiin kappa ruista tai 24 killinkä.²⁶⁷

Avustushankkeita oli ollut vireillä jo aikaisemmin, mutta niiden onnistumisesta ei ole säilynyt mitään todisteita. Keväällä 1809 vilja kuitenkin saatiin kuljetettua Kuortaneella saakka. Vuoden 1812 syyskäräjillä nimittäin käsiteltiin sitä, miten jauhot oli jaettu pitäjäläisten kesken ja miten paljon siitä on kulunut kuljetusmaksuihin. Kirjanpidon mukaan ruista oli jaettu rahvaalle heidän ilmoittaman tarpeen mukaan noin 390 tynnyriä ja kauraa noin 242 tynnyriä ja loput olivat kuluneet kuljetusten maksuun. Huomattavaa on kuitenkin se, että kauraa oli tuotu 730 tynnyrim sijasta vain 245 tynnyriä.²⁶⁸

On selvää, että vilja-avustukset tulivat tarpeeseen, sillä kevätkylvöt piti saada suoritettua. Kuortaneella oli avustuksen saannissa myös hiukan onnea, sillä kaikkialle Suomeen eivät avustukset vielä tuossakaan vaiheessa kulkeneet niin kuin oli suunniteltu. Esimerkiksi Ouluun tarvittavia avustuksia saatiin vasta heinäkuun loppupuolella.²⁶⁹ Siementen puutteen lisäksi kylvöjen tekoa hankaloitti myös pula hevosista, joita pitäjäläiset toivoivat voivansa jostain hankkia.²⁷⁰ Pula hevosista ei välttämättä liittynyt kuitenkaan ainoastaan sodan tuomiin rasituksiin, vaan kansantarinoiden mukaan sodan jälkeen pitäjän hevosia vaivasi eläinrutto.²⁷¹

Vuonna 1809 ei Kuortaneen seutu enää joutunut sotaanäyttämöksi tai joukkojen läpikulkupaikaksi. Pakottaakseen Ruotsin rauhaan venäläiset suunnittelivat sotaretkeä Ruotsin puolelle. Venäläiset tunkeutuivatkin Ahvenanmaalle maaliskuussa 1809 sekä pohjoisempana venäläiset joukot hyökkäsivät jäätyneen Merenkurkun ylitse Uumajaan. Tilanteen näyttäessä huonolta allekirjoitti Henrik Gripenberg

²⁶⁷ Alavuden kirkkoherranvirasto. Alavuden kirkonarkisto. Hallintoarkisto. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1809-1836. 16.5.1808.

²⁶⁸ VMA. Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto. Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain pöytäkirjat 1812. Syyskäräjät. §81.

²⁶⁹ Turpeinen 1991, 23.

²⁷⁰ Alavuden kirkkoherranvirasto. Alavuden kirkonarkisto. Hallintoarkisto. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1809-1836. 22.5.1808

²⁷¹ SKS. Kansanrunousarkisto. Pitäjäkortisto. Kuortane. Koonnut Frans Kärki 1947. Kertojana Elias Heroja.

antautumissopimuksen 25. maaliskuuta ja suomalaiset joutuivat luovuttamaan aseensa, minkä jälkeen he saivat luvan palata kotiinsa.

Sodan ollessa vielä käynnissä maaliskuussa 1809 avattiin myös Porvoon valtiopäivät. Valtiopäivillä tapahtui keskushallinnon järjestäytyminen, mutta sodan aikaisen hallintoon se ei juurikaan vaikuttanut, sillä ennen kuin hallitusorgaani oli saatu toimimaan, oli vuosi jo loppuillaan ja siihen saakka johti keskushallintoa yksin kenraalikuvernööri. Kenraalikuvernöörillä oli apunaan sihteereitä Spengtportenin ehdotuksen mukaisesti.²⁷²

Spengtportenin aika kenraalikuvernöörinä ei ollut pitkä vaan hän ajautui huonoihin väleihin virkamiesten kanssa ja hän pyysikin eroa toukokuun 1809 lopulla. Spengtportenin kanslian toiminta loppuikin heinäkuun alkupuolella. Uudeksi kenraalikuvernööriksi valittiin Barclay de Tolly, josta oli Knorringin jälkeen tullut venäläisten joukkojen ylipäällikkö. Siviili- ja sotilashallinto olivat siis jälleen samoissa käsissä. Uuden kenraalikuvernöörin käskyselältä siviilihallinnon asioissa ei ollut edeltäjää rajoittuneempi ja toimintamuodot alkoivat saada suurempaa täsmällisyyttä.²⁷³ Myös sota saatiin virallisesti päätökseen syksyllä 1809 kun rauhansopimus solmittiin 17. syyskuuta 1809 Haminassa.

Keskushallinnon uudelleen organisoituminen ei siis kuitenkaan vaikuttanut paikallishallinnon toimivuuteen. Ja vaikka sotatapahtumat eivät Kuortanetta enää koskettaneetkaan, oli vuosi 1809 taloudellisesti vielä varsin vaikeaa aikaa. Syyskesällä 1809 jouduttiin jälleen miettimään, mistä saataisiin viljaa kevään 1810 kylvöjä varten.²⁷⁴ Hätäkäärsivien seutujen ihmiset eivät jääneet vaan odottamaan apua virkavallalta, vaan toimivat itsekkin asioiden parantamiseksi. Papiston johdolla kokoonnuttiin pitäjänkokouksiin, joissa todettiin surkea tilanne ja päätettiin kääntyä virkavallan puoleen.²⁷⁵ Näin tapahtui myös Kuortaneella, sillä vuonna 1809 paikallishallinto toimi hyvin ja pitäjäläiset kokoontuivat pitäjänkokouksiin miettimään keinoja, jolla elämä saataisiin takaisin raiteilleen. Hyvä esimerkki tästä on marraskuussa 1809

²⁷² Rauhala 1910, 112-121 & 129-133.

²⁷³ Rauhala 1910, 136-140.

²⁷⁴ Alavuden kirkkoherranvirasto. Alavuden kirkonarkisto. Hallintoarkisto. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1809-1836. 7.4.1809.

Jumalanpalveluksen jälkeen kokoontunut pitäjänkokous. Kokous järjestettiin, että voitaisiin pohtia sodan aiheuttamia vahinkoa ja miettiä mitä asioiden korjaamiseksi voitaisiin tehdä.²⁷⁶

Apua oli kuitenkin hankala saada, sillä virkavallan avustuspolitiikka muuttui Spregtportenin kauden jälkeen. Hänen seuraajansa Barclay de Tolly nimittäin ilmoitti syyskuun 1809 alussa, että hätäapuviljojen kuljetus lopetetaan, mikä merkitsi Spregtportenin avustuspolitiikan loppua. Sotilas- ja siviilihallinnon joutuminen yksiin käsiin näkyi myös siinä, että sotaväen tarpeet alkoivat taas saada enemmän huomiota siviiliväetön kustannuksella.²⁷⁷

Vaikka sodan jäljet yhä kiusasivat paikkakuntaa, laski kuolleisuus kuitenkin vuoden 1808 huipusta. Kuolleita kirjattiin vuonna 1809 yhteensä enää 66. Kuten sivulla 61 olevasta kuvioista näkyy, on luku kuitenkin suurempi kuin sotavuosia välittömästi seuranneina vuosina. Myöskin kuolinsyyt muuttuivat, eikä suurinta ryhmää enää muodostaneetkaan punatauti ja ripuli, vaan yleisimmäksi kuolinsyyksi muotoutui kuume, johon menehtyi yhteensä 35 henkilöä, mikä on enemmän kuin puolet tuona vuonna kuolleista. Saattaa kuitenkin olla, että tuon kuumeen takana ainakin joissain tapauksissa oli punatauti. Tästä huolimatta on kuitenkin selvää, että epidemia oli katoamassa, sillä ryhmään punatauti ja ripuli luokiteltiin kuolleeksi vain kymmenen henkilöä.²⁷⁸ Vuoden 1809 kuolinmäärät eivät kuitenkaan olleet poikkeuksellisen korkeat, sillä jo vuonna 1813 kuolleisuus kohosi samoihin lukumääriin.²⁷⁹ Vuoden 1809 kuolleisuus oli siis samaa luokkaa kuin rauhan aikaisten ”huonojen vuosien”.

²⁷⁵ Turpeinen 1991, 21.

²⁷⁶ Alavuden kirkkoherranvirasto. Alavuden kirkonarkisto. Hallintoarkisto. Pitäjänkokousten pöytäkirjat 1809-1836. 26.11.1809.

²⁷⁷ Turpeinen 1991, 24.

²⁷⁸ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 17-19.

²⁷⁹ <http://www.genealogia.fi/hiski/6f59a5>.

4.2 Syntyvyys alhaalla

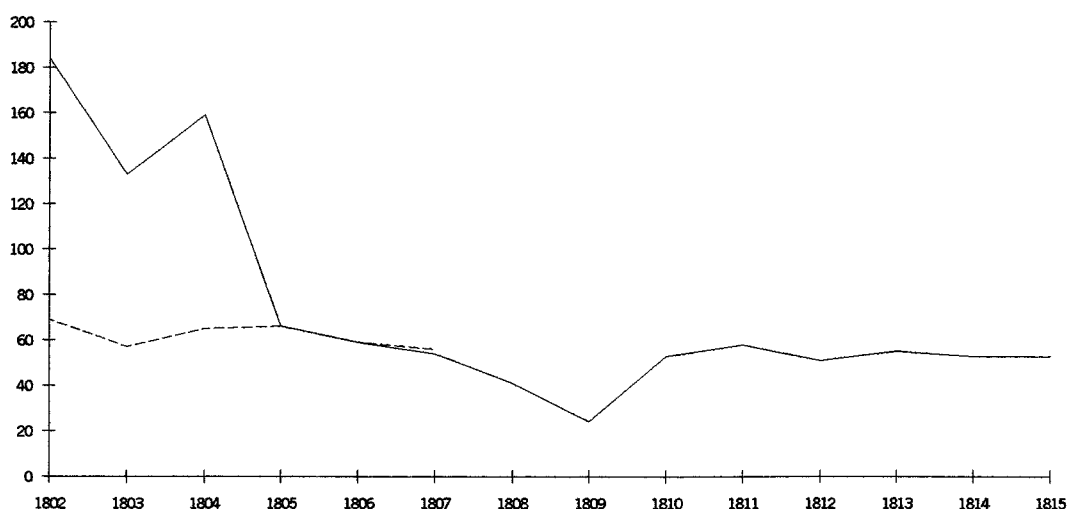
Agraarisen ajan väestönkehitystä on totuttu tarkastelemaan perinteisesti kuolleisuuden funktiona. Kuolleisuus on vaihdellut normaaliaikoinakin syntyvyyttä enemmän, ja kuolleisuuden ollessa alhaalla väkiluku kasvoi. Tällaisen tulkinnan mukaan syntyvyys on ollut puhtaasti biologinen ilmiö ja sen vaikutus on ollut lähinnä siinä, että viikatemiehelle on riittänyt töitä. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, vaan monissa tapauksissa syntyvyys on osoittautunut olevan väestönkasvua määrittävä tekijä.²⁸⁰

Vaikka syntyvyys yleisesti ottaen oli kuolleisuutta vakaampaa, putosi se kriisiaikoina huomattavasti normaalitasoa alemmaksi.²⁸¹ Näin tapahtui Suomessa vuosina 1808-1809²⁸² ja kuten seuraavalla sivulla olevasta kuvioista näkyy, myös Kuortaneella. Vuosien 1802-1805 kohdalla syntyneiden absoluuttinen määrä on poikkeuksellisen korkealla verrattuna myöhempään aikaan. Alempi käyrä ilmoittaa Kuortaneen seurakunnanarkiston kastettujen luettelon antamat lukumäärät ja on luultavasti lähempänä totuutta. Väkilukutaulukkoon sisältyy luultavasti näiden vuosien osalta myös Alavudella ja Töysässä syntyneet, vaikka sitä ei missään ilmoiteta. Vuoden 1808 jälkeen tilastot vastaavat siinä määrin hyvin toisiaan, että kuviossa näkyy vain väkilukutaulukon ilmoittamat määrät.

²⁸⁰ Kaukiainen 1973, 103-104.

²⁸¹ Strömmer 1969, 22.

²⁸² Turpeinen & Kannisto 1997, 9.

Kuvio 4. Syntyneiden absoluuttinen määrä Kuortaneella 1802-1815.²⁸³

Kuviosta näkyy syntyneiden absoluuttinen lukumäärä. Vaikka määrä kertookin, paljonko Kuortaneella syntyi lapsia, ei se kerro sitä, olivatko syntymät yleisiä vai harvinaisia. Yleisyyden arvioimiseksi syntyneiden lukumäärä olisi esitettävä suhteessa siihen väestöön, jossa syntymät tapahtuvat, eli hedelmällisessä iässä olevien naisten lukumäärään. Pelkkien lukumäärien ilmoittaminen kuitenkin tässä tapauksessa riittää, sillä mielenkiinnon kohteena on syntyvyyden merkitys väestönkasvun ja rakenteen kannalta. Koko Suomen osalta voidaan kuitenkin todeta sotavuosien laskeneen kokonaishedelmällisyyden tasoa, joka sotaa ennen oli hieman alle viisi lasta naista kohti.²⁸⁴

Vuoden 1808 syntyneiden määrä ei vielä niin selvästi eroa sotaa edeltävästä ajasta, mutta vuonna 1809 syntyvyys on jo selvästi edeltävää tasoa alempi. Kuortane ei muodosta tässäköhän kohdassa kuitenkaan poikkeusta vaan tilanne oli koko maassa samanlainen.²⁸⁵ Vaikka syntyvyyteen ei samassa määrin vaikutakaan sellaiset ”hetkelliset”

²⁸³ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulut 1802-1848, 1-29 & <http://www.genealogia.fi/hiski/hcu2dw>.

²⁸⁴ Koskinen, Martelin, Notkola, Notkola & Pitkänen 1994, 16 & Notkola 1994, 64.

²⁸⁵ Strömmer 1969, 132.

tai ”ulkopuoliset” tekijät kuten sota²⁸⁶, ei epidemioiden vaikutus liene rajoittunut vain kuolleisuuteen, sillä epidemiavuosina on syntyvyys ollut perinteisesti normaalitasoa alhaisempaa, sillä sairaus sai aikaan ainakin tilapäisen hedelmättömyyden.

Kuortaneella epidemia riehui kuitenkin niin lyhyen ajan, ettei se suuresti kyennyt vaikuttamaan vuoden 1808 syntyvyyteen. Suurempana syynä vuoden 1808 osalta syntyvyyden laskuun voidaan pitää heikkoa taloudellista tilannetta, joka paikkakunnalla vallitsi, sillä joidenkin tutkimusten mukaan epidemian lisäksi myös heikko taloudellinen tilanne vaikuttaa syntyvyyden laskuun. Luonteenomaista syntyvyyden kannalta on ollut myös se, että syntyvyys on pysynyt vielä seuraavanakin vuonna normaalia alhaammalla.²⁸⁷ Taudit riehuivat voimakkaimmin vuonna 1808, jolloin syntyvyys oli jo hieman normaalitasoa alempana, mutta eniten vaikutus tuntui kuitenkin vasta seuraavana vuonna.

Sodan jälkeen syntyvyys nousi melko nopeasti takaisin sotaa edeltävälle tasolle, mikä kertoo taloudellisten olojen kohentumisesta. Näin yleensä tapahtuikin sodan jälkeen.²⁸⁸ Keskeistä syntyvyyden kasvun kannalta on myös se, paljonko avioliittoja solmittiin, sillä tuon ajan yhteiskunnassa suurin osa lapsista syntyi avioliitossa. Syntyvyyden kasvua selittää siis myös se, että epidemiavuosien jälkeen avioituneisuus yleensä nousi.²⁸⁹ Suomen sodan jälkeen näin tapahtui koko Suomessa²⁹⁰ ja myös Kuortaneella. Vuonna 1808 mahdollisesti solmituista avioliitoista ei ole säilynyt tietoa, mutta vuonna 1809 solmittiin seitsemän avioliittoa ja seuraavana vuonna 17.²⁹¹

²⁸⁶ Kaukiainen 1973, 104-106.

²⁸⁷ Kaukiainen 1973, 113-114 & 119.

²⁸⁸ Strömmer 1969, 24.

²⁸⁹ Kaukiainen 1973, 113-114.

²⁹⁰ Strömmer 1969, 179.

²⁹¹ <http://www.geneologia.fi/hiski/hcu2dw>.

6. Väestökriisin kokonaiskuva

Kuortaneen kohdalla voidaan vuosien 1808-1809 osalta kiistattomasti puhua väestökriisistä. Vuonna 1808 syntyi 41 lasta ja kuolema korjasi 221 kuortanelaista. Ensimmäisenä sotavuonna luonnollinen väestönmenetys oli siis 180. Vuonna 1809 taas syntyi 24 ja kuoli 66 kuortanelaista, joten silloin luonnollinen väestönmenetys oli enää 42. Sodanaikainen väestönmenetys oli siis yhteensä 222. Vuoden 1808 alussa Kuortaneella on laskettu olleen 1 692 asukasta, joten prosentuaalisesti Kuortaneen asukasluku pieneni sodan aikana 13 prosenttia. Vuoden 1808 väkiluku laski sodan seurauksena 1 470. Tämäkin luku voi kuitenkin olla hieman alakanttiin, sillä siinä ei ole pystytty huomioimaan mahdollista paikkakunnalta poismuuttoa, johon löytyy viitteitä.

Edellä annettu luku ei kuitenkaan ilmoita sodan aiheuttamaa väestövajetta, vaan sitä varten olisi laskettava hypoteettinen väkiluku, jonka avulla arvioitaisiin millaiseksi väkimäärä olisi muotoutunut ilman sotaa. Hypoteettinen väkiluku lasketaan edellisten vuosien syntyneiden ja kuolleiden määrän perusteella siten, että lasketaan 3-5 vuoden keskiarvo. Mahdollisimman tarkan tuloksen saavuttamiseksi olisi kuitenkin myös huomioitava se suunta, johon väkiluvun muutokset olivat menossa. Hypoteettista ja todellista väkilukua vertaamalla saadaan selville sodan aiheuttama todellinen väestövaje.²⁹² Koska kuolinmäärät vaihtelivat sotaa edeltäneellä ajalla niin runsaasti, on vaikea ennustaa mihin suuntaan ne olivat muuttumassa. Tämän vuoksi tässä tutkimuksessa on katsottu mielekkäämmäksi soveltaa Turpeisen käyttämää mallia sotakuolleisuuden määrittelyssä.

Oiva Turpeinen on määritellyt sotavuosien osalta ns. ylimääräisen kuolleisuuden. Tämän hän on määritellyt laskemalla sotaa edeltäneeltä ja sitä seuranneella kuudelta vuodelta kuolleisuuden keskiarvon ja verrannut sota-ajan kuolleisuutta tähän.²⁹³ Kuortaneen kohdalla kuolleisuuden keskiarvoksi saadaan 49, joten ylimääräinen kuolleisuus oli Kuortaneella vuonna 1808 172 ja vuonna 1809 17. Jos tätä soveltaa

²⁹² Uralanis 1992, 18.

²⁹³ Turpeinen 1999, 72.

syntyvyyteen, syntyi vuonna 1808 18 ja 1809 35 lasta normaalia vähemmän, sillä syntyvyyden keskiarvoksi muodostui 59 lasta vuodessa.²⁹⁴

Koko maan kuolinluvut kohosivat huomattavasti Suomen sodan jälkeen seuraavan kerran vasta 1860-luvun nälkävuosien aikana. Kuortaneella Suomen sodan aikaista väestötappion suuruutta kuvaa se, että vaikka kuolleisuuden ajoittainen nousu oli tyyppillistä agraariajan yhteiskunnalla, eivät kuolinluvut edes 1860-luvun nälkävuosina nousseet yhtä korkeiksi. Vuonna 1868 ne olivat suurimmillaan jääden silloinkin 140. Tuona vuonna syntyi kuitenkin 66 lasta, joten luonnollinen väestönmenetyks oli vain 74.²⁹⁵

Oiva Turpeinen on sitä mieltä, että vuosien 1808-1809 sota kosketti yhteiskuntaa totaalidemmin kuin esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumat. Hän perustelee tätä sillä, että vuosina 1808-1809 naisten kuolleisuus oli yhtä suurta kuin miesten ja lasten vielä suurempaa. Tästä johtuen yhteiskunnan häiriötila ulottui syvemmälle ihmisten arkeen kuin vuonna 1918, jolloin suurin osa kuolleista oli kuitenkin miehiä. Myös molempien ns. ylimääräinen kuolleisuus oli Suomessa suunnilleen yhtä suurta ja se eteni kuukausi kuukaudelta samaa rataa.²⁹⁶

Myös Jutikkala on samoilla linjoilla, sillä hän toteaa, että 1800-luvun sodat saattoivat muodostua demografian kannalta yhtä totaalidemiksi kuin toinen maailmansota ilmapommituksineen ja keskitysleireineen. Vaikka katsottiin, että sotaa käyvät vain armeijat keskenään ja siviiliväestöön pätevät sodankin aikana voimassaolevat lait, niin väestön liikkuvuus ja nälkä mahdollistivat epidemioiden tuhoisan leviämisen. Hän havainnollistaa Suomen sodan suurta vaikutusta väestöön esittelemällä tutkimuksen, jonka mukaan miespuolisten kuolleisuus oli Suomen sodassa suurempaa (64 promillea) kuin vuosien 1918 (41 promillea) tai 1940 (27 promillea) sodissa. Tilanne näyttäisi Suomen sodan osalta vielä synkemmältä, jos mukaan otettaisiin myös naiset, joiden kuolleisuus oli siis samaa luokkaa kuin miesten. Tämä on harvoin sota-historioissa huomioitu seikka, sillä naisten sota-ajan kuolleisuus on jäänyt historiantutkimuksessa taka-alalle ja eniten

²⁹⁴ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Konseptit. Väkilukutaulukot 1802-1848 & <http://www.geneologia.fi/hiski/hcu2dw>.

²⁹⁵ Turpeinen 1986, 270.

²⁹⁶ Soikkanen 1991, 27 & Turpeinen 1999, 72-73.

huomiota on kiinnitetty taistelukentillä kaatuneihin sotilaisiin ja heidän urotekoihin.²⁹⁷ Myös Kuortaneella miehiä ja naisia kuoli suunnilleen yhtä paljon. Vuonna 1808 naisia kuoli (113) jopa hieman enemmän kuin miehiä (108). Alle kymmenvuotiaana kuolleiden lukumäärä oli yhteensä 70. Jos siis laskee aikuisväestöön kuuluvaksi yli kymmenvuotiaat, muodostuu aikuisten naisten lukumääräksi 74 ja aikuisten miesten lukumääräksi 77. Kaikki ryhmät ovat siis suunnilleen yhtä suuria.²⁹⁸ Myös Kuortaneella sota vaikutti syvästi yhteiskunnan rakenteisiin.

Vaikka kuolleisuus sodan jälkimmäisenä vuotena tippuikin selvästi edellisestä vuodesta, vaikutti se edelleen tasaisesti molempiin sukupuoliin. Vuonna 1809 sekä miehiä että naisia kuoli 33. Alle kymmenvuotiaiden osuus oli 16, aikuisikäisten naisten osuus 28 ja aikuisten miesten osuus 22.²⁹⁹ Lasten kuolleisuus ei siis enää ole ihan yhtä korkeaa kuin aikuisväestön. Kuolleisuuden laskusta huolimatta voidaan väestökriisin katsoa ulottuneen myös vuoteen 1809, sillä syntyvyys laski voimakkaasti.

Sotavuodet eivät näytä jättäneen mihinkään tiettyyn ikäluokkaan suurta haavaa vaan väkiluku on tippunut tasaisesti kaikissa ikäryhmissä. Väkilukutaulukkojen sisältämän väestönrakennetaulukon mukaan vuoden 1805 väkiluku oli 1657 ja vuoden 1815 1450. Myös näitä lukuja vertailemalla voidaan sanoa sodan pienentäneen väkilukua noin 13 prosentilla. Luku on suurempi kuin koko Suomessa, sillä Suomen väkiluku tippui sotavuosien aikana 6 prosenttia. Tilanne oli kuitenkin monella paikkakunnalla vielä synkempi kuin Kuortaneella. Erimerkiksi Karstula menetti sotavuosien aikana yli 30% väestöstään.³⁰⁰ Kuortaneen väestökriisin suuruutta kuvaa kuitenkin se, että väkilukutaulukkojen mukaan vasta vuonna 1825 ylitettiin sotaa edeltänyt väkiluku. Koska väkimäärät laskettiin yhteen vain viiden vuoden välein, on mahdollista, että väkiluku ylittyi jo muutamaa vuotta aikaisemmin, mutta vuoden 1820 tilastossa se on vielä hieman sotaa edeltävää tasoa alhaisempi.³⁰¹

²⁹⁷ Jutikkala 1988, 72 & Turpeinen 1999, 72-73.

²⁹⁸ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, s 15-16.

²⁹⁹ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, s 17-19.

³⁰⁰ Turpeinen 1991, 18-21 & Laitinen 1999, 159.

³⁰¹ VMA. Kuortaneen kirkonarkisto. Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848, 9-10, 31-32 & 97.

Venäläinen väestötutkija Boris Urlanis on sitä mieltä, että tutkittaessa sodan vaikutusta väkilukuun, pitäisi osata erottaa milloin epidemian puhkeamisella on jotain tekemistä sodan kanssa ja milloin ei.³⁰² Onhan mahdollista, että suuren kuolleisuuden aiheuttaneen epidemian puhkeamiseen ovat vaikuttaneet jotkut sodasta riippumattomat tekijät, joiden vuoksi kuolleisuus on sodan aikana kasvanut.

Soikkasen mukaan vuosien 1808-1809 kriisissä sota oli alkuunpanijana, vaikka se ei ollutkaan hävitystä ja tuhoa suoranaisesti tuottava, levitti armeija kuitenkin tauteja siviilien keskuuteen. Sotaa edeltänyt huono ravintotilanne antoi kriisille oman lisänsä, sillä ravintotilanne oli heikko jo ennen sodan alkamista ja sota pahensi tilannetta entisestään. Huono ravintotilanne altisti ihmisiä epidemioille, ja sota loi edellytykset tautien liikkuvuudelle.³⁰³ Myös Kuortaneen västökriisi voidaan selittää samalla tavalla.

Taloudellinen tilanne oli Kuortaneella huono jo ennen sodan syttymistä. Molemmat armeijat vaativat kuitenkin muonitusta ja kyydityksiä, joten tilanne meni niin huonoksi, että nälänhädän kerrottiin uhkaavan paikkakuntaa. Hallinnon toimivuus kuitenkin vaikutti siihen, ettei tilanne vielä keväällä 1808 päässyt riistäytymään käsistä ja kuolleisuus pysyi alhaalla.

Kesällä paikkakunnalle saapui sotaväki, joka jälleen vaati muonitusta ja paikkakunta köyhtyi entisestään. Sotilaiden tekemät ryöstöt, yleinen levottomuus ja pelko saivat aikaan sen, että ainakin osa ihmisistä muutti pois kotoaan. Pakoilu puolestaan pahensi tilannetta, sillä epähygieeniset olot lisäsivät riskiä sairastua tauteihin, joita sotajoukot huonosti ravittujen kuortanelaistaen keskuuteen levittivät. Hallinto ei toiminut ja sotilaat käyttäytyivät paikkakunnalla varsin mielivaltaisesti paikkakuntalaisten ollessa pääasiassa oman onnensa varassa.

Taistelujen jälkeen tilanne jatkui vielä pitkään epävakaana ja sotilaiden paikkakunnalle tuomat taudit puhkesivat epidemiaksi. On selvää, että taudit levisivät venäläisten ryöstelyn ja oman armeijan huollon köyhdyttämällä paikkakunnalla, jossa myös asuinolot jatkuivat monien kohdalta varsin epähygieenisinä. Nälänhätä saa yleensä aikaan

³⁰² Urlanis 1992, 14.

³⁰³ Soikkanen 1991, 27.

myös sen, että ihmiset lähtevät kerjuulle, mikä tarkoittaa sitä, että liikkuvuus lisääntyy. Liikkuvuuden lisääntyminen puolestaan pahensi tautitilannetta. Myöskään hallinto ei ennen myöhäissyksyä toiminut, eikä apua ollut viranomaisten suunnalta saatavissa.

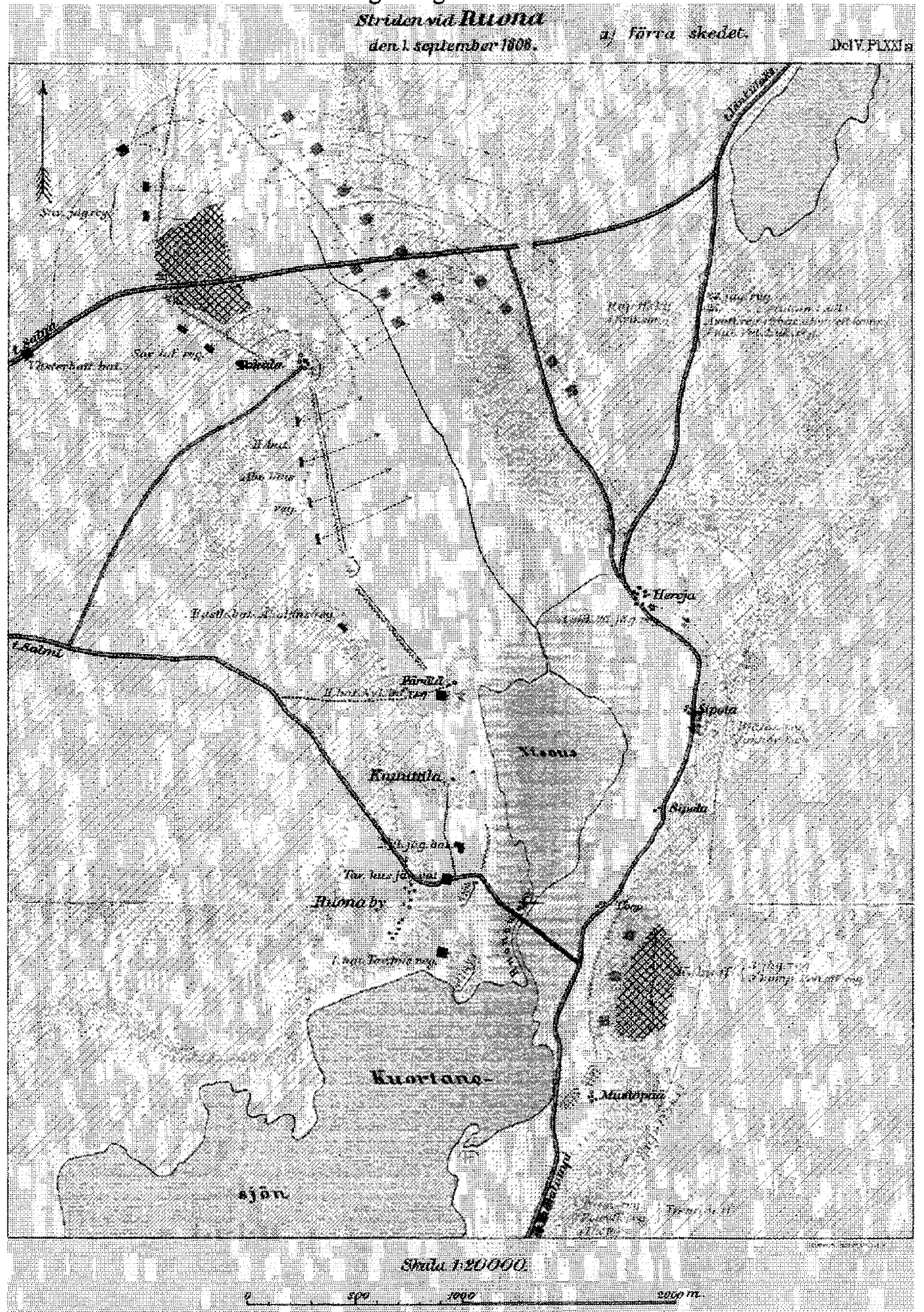
Loppusyksyllä hallinto alkoi toimia ja paikkakuntalaiset kykenivät kääntymään viranomasten puoleen. Avustuksista huolimatta huono taloudellinen tilanne piti kuolleisuutta hieman normaalitasoa korkeammalla myös toisena sotavuonna. Myös vuoden 1809 alhaisen syntyvyyden syynä voidaan pitää sotaa, sillä sekä heikolla taloudellisella tilanteella että tautiepidemialla on katsottu olevan vaikutusta syntyvyyden laskuun. Myös epävakaat olosuhteet vaikuttavat ainakin tilapäisen hedelmättömyyden syntyyn.

Voidaan tietenkin ajatella, että kuolleisuus olisi noussut ilman sotaakin ainakin jonkin verran, sillä olihan taloudellinen tilanne huono jo ennen sodan alkua. Tautiepidemia olisi voinut puhjeta ilman sotaakin heikosti ravittujen ihmisten keskuudessa. On kuitenkin huomioitava, että ellei sota olisi syttynyt, olisi paikkakunta saattanut saada vilja-avustuksia kuten edellisinäkin vuosina. Lisäksi taloudellista tilannetta pahensi huomattavasti sotajoukkojen muonitus sekä se, että paikkakuntalaiset jättivät kotinsa.

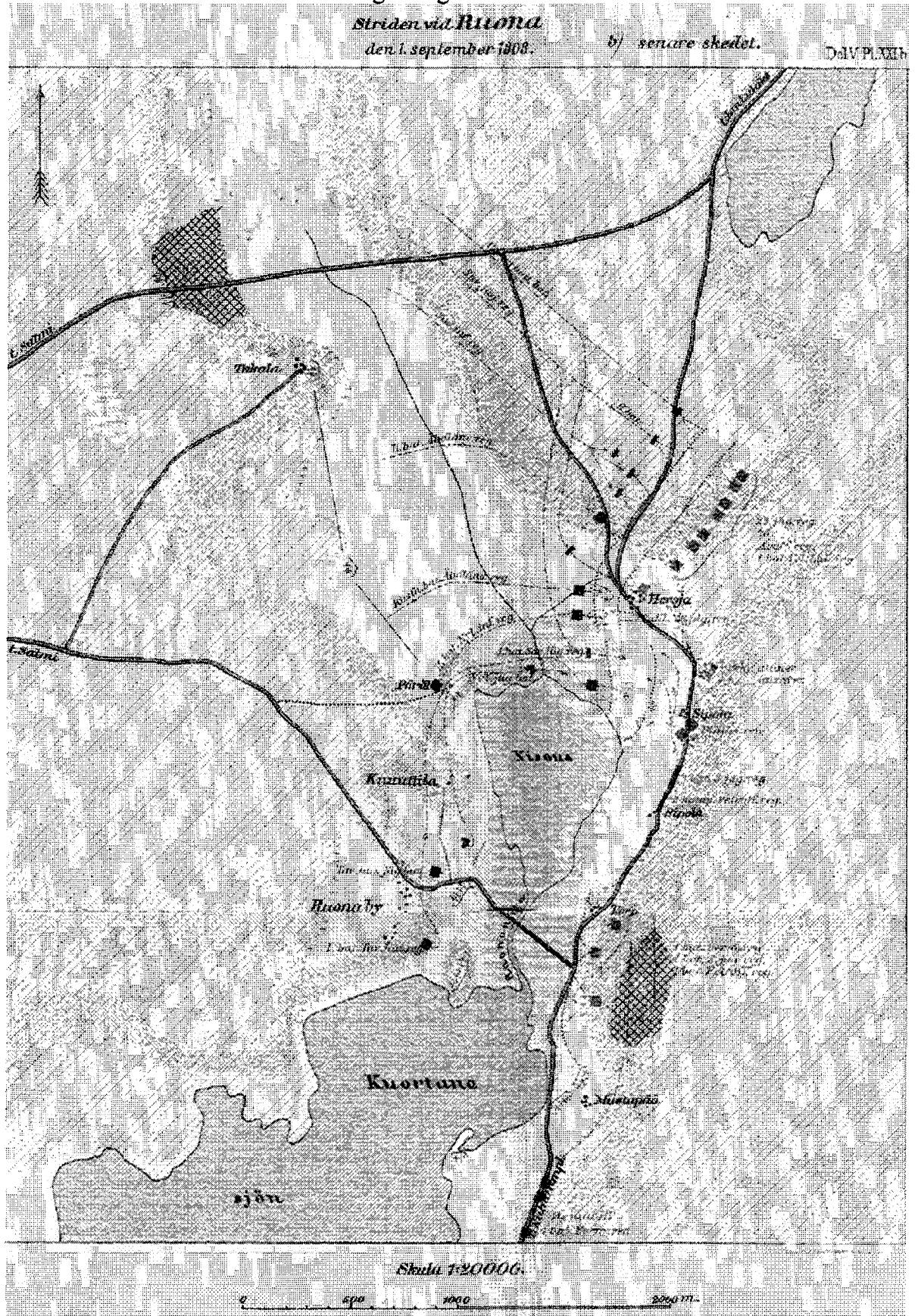
Erkki Laitinen on tutkinut kuolleisuus lukujen eroja Keski-Suomessa Suomen sodan aikana ja tullut siihen tulokseen, että kuolema kulki sodan aikana tietä pitkin. Sellaisilla paikkakunnilla, joiden läpi meni jokin suurempi tie, oli kuolleisuus korkeammalla kuin syrjäisemmillä seuduilla. Pelkkä tie ei kuitenkaan kuolleisuutta kasvattanut vaan kuolema kulki nimenomaan niitä samoja teitä pitkin kuin sotilaatkin.³⁰⁴ Myös Kuortaneella keskeisenä tekijänä kuolleisuuden nousun kannalta voidaan pitää sitä, että pitäjän halkoi tie, jota pitkin paikkakunnalle saapuivat sotajoukot tuoden mukanaan taloudellisia rasituksia, taisteluita ja tauteja.

³⁰⁴ Laitinen 1999, 159-160.

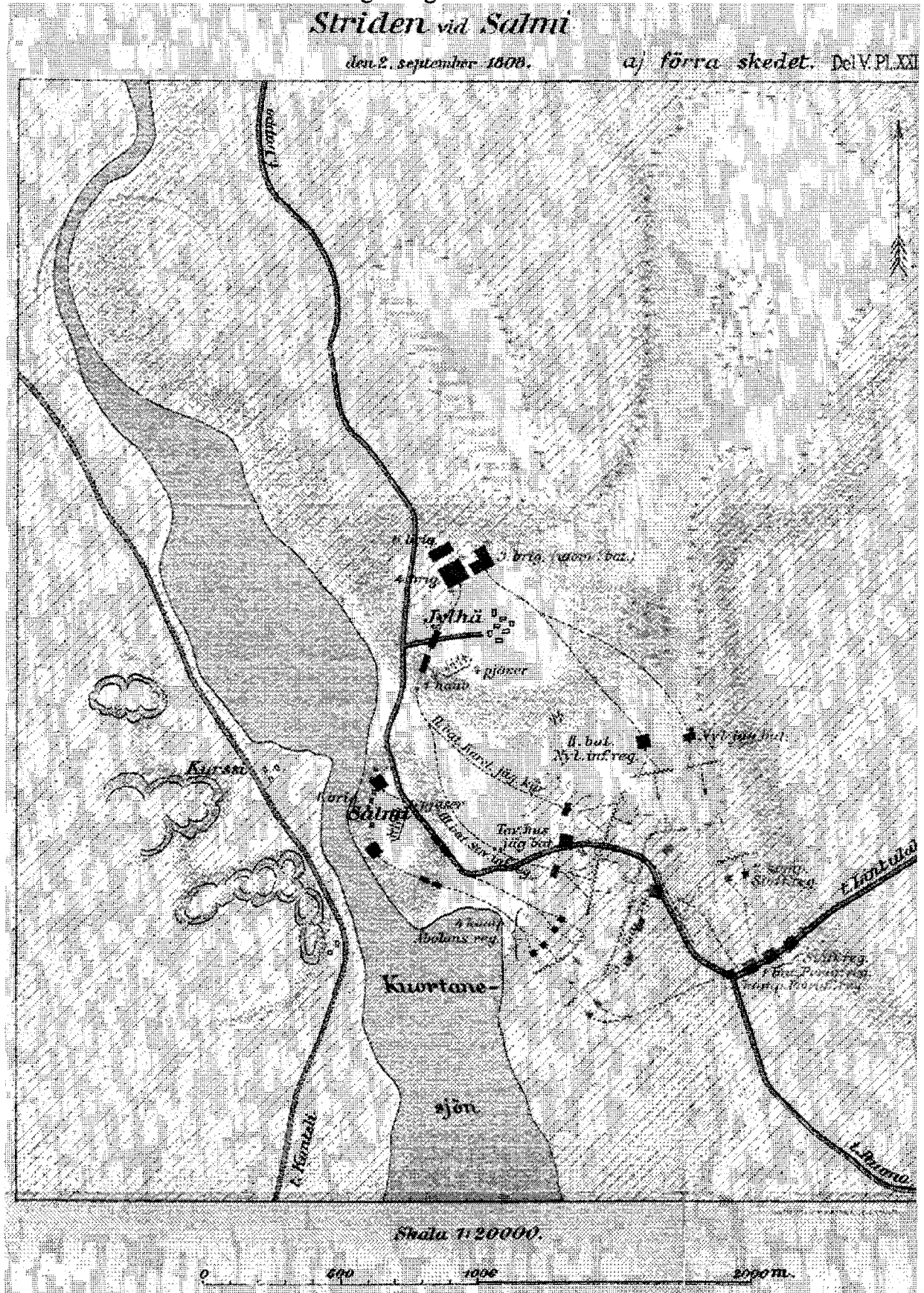
Liite 1. Ruonan taistelu. Lähde: Sveriges krig åren 1808 och 1809.

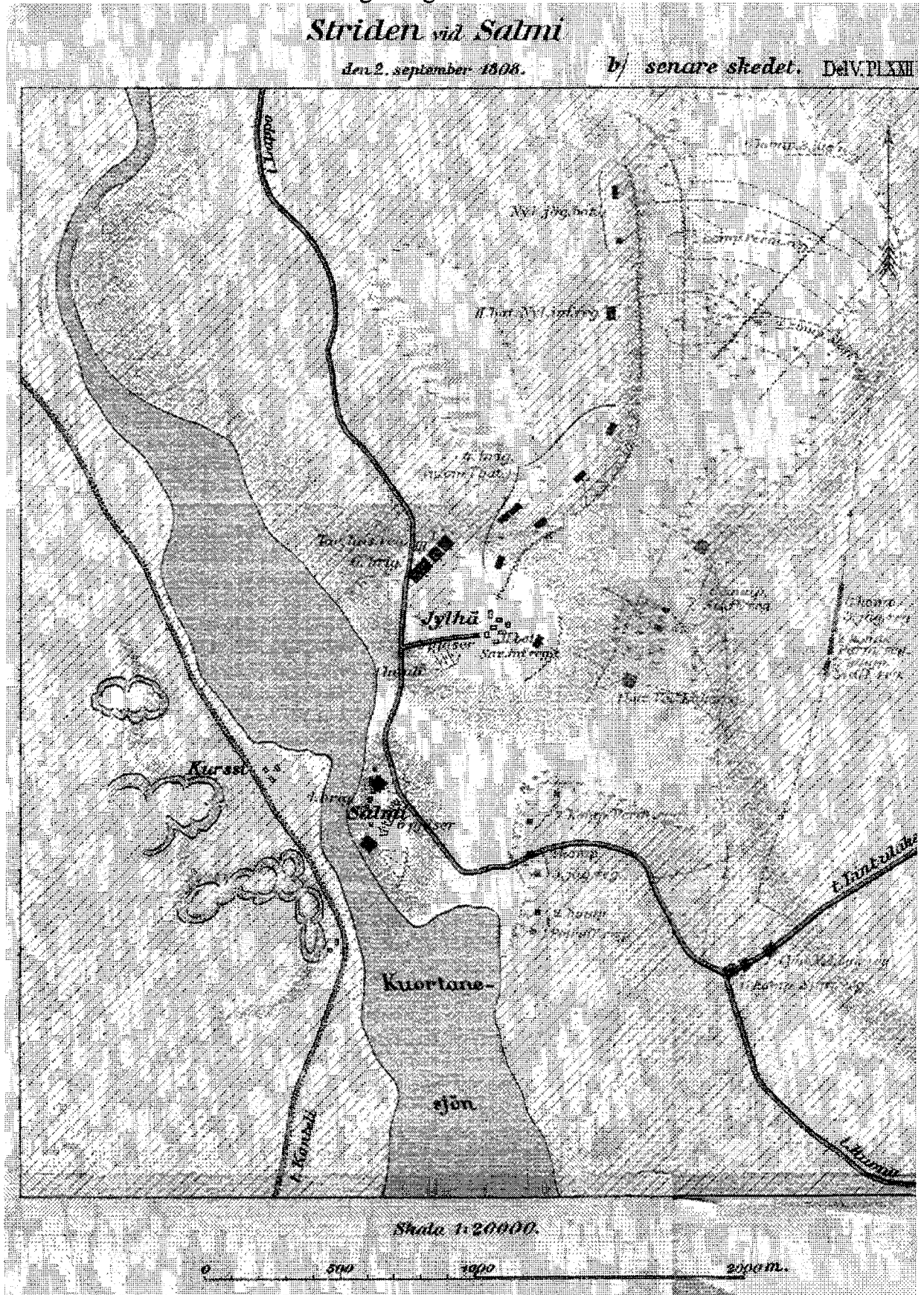
Liite 2. Ruonan taistelu. Lähde: Sveriges krig åren 1808-1809.

Liite 3. Salmen taistelu. Lähde: Sveriges krig åren 1808-1809.

Liite 4. Salmen taistelu. Lähde: Sveriges krig åren 1808-1809.

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Buxhoevdenin kokoelma (BK),

Vaasan läänistä saapuneet asiakirjat

E32 (Rikoksia ja epäjärjestystä koskevat kirjeet 1808-1809)

E33 (Muonan hankintaa ja kuljetuksia koskevat kirjeet 1808-1809)

E35 (Anomukset 1808-1809)

E38 (Uskollisuudenvalaa koskevat asiakirjat 1808-1809)

Vahingonkorvaushakemukset tutkimuspöytäkirjoineen

E62 (Kuortane, Alajärvi)

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto (SKS)

Kansanrunousarkisto

Pitäjäkortisto, Kuortane

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Kuortaneen kirkonarkisto.

Virastoarkisto. Väkilukutaulukot 1802-1848.

Keski-Pohjanmaan alisen tuomiokunnan arkisto

Kuortaneen ja Alavuden kärjäkunnan varsinais- ja ilmoitusasiain
pöytäkirjat 1808-1813.

Seinäjoen maakuntakirjasto

Väinö Tuomaalan kokoelma

Kansio 43 (Perimätietoa. Kuortane, Heroja, Leppälä, Kaaranka)

Alavuden kirkkoherranvirasto

Alavuden kirkonarkisto

Pitäjän- ja kirkonkokousten pöytäkirjat 1809-1836

Kuortaneen kirjasto

Kotiseutuhuone

Henkikirjat, Kuortane 1784-1814

2. Painetut alkuperäislähteet

Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808. Todistuskappaleita Suomen historiaan IV, osa I. Suomen historiallinen seura. 1893. (SHKI)

Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808. Todistuskappaleita Suomen historiaan IV, osa II:1. Suomen historiallinen seura. 1893. (SHKII:1)

Suomenmaan hallinnollista kirjeenvaihtoa vuodelta 1808. Todistuskappaleita Suomen historiaan IV, osa II:2. Suomen historiallinen seura. 1893. (SHKII:2)

Schauman 1890: Schauman, A.: Åttioåriga minnen. Deklarationer, Proklamationer, Kungörelser och andra officiella publicationer utfärdade i Finland under kriget 1808-1809 och under de nästföljande åren. Helsinki.

3. Tutkimuskirjallisuus

Ala-Kulju 1968: Ala-Kulju, Reino: Kansantietoa Kuortaneen, Ruonan ja Salmen taisteluista, 71-86. Teoksessa Kyrönmaa XIV. Kuortaneen kirja. Helsinki.

Alanen 1948: Alanen, Aulis, J.: Etelä-Pohjanmaan historia IV,1. Isostavihasta Suomen sotaan 1700-1809. Vaasa.

Alanen 1960: Alanen, Aulis, J.: Kun Kuortane oli emäseurakunta ja Salmesta ehdotettiin kauppala, s.13-15. Kuortanesseuran joulu. Alavus.

Alanen 1968: Kuortaneen nokiottat, 13-70. Teoksessa Kyrönmaa XIV. Kuortaneen kirja. Helsinki.

Alanen 1980: Alanen, Aulis, J.: Eteläpohjalaisia taisteluissa I. Nuijasodasta vapaussotiin. Keuruu.

Alkio 1954: Alkio, Paavo: Vaasan hovioikeuspiirin tuomiokunnat vuoteen 1864, s.181-205. Teoksessa Kytösavut VI. Vaasa.

Astala 1967: Astala, Keijo: Venäläistä puolustus ja selustatoimintaa Suomessa vv.1808-1809 sodan edellä ja aikana, s.148-151. Historiallinen arkisto 61. Turku.

Berndtson 1986: Berndtson, Nils: Laukaan historia II. Toimittanut Pertti Torikka. Jyväskylä.

Bonsdorff 1929: Bonsdorf, Lars-Göran: Den ryska pacificeringen i Finland 1808-1814. Loviisa.

Cederberg 1916: Cederberg, A. R.: Maamme kirkonarkistot. Opas kirkonarkiston käyttäjälle. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XIV. Helsinki.

Danielson-Kalmari 1908: Danielson-Kalmari, J.R.: Suomen sota vv 1809-1809. Helsinki.

Davis 1996: Davis, Natalie, Zemon: Sosiaal historian haasteet, s.9-17. Teoksessa Matkoja moderniin. Toimittanut Marjatta Rahikainen. Historiallinen arkisto 107. Helsinki.

Forsius 1986: Forsius, Aarno: Epidemioista, väestötapahtumista ja kuolinsyistä, s.81-97. Teoksessa Suku ja tieto 3. Sukututkimuspäivien esitelmiä 1982-1986. Suomen sukututkimusseuran julkaisuja. Pieksämäki.

Haapala 1989: Haapala, Pertti: Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen. SHS. Käsikirja 12. Helsinki.

Haimi 1987: Haimi, Olavi: Väestöntutkimus. Periaatteet ja menetelmät. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D nro 19/1987. Väestöliitto. Helsinki.

Harju 1960: Harju, Esa: Rintalan Iso-Masa pakolaisten pelastajana. Kuortanesseuran jouluku. Alavus.

Hirvisalo 1915: Hirvisalo, K. F.: Punatauti ja ripuli. Lääkintöhallituksen julkaisemia kirjasia. Helsinki.

Häkkinen 1991: Häkkinen, Antti: ”Varkauksia alkoi ilmetä syksyisin”- Suuret rosvot: Hallin Janne, Aleksanteri ja Kaappo Sutki, 176-193. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toimittaneet Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen sekä Hannu Soikkanen. Helsinki.

Jutikkala 1987: Jutikkala, Eino: Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian ääriäriivoja. Porvoo.

Jutikkala & Pirinen 1999: Jutikkala, Eino & Pirinen, Kauko: Suomen historia. Asutuksen alusta Ahtisaareen. Juva.

Kallio 1972: Kallio, Reino: Vanhan Saarijärven historia. Jyväskylä.

Kakkuri 1985: Kakkuri, Pekka: Autonomian aika. Suomen sota, 91-99. Teoksessa Etelä-Pohjanmaan kotiseutuhistoria-maakuntani vaiheet. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto. Alavus.

Kaukiainen 1973: Kaukiainen, Yrjö: Miksi kansa lisääntyi. Ajatuksia syntyvyyden ja kuolevuuden vaikutuksesta ja vuorovaikutuksesta, s.103-121. Historiallinen Aikakauskirja 1973. Helsinki.

Kauranen 1999: Kauranen, Kaisa: Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla. Historiallisia tutkimuksia 204. SHS. Helsinki.

Klemetti 1932: Klemetti, Heikki: Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Porvoo.

Kojonen 1963: Kojonen, Eero: Alavuden historia I. Alavuden vaiheita esihistoriallisesta ajasta vuoteen 1918. Jyväskylä.

Kontula 1996: Kontula, Osmo: Poikkeusolojen rikollisuus. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 132. Rikostorjunnan neuvottelukunnan julkaisu 4. Helsinki.

Korpela 1991: Korpela, Veikko: Isoisän kertomuksia sodasta, 23-26. Kuortanesseuran joulukuulu. Alavus.

Koskinen, Mertelin, Notkola, Notkola & Pitkänen 1994: Koskinen, Seppo, Mertelin, Tuija, Notkola, Irma-Leena, Notkola, Veijo & Pitkänen, Kari: Väestö tutkimuksen kohteena, 11-18. Teoksessa Suomen väestö. Toimittaneet Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola sekä Kari Pitkänen. Hämeenlinna.

Laitinen 1999: Laitinen, Erkki: Keski-Suomen väestö, s.140-171. Teoksessa Keski-Suomen historia 1. Toimittanut Mauno Jokipii. Jyväskylä.

Lauerma 1983: Lauerma, Matti: Vuoden 1808 sota, s.84-91. Teoksessa Paikallishistoriallisen toimiston julkaisuja 5. Toimittanut Heikki Rantatupa. Jyväskylä.

Laukkonen 1989: Töysän historia. Jyväskylä.

Maikkula 1971: Maikkula, Lauri: Keski-Suomi sodan jaloissa 1808-1809. Suomen historian pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto.

Lehtinen 1963: Lehtinen, Erkki: Asutuskaudelta Suomen sotaan. Teoksessa Lapuan historia. Toimittaneet Erkki Lehtinen & Ville Luho. Vaasa.

Muroma 1991: Muroma, Seppo: Suurten kuolonvuosien (1696-1697) väestönmenetys Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 161. SHS. Helsinki.

Nurmi 1956: Nurmi, Paavo: Eräs muistomerkki. Kuortanesseuran joulu. Alavus.

Nyström 1926: Nyström, Bruno: Sairaalat ja sairashoito sotavuonna 1808-1809, s.91-101. Sotilaslääketieteellinen aikakauskirja 1926. Helsinki.

Osmonsalo 1947: Osmonsalo, Erkki: Suomen valloitus 1808. Porvoo.

Osmonsalo & Viljanen 1949: Osmonsalo Erkki & Viljanen T.V.: Suomen sota v. 1808-1809, 689-741. Teoksessa Suomen historian käsikirja I. Porvoo.

Pekkarinen 1987: Pekkarinen, Jukka: Yhteiskunnallisten kriisien merkitys talouspolitiikan murroksissa, 59-67. Teoksessa Nälkä, Talous, Kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toimittanut Kari Pitkänen. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos sekä Suomen Akatemian tutkimushanke ”1860-luvun suuret nälkävuodet”. Helsinki.

Pitkänen 1987: Johdanto, 1-10. Teoksessa Nälkä, Talous, Kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toimittanut Kari Pitkänen. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos sekä Suomen Akatemian tutkimushanke ”1860-luvun suuret nälkävuodet”. Helsinki.

Pitkänen 1994: Pitkänen, Kari: Suomen väestön historialliset kehityslinjat, s.19-63. Teoksessa Suomen väestö. Toimittaneet Seppo Koskinen, Tuija Martelin, Irma-Leena Notkola, Veijo Notkola sekä Kari Pitkänen. Hämeenlinna.

Pitkänen 1995: Pitkänen, Timo: Tuomiokunnan asiakirja-aineisto, s.35-56. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Jyväskylän historiallinen arkisto 1. Jyväskylä.

Rakkolainen 1996: Rakkolainen, Mari: Agraariajan rikollisuus ja rikollisuuden selitysmallit Euroopassa. Teoksessa Laittomuuden laitatiella. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toimittanut Sari Forsström. Studia Historica Helsingiensis. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996. Helsinki.

Rantatupa 1983: Rantatupa Heikki: Järviseutu isostavihasta 1800-luvun puoliväliin. Teoksessa Järviseudun historia I. Toimittaneet Heikki Junnila ja Heikki Rantatupa. Vaasa.

Rauhala 1910: Rauhala K.W.: Suomen keskushallinnon järjestämisestä vuosina 1808-1817. Suomen historiallisen seuran julkaisija. Helsinki.

Roiko-Jokela 1998: Roiko-Jokela, Heikki: Isänmaan puolesta - karstulalaiset valtakunnanpolitiikan kriisien pyörteissä, s.351-392. Teoksessa Karstulan kirja. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja nro 36. Jyväskylä.

Ruismäki 1987: Ruismäki, Liisa: Kauhajoen historia. Esihistoriasta vuoteen 1918. Jyväskylä.

Sirén 1996: Sirén, Kirsi: Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Teoksessa Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toimittanut Sari Forsström. Studia Historica Helsingiensis. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 1/1996. Helsinki.

Simojoki 1986: Simojoki, Martti: Lauri Stenbäckin piirteitä runoilijana, s.5-7. Kuortanesseuran joulukuusi 1986. Alavus.

Soikkanen 1966: Soikkanen, Hannu: Kunnallinen itsehallinto kansanvallan perusta. Maalaiskuntien itsehallinnon historia. Helsinki.

Soikkanen 1991: Soikkanen, Hannu: ”Miekalla, nälällä ja rutolla” - kriisit historiassa, s.11-35. Teoksessa Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toimittaneet Antti Häkkinen, Vappu Ikonen, Kari Pitkänen sekä Hannu Soikkanen. Helsinki.

Strömmer 1969: Strömmer, Aarno: Väestöllinen muuntuminen Suomessa. Analyttinen kuvaus syntyvyyden, kuolevuuden ja luonnollisen kasvun tähänastisesta kehityksestä ja alueellisesta vaihtelusta. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A:13. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.

Sveriges Krig åren 1808 och 1809, 1920. Utgivet av Generalstabes krigshistoriska avdelning. Stockholm.

Turpeinen 1986: Turpeinen, Oiva: Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866-1868. Historiallisia Tutkimuksia 136. SHS. Jyväskylä.

Turpeinen 1987: Turpeinen, Oiva: Katastrofaalinen kuolleisuus Suomen kaupungeissa 1808-1809, s.127-137. Teoksessa Nälkä, Talous, Kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin. Toimittanut Kari Pitkänen. Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitos sekä Suomen Akatemian tutkimushanke ”1860-luvun suuret nälkävuodet”. Helsinki.

Turpeinen 1991: Turpeinen, Oiva: Näläntorjunta ja hyvinvointivaltion perusteet. Hallinto ja kansalainen Suomessa 1808-1809. Helsinki.

Turpeinen & Kannisto 1997: Turpeinen, Oiva & Kannisto, Väinö: Abridged Life Tables for Finland 1751-1880. Tilastokeskus. Helsinki.

Turpeinen 1999: Turpeinen, Oiva: Sotakuolleisuus Suomessa, 71-77. Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja 2/1999. Tammissaari.

Urlanis 1992: Uralanis, Boris: Sodat ja väestö. Lääkäriin sosiaalinen vastuu ry. Jyväskylä.

Vehniä 1980: Vehniä, Harri: Salmenkylän historiaa, 26-27. Kuurttaneseuran joulu. Alavus.

Ylikangas 1973: Ylikangas, Heikki: Puukkojunkkarikauden alku Etelä-Pohjanmaalla. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja n:o 3. Helsinki.

Ylikangas 1976: Ylikangas, Heikki: Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825. Keuruu.